

**OSMAN AĞA VE GİRESUN ALAYININ
MİLLÎ MÜCADELEDEKİ YERİ
(1919-1923)**

Hüseyin TATLI

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

52923

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS Tezi Olarak Hazırlanmıştır.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU
DOKÜMANTASYON MENKULİ**

ANKARA-1996

ÖZET

Pontus Meselesi, Yunanistan'ın kurulmasıyla birlikte Yunan yayılcılığının bir gereği olarak ortaya çıkmıştı. Etnik-i Eteryacı Cemiyeti'nin çalışmaları sonucu, Tanzimattan sonra Karadeniz kıyılarında bir Rum Pontus devleti kurulması düşüncesi iyice yerleşmişti. Pontus istekleri, Türkiye'nin Balkan Savaşlarında yenilgisi üzerine yeniden gündeme gelmiştir. Bilhassa Mütareke döneminde Paris Barış Konferansı'nda diplomatik görüşmelerde yerini almıştır.

Pontus Meselesinin gelişmesinde Yunan devlet adamlarından daha çok din adamları ve Rum eşrafının büyük gayret gösterdikleri bilinmektedir. İlk Pontus teşkilatını İnebolu'da, Amerika Rum göçmenlerinden rahip Klematyos kurmuş idi. İstanbul Patrikhanesinin direktifleri doğrultusunda işlerini yürüten Samsun metropoliti Yermanos, Trabzon metropoliti Hrisantos ve Giresun metropoliti Lavrentos aynı zamanda Pontuscuların lideri görünümündeydi.

Anadolu'ya henüz Yunan kuvvetleri çıkmadan önce, Giresun'da Rumlar bir takım taşkınlıklara girişmişlerdi. Giresun'da Mavridi kardeşlerin çarşı içindeki bir hanın bodrumundaki mahzende 33 sandık 7-5'lik top mermisi ele geçirilmiştir.

8 Mayıs 1919'da içinde Yunan kızılhaç heyeti bulunan bir Yunan gemisi Giresun iskelesinde demirledi. Taşkıyla denilen Rum okuluna Yunan Kızılhaç bayrağı çekildi. Bütün bu olaylar halkı galeyana ve karışıklığa götürüyor ve hiç bir tedbir de alınmıyordu. 5 Haziran'da aynı okula -mavi beyaz renkte-büyük bir Pontus bayrağı asılmıştır.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği günlerde Karadeniz bölgesinde kırktan fazla Rum çetesi faaliyet gösteriyordu. Türklerden ise, sadece "tehcir işlerinden dolayı firarda olan" Osman Ağa'nın Giresun'daki çetesi önemli idi. Diğer çetelere göz atarsak, Goloğlu Mehmet Ağa, Ali Ağa, Hacı Velioglu İdris

Ağa, Ayaroğlu Hasan Ağa, Caferoğlu Mustafa Efendi, Giresun'un Ayvasıl köyünden Karaibrahimoğlu Şükrü Ağa ile kardeşi Bahaeddin'in mahiyetinden oluşuyordu.

Trabzon muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulduktan sonra Topal Osman ile anlaşmaya karar verdi. Çünkü sadece Topal Osman'da ve adamlarında silah vardı. Topal Osman ile görüşerek Rum çetelerine karşı birlikte mücadele etmek konusunda anlaştılar.

Bir süre sonra Giresun Belediye Başkanı Dizdarzade Eşref Bey hastalığı nedeniyle İstanbul'da bulunurken, sağlık nedeniyle istifa etmesi üzerine bu makama Osman Ağa geçti. 8 Temmuz da mahiyetiyle birlikte Karahisar'da bulunduğu sırada tehcir suçundan affedildiği kendisine resmen bildirilmiştir.

İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla Trabzon ve Giresun'da mitingler yapıldı. 17 Mayıs'ta çamlı çarşıda düzenlenen toplantının önderliğini Belediye Başkanı Osman Ağa yapıyordu. Mitingde heyecanlı konuşmalar yapıldı; İstanbul Hükümetine Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a, İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerine telgraflar çekildi.

Osman Ağa, Giresun ve çevresindeki gençleri teşkilatlandırarak Milli Mücadeleye katılmalarını sağladı. Giresun Askerlik Şubesi Başkanı Avni Alpaslan Bey ve Jandarma Komutanı Hamdi Bey'le anlaşarak başta Giresun olmak üzere Tirebolu, Trabzon, Rize ve Ordu'dan birçok gencin, Ağa'nın kuvvetlerine katılması gerçekleştirildi. 1920 yılında Giresun Gönüllü Taburu oluşturuldu.

1920 yılında Rum çeteleri, özellikle Samsun ve çevresinde Rum köylerini denetimleri altında tutarak dışarıdan yapılacak bir müdahaleyi beklemeye başlamışlardı. Yalnızca, Osman Ağa milislerinin nüfusu altında bulunan Giresun ve çevresinde etkili olamıyorlardı. Giresun'un, Karadeniz'de Ankara Hükümetinin önemli bir üssü konumunda bulunması, özellikle silah

ve cephanenin çıkarıldığı bir merkez özelliğini taşıması İtilaf devletlerinin dikkatini çekiyordu.

Osman Ağa Kasım 1920'de Ankara'ya gittiği zaman Giresun gazetesi bu haberi "Müdafaa-i Milliye Reisimiz Ankara'da" başlığı altında vermişti.

Giresun ve yöresinde herhangi bir faaliyet göstermeyen Rum çeteleri, buna karşılık olarak Samsun kesiminde faaliyetlerini artırmışlardı. Yunanlı Subayların yardımıyla köylerin hakim noktalarına yerleşen çeteler, Sakarya savaşı öncesinde ordunun gerisi için tehlikeli bir durum oluşturmuşlardı. Yunan taarruzu ile harekete geçmek Türk kuvvetlerini arkadan vurup dağıtmak için iyi eğitilmiş ve silahlandırılmış çok kalabalık çeteler teşkil olunmuştur.

İşte Samsun'da asayiş ve huzuru temin için, Osman Ağa'nın komutasındaki 42'nci Piyade Alayından faydalanılmıştı. Alay, 16 Nisan 1921'de Ümit Vapuru ile Samsun'a intikal etmiş ve orada 15. Tümen'den donatılmıştır. Osman Ağa karargahını şehrin içinde Mıntıka Palas oteline yerleştirdi.

Samsun'da Sokak çatışmalarına son verilmiş, Pontuscular topluca şehre giremez olmuşlardı. Topal Osman'ın aldığı bazı tedbirler çok defa abartılarak Rumların şikayetlerine sebep olmuştu. Aynı yıl Osman Ağa Koçgiri isyanının bastırılmasında da yer almıştı.

Topal Osman'ın emrindeki gönüllü kuvvetler düzenli orduyla birlikte cephede Yunanlılara karşı da savaşmıştır. 47 nci ve 42 nci Alaylar Osman Ağa ile Hüseyin Avni Bey'in komutasında Ağustos 1921'de Sakarya Cephesine sevk edildi. Hüseyin Avni Bey'in şehit olduğu bu savaşta, özellikle Mangaltepe'de büyük başarılar gösterdiler.

Osman Ağa'nın kişiliği üzerinde bir çok şeyler söylenmiş, bazı hatıralarda bir takım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Biz en objektif değerlendirmenin çağdaşı belgelerin ışığında yapılabilirliği inancındayız.

ABSTRACT

The Pontus question had occurred as a result of the Greek expansionist policy by the establishment of Greece. After Tanzimat, the idea of establishing a Greek Pontus State along the coast of the Black Sea had seriously intensified. The Pontus demands had taken into agenda after the defeat of Turkey in the Balkan Wars. Especially it had taken place in the diplomatic negotiations in Paris Peace Conference.

It is known that priests and notable Greek citizens paid more efforts than the Greek statesmen in the spread of Pontus Question. Monk Klemotyus, from American Greek immigrants, had founded the first Pontus Organisation in Inebolu. The Samsun Metropolitan Yermanus, who works under the directives of Istanbul Patriarchal, the Trabzon Metropolitan Hrisantos and the Giresun Metropolitan Lonrentios had appeared to be the leaders of Pontus movement.

Before Greek forces invaded western Anatolia, Greeks had attempted some minor rebels in Giresun. 33 cases containing ammunition for 7-5 artillery had been captured in a cellar located at the basement of an inn in the Mavriti Brothers' Bazaar in Giresun.

On 8 May 1919 a Greek ship carrying a Greek Red Cross Delegation had anchored at the pier of Giresun. The Greek Red Cross flag was hoisted to the Greek school, which was called Taşkışla. All these events were provoking people to excitement and disorder and no measures were being taken. In 5 June a big Pontus flag - in blue and white color- had been hoisted to the same school.

When Mustafa Kemal departed for Anatolia, there were more than forty Greek rebels functioning in the Black Sea Region. Among Turks, only the band in Giresun of rebel Osman Ağa who was in exile was particularly important. The other rebels were consisting of the followers of Goloğlu Mehmet Ağa, Ali Ağa, Hacivelioglu İdris Ağa, Ayanoglu Hasan Ağa, Caferoglu Mustafa Efendi, Kara İbrahimoglu Şükrü Ağa from Ayvasıl that is the village of Giresun and his brother Bahattin.

After Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Society was established, they decided to cooperate with Topal Osman. Because only Topal Osman and his men had weapons. They negotiated with Topal Osman and agreed on a joint struggle against the Greek rebels.

After a while when Mayor of Giresun was in Istanbul because of his illness, he resigned due to his health problems and Topal Osman came to this position. On 8 July when he was in Karahisar with his followers, he was officially informed that he was granted pardon for his exile sentence.

In order to protest the occupation of İzmir, meetings were held in Trabzon and Giresun. The meeting which was held in Çamlı Pazar in 17 May was held under the leadership of Mayor Osman Ağa. In the meeting, exciting speeches were made; and telegraphs were sent to İstanbul Government., president of USA, Wilson, British, French and Italian Governments.

Osman Ağa ensured the joining of the youngsters to National Struggle in Giresun and its vicinity by organising them.

In cooperation with the Head of Giresun Local Draft Office, Avni Alpaslan and the Gendarme Commander Hamdi Bey, he ensured the joint of many youngsters from Tirebolu, Trabzon, Rize, Ordu and especially Giresun to Ağa's forces. In 1920 Giresun Volunteer Battalion was formed.

In 1920 Greek rebels, by controlling the Greek villages especially in Samsun and its vicinity started to wait for an exterior intervene. They weren't so effective only in Giresun and its vicinity which was under the influence of Osman Ağa's Militia. Giresun was attracting attention of Entente States, because it was an important base of Ankara Government in Black Sea and moreover it was a centre where particularly weapons and munitions were supplied.

When Osman Ağa went to Ankara in November 1920, Giresun papers published this news under the title of “Our Leader of National Defence Is In Ankara.”

The Greek rebels who failed to act in Giresun and its vicinity, increased their activities in Samsun region. The rebels who were settled in the proper localities of the villages with the assistance of Greek Officers, were being a danger for the back side of the army before Sakarya War.

Well-trained and armed crowded rebels were formed to act simultaneously with Greek attacks and shot and defeat Turkish forces by striking from back side.

Therefore 42nd Infantry Regiment under the command of Osman Ağa was utilized to provide security and welfare in Samsun. The Troop arrived in Samsun by the Steamship Ümit on 16 April 1921, and there it was equipped by the 15th Division. Osman Ağa settled his Headquarters in the Mintika Palas Hotel in the city.

Street fights were ceased in Samsun; after this, Pontus followers couldn't enter the city as a group. The measures, which were taken by Topal Osman were exaggerated occasionally and this caused complaints by Greeks. In the same year, Osman Ağa played a major role in suppressing the Koçgiri Rebellion.

The volunteer forces under the command of Topal Osman, fought with regular army against Greeks in the front-line. 47th and 42nd Troops were sent to Sakarya Front-line under the command of Osman Ağa and Hüseyin Avni Bey in August 1921. They showed great success, especially in Mangaltepe in this battle in which Hüseyin Avni Bey died.

A lot of things have been said about Osman Ağa's personality and some judgments were made in some memories. We believe that the most objective judgment could be made under the light of his contemporary documents.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
Kısaltmalar.....	II
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM MİLLİ MÜCADELE'DE KARADENİZ BÖLGESİ

1- Karadeniz Bölgesinde Rum Faaliyetleri.....	16
II- Pontus Meselesi	18
a) Rum Cemiyetleri ve Faaliyetleri	19
b) Rumların Avrupa'daki Faaliyetleri ile Paris Barış Konferansındaki Pontusçu Girişimler.....	21
c) Mondros Mütarekesi Sonrasında Karadeniz'e Yönelik Ermeni Faaliyetleri.....	28
d) Karadeniz'de Resmi Kaynaklara Göre Türk ve Rum Nüfus.....	31
e) Yunanlıların Nüfus İle İlgili İddiaları ve Gerçekler	34

İKİNCİ BÖLÜM TOPAL OSMAN AĞA

I- Topal Osman Ağa Faktörü.....	38
II Topal Osman Ağa'nın Milli Mücadeledeki Rolü.....	41
a) Atatürk ile Topal Osman Ağa Arasındaki Dialog.....	48
b) Kuvay-ı Millîye Hareketleri ve Osman Ağa	53
c) Merkez Ordusunun Kurulması.....	61
d) Pontus Sorunuyla İlgili Olarak Alınan İdari Tedbirler ve Pontusculuğun Sonu.....	67
III- Erzurum Kongresi.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM OSMAN AĞA'NIN ÇEVRESİNDE GELİŞEN OLAYLAR

I- Yahya Kahya Olayı.....	76
II- Ali Şükrü Bey	87
III- Bölgede Türkiye Aleyhtarı Bazı Faaliyetler	
a- İtilaf Devletlerinin Roller ve Siyasi Faaliyetler	97
b. Rusya ve Kafkasya'daki Faaliyetlerle, Karadeniz Sahillerindeki Hareketlerin Birbirleriyle Olan İlişkileri.....	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
OSMAN AĞA'NIN SONU

I- Alİ Şükrü Cinayeti Sonucunda Gelişen Olaylar.....	111
II- Osman Ağa'nın Ortadan Kaldırılması.....	114
SONUÇ	117
BİBLİYOGRAFYA.....	127
EKLER.....	128

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi Millî Mücadele bir yandan içerdeki isyan hareketlerine karşı diğer yandan cephede düşman kuvvetlerine karşı bir mücadelenin verildiği dönemdir. İşte bu dönemdeki iç sorunlardan bir tanesinde Pontus Meselesidir.

Rum unsurlar İnebolu'dan Batum'a kadar uzanan coğrafya üzerinde, bir Rum-Pontus Devleti kurmak istiyorlardı. Bu amaçla sözkonusu, bölge üzerinde bulunan Türk köylerine saldırılara girişmişlerdi. İşte çalışmanın amacı, Millî Mücadele döneminde, Karadeniz Bölgesinde görülen Pontus faaliyetleri ve bunlara karşı verilen mücadelede Topal Osman Ağa'nın Kuva-yı Milliye ruhu içinde, -Kuva-yı Milliye Reisi olarak- Rum çetelere karşı verdiği mücadele belgelerin ışığı altında ortaya koymaya çalışılmaktadır. Ayrıca Topal Osman Ağa'nın başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere çevresinde gelişen olaylar anlatılmaya çalışılmıştır. Yani bir başka ifade ile Karadeniz ve çevresinde gelişen olayların İtilaf Devletleri ve Türkiye ile Diğer toplumların politikaları esasta verilerek, Osman Ağa'nın Millî Mücadele deki yeri ve kişiliği bir nebze olsun ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece üzerinde sınırlı çalışma yapılmış ve oldukça spekülasyona açık olan bu konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Tezin hazırlanması sırasında yararlı uyarılarda bulunan Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Sayın Abdulhaluk ÇAY'a minnettarım. Elindeki dökümanları vererek çalışmaya katkıda bulunan Yrd. Doç.Dr. Sayın Mustafa YILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Sayın Adil DAĞISTAN'a yönlendirici yardımlarından dolayı şükranlarımı iletirim.

Mayıs, 1996

Ankara

Hüseyin TATLI

KISALTMALAR

- A.g.e. : Adı geçen eser.
A.g.m. : Adı geçen makale.
A.g.t. : Adı geçen tez.
A.İ.İ.T.E : Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bkz. : Bakınız.
B.T.T.D. : Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.
C. : Cilt
Ds. : Dosya
Fh. : Fihrist.
HTVD : Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.
Kls. : Klasör
ks. : Kısım
Pm. : Pontus Meselesi
ATASE : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
s. : Sayfa
S. : Sayı
T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİD : Tarih İncelemeleri Dergisi
TİTE : Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TVD. : Tarih Vesikaları Dergisi
v.d. : ve devamı
yay. haz. : Yayına hazırlayan.

GİRİŞ

Burada Milli Mücadele döneminde İtilaf Devletleri ve Rumların faaliyetlerine geçmeden önce, Bölge'ye yapılan Selçuklu ve Türkmen seferlerinden bahsetmek yerinde olur kanatindeyim.

Selçukluların atlarıyla Oğuz kitleleri dört koldan Anadolu'ya girdiler. Selçukluların Anadolu'ya fethetmek için izledikleri ve fetih yollarından ikisi Doğu Karadeniz Bölgesinden geçiyordu. Çoruh Vadisindeki birinci yoldan gelenler, Giresun'a kadar ilerlediler. Daha güneyden gelip Kelkit Vadisinden ilerleyenler, Kızılırmak ile Kastamonu yöresini işgal ettiler.¹

Selçuklu Hükümdarı Alparslan, kendi komutanları yönetimindeki bu muharip Türk unsurlarını sınır boylarına gönderdi. Melikşah zamanında da Oğuzların uçlara yerleştirilmelerine devam edilmişti. 1074 yılında Emir Artuk Kelkit'i fethetti. Emir Ebulkasım ise Erzurum ve Çoruh havzasında egemenlik kurdu. 1076 yılında Emir Artuk Anadolu'dan alınıp Irak bölgesine gönderildi. Komutan Emir Artuk yerine Danışment getirildi ve Sivas bölgesinin fethi ile meşgul oldu. Bu sırada Süleyman Şah Anadolu'da Başkent İznik olarak, Anadolu Selçukluları Devletini kuruyordu.²

1080 yılında Emirlerden Ebul Kasım Erzurum'da Saltıkoğulları Devletinin temellerini attı ve Çoruh havzasında tutunuzda Karadeniz kıyılarına kadar akınlar yaptı. Çoruh ve Rize çevrelerini aldı. Gümüşhane ve Bayburt'u egemenliği alanına dahil ederek devletin sınırlarını Zigana Dağlarına kadar dayandırdı.³

1071 tarihinden itibaren Anadolu'yu fetheden Türkler, Doğu Karadeniz bölgesine de ulaşmıştır. Türkmen unsurlarının eline geçen Karadeniz Yöresi Danışmentliler tarafından fethedilerek, Müslüman Türk unsurların bir vilayeti haline getirilen Trabzon şehrinin yönetimi, Türk

¹ Selçuklu Akınları için bkz., Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s. 173. ; vd., Mükrimin Halil Yınanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Dönemi, Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1944, s.63.

² Yınanç, a.g.e., 185.

³ Yınanç; a.g.e., 185.

valiliğine bağlılığını kabul eden Hristiyan valiye bırakılmıştı. 1085 yılında Karadeniz kıyılarının komutanı Emir Sulubey idi.⁴

Bilindiği gibi 1246 yılında Selçuklu hükümdarı Gıyasettin Keyhüsrev'in ölümü ile çocukları arasında taht kavgaları olmuştur. Bu durum Selçuklu ülkesinin tamamının Moğollarca işgal edilmesini ve Selçukluların ağır vergiler altında ezilmesine neden olmuştur.⁵

Bu dönemde Anadolu'daki Türk unsurlar aşiret hayatı yaşıyorlardı. Bu Türkler her yıl yetiştirdikleri sürülerin sayısına göre Selçuklu devletine vergi verirlerdi. Ancak askeri amaçlarla sınırlarda bulunanlardan vergi alınmazdı. Bu unsurlar sınırlarda çok yararlılık gösterirlerdi. Çepni Türklerinden bir kısmı Doğu Karadeniz Bölgesine yerleştirilmişlerdi.⁶ Her boy gibi Çepnilerinde özel damgaları vardı. Çepni tabiri bazılarına göre nerde düşman görürse savaşır anlamına gelmektedir.⁷

Çepniler hakkında ilk bilgiyi İbni Bibi'den öğreniyoruz.⁸ Çepnilerin Doğu Karadeniz Bölgesinde bulduklarından ve XIII. Yüzyılda Sinop'a karşı sefere çıkan yerli Rumlarla savaştıklarından ve bunları bozguna uğrattıklarından bahseder. Çepniler bugün daha çok Trabzon ve Giresun arasındaki Bölgede oturmaktadır. Fakat Çepni Türkmen unsurlar yalnız bu bölgede değil, Anadolu'nun pek çok yerinde yayılmışlardır. Çepniler bugünde Doğu Karadeniz Bölgesinin yerli halkı olarak aynı kıyılarda yaşamaktadır.⁹

Fatih Sultan Mehmed'in 1461'de Trabzon havalisini Osmanlı topraklarına katmasıyla birlikte Karadeniz Bölgesi süratle ve kesin olarak bir Türk yurdu haline gelmiş oluyordu.¹⁰

4 Şahabettin Tekindağ; "Trabzon Madd." İslam Ansiklopedisi C. XII/I., s. 458.

5 Geniş bilgi için bkz. Turan; a.g.e., s. 196

6 Faruk Sümer, Oğuzlar, İstanbul, 1980, s. 330-333.

7 Sümer, a.g.e., s. 332.

8 İbni Bibi için bkz., Sümer; a.g.e., s.333.

9 Geniş Bilgi için Bkz. Sümer; a.g.e., s. 331-332.

10 M. Tayyib Gökbilgin, "16. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi" Bellekten, XXVI, Ankara, 1962, s. 293-337.

Karadeniz Bölgesine etnik durum ve dil yönünden baktığımızda; Trabzon Rum Metropolidi Hrististos, Paris Barış Konferansı'na verdiği muhtıradan, Müslüman nüfusun bir kısmını Rum asıllı olarak göstermiştir.. Kendi görüşünce bunlar Rumca konuşuyor, Rum örf ve adetlerini sürdürüyor fakat İslamiyeti kabul etmiş olmalarına rağmen hala bazı Hristiyan geleneklerine bağlı kalıyorlardı.¹¹

Rum adı altında Anadolu kıyılarında bulunanların hemen hepsinin, Selçuklulardan önce gelerek Hıristiyanlığı kabul etmiş Türkler oldukları da ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre Hıristiyan Türkler dil, ahlak ve adetlerini devam ettirmişlerdir. Yalnız sahilde bulunan ve İstanbul'la sürekli işbirliği içinde olan yerlerde halk biraz Rumca öğrenebilmiştir.¹²

Bu arada şunuda belirtelim ki, Pontus isyanında yer alan rumların soyadları enteresan birer örnek teşkil eder kanaatindeyiz; Pehlivanoğulları, Öksüzöğulları, Aslanoğulları, Dumanogulları, Kara Yamanlı, Şahinoğlu gibi Türk adları taşıyorlardı.

Bilhassa dikkatleri çeken bir başka nokta ise köy ve yer adları olmaktadır. Bunlar tamamıyla Türkçe olarak bazıları; Kırkharman, İncesu, Kozlucaalan, Sarıtarla ve Diğerleri.

Rumların aslen Türk oldukları, Hıristiyanlık dinini kabul etmeleriyle ve kıyıdaiki Yunan kolonociliğinin etkisiyle Rumlaştıklarını gösteren bu delillere konuştukları dil de ekleniyordu. Bir kısım Rumca bilenler ise bu dili yabancı okullar ve özellikle Rum okullar marifetiyle öğrenmiş ve çocuklarına öğretmişlerdi.¹³

Gerçekten de bölgedeki Rumların ekseriyeti Türk kökenlimiydi? Rumları Türk kökenli gösterme çalışmasının, biraz da içinde bulunulan kritik olaylardan ileri gelmiş olabileceği düşünülür. Fakat şurası var ki, bunlardan

11 Selahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politikası, Ank. 1987, s. 40.

12 ATASE Arşivi, Kl s. 2471, Ds. 45, Fh 28.

13 Halis Aserkaya, Ulusal Savaşta Tokat, Tokat Basımevi, 1956, s. 125.

bir kısmını daha önce Hıristiyanlaşan Türklerden oluştuğu, kültür ve dil benzerlikleri dikkate alındığında akla daha uygun gelmektedir.

Yalnız şurası unutulmamalıdır ki, bahsi geçen Rumlar hangi menşeye mensub olurlarsa olsunlar, hemen hepsi Türk kültürü ile yoğrulmuş kitlelerdir. Asırlarca Türk unsurlarla içiçe yaşayan Hıristiyan unsurlar Yunan propagandalarının buralara gelinceye kadar Türk hoşgörüsü altında barış, mutluluk içinde yaşadılar. Bütün unsurların Türkçe konuşmaları, Türk örf ve adetlerini benimsemiş görünmeleri, Türk kültürünün bölgede hakim olduğunu gösterir.

Gayrimüslim Osmanlı toplumları içinde en önemli unsur olan Rum Ortodoks Patrikliğine, Ortodoks kavimler üzerinde ruhani egemenlik hakları verilmiştir. Eflak-Boğdan bölgesinde Fenersoylu Rum ailelerinden prensler tayin edilmişti. Ayrıca Avrupa ile ilişkiler artınca tercümanlık görevlerine de Rumlar atanıyordu. Osmanlı Devleti bu yönüyle adeta bir İslâm Hıristiyan Ortodoks birliği manzarası arz ediyordu.¹⁴ Bilindiği gibi Osmanlıların bu din rejimini batılı yazarlar "Millet Sistemi" terimi ile nitelerler. Buradaki "Millet" sözcüğü Osmanlıların "cemaat" sözcüğüne eş anlamlıdır.

Bu arada Ortodoks Hıristiyan halkın mahalli cemaat örgütleri de korunmuştu. Mahalle ve köylerdeki cemaat liderleri halkın temsilcileri gibiydi. Çeşitli ırktan topluluklar, Ortodoks mezhebinde ve bu kilisenin yönetiminde buldukları halde köylerdeki bu "otonom" idare altında kendi milli varlıklarını koruyabilmişlerdir. Kilisede din dili Grekçe olmasına ve Rum papazlarının yoğun bir şekilde Rumlaştırma siyaseti gütmelerine rağmen, konuşulan milli diller kaldırılarak yerine Grekçe konulamamıştır. Diğer kiliseler içinde hemen hemen aynı şeyler söylenebilir.

Diğer taraftan, Avrupa ülkelerine birbiri ardına verilen kapitülasyonlar ve buna bağlı olarak Osmanlı askeri gücünün giderek azalması, Batılı devletlerin Osmanlı ülkelerine girmelerine mani olamadı. Batı

¹⁴ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İst. 1978, s.144 vd.

Emperyalizminin Ortadoğu'da ticari, siyasi, askeri ve kültürel alanlarda sarkmış olması, bu ülkelerde Osmanlıların gerçekleştirmek istedikleri "dini-siyasi cihanşumulluk" fikrini temelden sarsmış oldu.¹⁵ XVII. Yüzyıldan itibaren batı etkisi, göstermeye başladı. XVII. asra kadar Osmanlı yönetimini, bir Hıristiyan devlet yönetimine tercih eden azınlıkların diğer devletlerin yönetimlerini tercih etmeye başladıkları görülür. İngiliz Tarihçisi Toynbee, Batı kültürünün Hıristiyan Osmanlı tabaası üzerine etkilerinin, Venedik ve İtalya yoluyla, Batı diplomatları kanalıyla ve Akdeniz'de ticaretin gelişmesinin yaptığı neticelerle olduğunu belirtir.¹⁶

Osmanlı sosyal hayatı incelendiğinde görülüyor ki, Türkmenlerle Hristiyan unsurlar arasında ve özellikle de Rumlar arasında tarihi kayıtlara geçebilecek ölçüde bir olay görülmemiştir. Osmanlı devletinin hoşgörülü, müsamahalı siyaseti sayesinde diğer gayri müslim unsurlar gibi Rumlar da din, dil gibi örf ve adetlerini koruya gelmişlerdir. Tanzimattan sonra özellikle Doğu Karadeniz Bölgesinde, Rumların meskun oldukları yerlerde bir Rum Pontus Devleti kurulması için "Pontus Meselesi" ortaya atılmıştır. Osmanlı Devleti 1856 yılında ilan ettiği Islahat Fermanı ile azınlık unsurlara tanıdığı bir takım hak ve serbestiyetler, gayri müslim unsurların ayrılma çalışmalarını daha da hızlandırmıştır.¹⁷ İkinci meşrutiyet'ten sonra pontuscular çalışmalarını gizleme ihtiyacını duymadılar. Öyleki mektuplarının sonlarına "Yaşa Yunan, Pontus" sözlerini çekinmeden ekliyebiliyorlardı. Bu bölgede Hristiyanlık propagandası da çok ileri bir safhadaydı.¹⁸ Pontus meselesi daha sonra Hristiyanlık meselesi olmaktan çıkartılarak bir Yunanlılık konusu olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslardan yardım gören Pontuscu Rumlar Mütareke sonrasında başta İngiltere olmak üzere diğer İtilaf

15 Salih Tuğ, İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, İstanbul, 1969, s.245-250.

16 Arnold Toynbee, A Study History, Oxford 1954, 111/167-171; Nakleden N, Berkes, a.g.e., 146

17 Bkz. Reşat Kaynar; Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara, 1985.

18 Mahmut Goloğlu; Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Ankara, 1973, s. 236-238.; Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi "1912-1923", Toplum ve Bilim, 1988-1989/43-44 .35-6P

Devletlerinin yardımıyla bölgede bir takım taşkınlık hareketlerine giriştiler. Rumlar bir çok Türk köyüne saldırıyor, kadın-çocuk ayırt etmeden savunmasız insanları öldürüyorlardı. Rumların bu saldırıları, özellikle de 15 Mayıs 1919'da İzmir'e Yunanlıların asker çıkartmalarıyla daha da yoğunluk kazandı. ¹⁹

Bölgede Rum taşkınlıklarına, karşı koyma çalışmaları başlatılacaktı. Trabzonlular eşsiz bir Milli Mücadele heyecanı içinde kadını-erkeği ile yediden yetmişe silahlı savunma kararında idiler. ²⁰

Rize, Hopa bölgesinde Mutaraçoğulları ile Tuzcuoğulları, Of bölgesinde Samalioğulları ile Şakiroğulları, ile Akçaabat'da Serdaroğulları hazır durumda idiler. Giresunlular'da gizli ve silahlı bir savunma teşkilatı kurmak istiyorlardı.

Trabzon vilayeti içinde Rum çetelerinin en çok faaliyet gösterdikleri yer Giresundu. Rumlar, tepeden tırnağa silahlanmışlardı. Yunan Kızılhaç gemileri devamlı ilaç sandıkları içinde, silah ve cephan taşıyorlardı. Türklerden yalnız Topal Osman çetesinde silah vardı. Topal Osman çetesinden başka çare oluşturacak silahlı unsur yoktu. Trabzon Muhafazai Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesi idarecileri Topal Osman Ağa ile anlaşmayı kararlaştırdılar. Bu yolda önce Giresun kaymakam vekili Trabzonlu Pertev Bey'le gizli bir görüşme yaptılar, durumu anlattılar ve Topal Osman Ağa'nın kasabaya gelmesine göz yummasını istediler. Kaymakam Pertev Bey'den olumlu cevabı alınca da Keşap'a gittiler. Topal Osman'ı buldular, görüştüler ve Rum çetelerine karşı birlikte çalışma konusunda anlaştilar. Giresunlu Topal Osman Ağa'nın Milli Mücadele gayretlerine katılması bu şekilde olmuştu.²¹

Birinci dünya savaşı sonunda yapılan antlaşmalara dayanılarak bölgede hayata geçirilmek istenen projelere gelince; bilindiği gibi itilaf Devletleri temsilcileri ile Osmanlı devleti temsilcileri arasında Limni adasının

¹⁹ Rahmi Apak; İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul , 1942, s. 13-15

²⁰ İ. Sami Kalkavanoğlu; Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1957, s.10-11

²¹ Goloğlu; Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, s. 23-24

Mondros Limanında savaşı bitirmek için Mondros Mütarekesi imzalandı. Bu bir ateşkes antlaşması idi. Fakat içerdiği kapsam yönüyle Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ortadan kaldıran bir andlaşma idi.²²

Bu haliyle İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti ile ilgili düşüncelerinin hiç te iyi olmadığı ortaya çıkıyordu. Zaten andlaşmadan bir kaç gün sonra başlayan işgaller bunu en bariz bir şekilde gösteriyordu. Andlaşmaların maddelerini, İtilaf Devletlerince dikte ettirildiği gibi esasen her türlü yorumda açık bir yapı teşkil ediyordu. Birinci madde, Boğazlar ve Karadeniz'in İtilaf Devletlerinin amacına ulaşmaları için önemli bir nokta olduğunu da gösterir. Buna göre; Karadeniz'e geçmek için Boğazlar kullanılacak, Karadeniz'e geçişin güvenliği için Çanakkale ve Karadeniz istihkâmları müttefikler tarafından işgal edilecektir.²³

Türk ordusunun terhis edilmesi, Karadeniz ve Kara sularındaki torpillerin bildirilmesi Batum'un İngilizlerce işgaline izin verilmesi, Kafkaslardaki Osmanlı ordularının geri çekilmesi, silahların toplanması ve İtilaf Komiserlerine teslim edilmesi, limanlardan ve tersanelerden itilaf donanmasının faydalanması, Harp gemilerinin teslim edilmesi, İtilaf Devletlerinin güvenliklerini tehlikede gördüklerinde, stratejik noktaları işgal edebilecekleri gibi maddeler mevcuttu. Öyle ki, maddeler uygulama alanına geçirildiğinde, Osmanlı Devleti fiilen ortadan kalkıyor, İtilaf Devletleri egemenliğine giriyordu. Sonuç itibariyle denilebilirki, ateşkesin imzasından sonra işgaller başlamış ve devam etmiştir.

13 Kasım 1918'de dördü Yunan gemisi olmak üzere 35 parçalık bir İtilaf donanması İstanbul Limanına girmiştir. Halbuki Rauf Bey, mütareke imza edilirken Amiral Calthorpe'den Yunan Gemilerinin Boğazlar'dan girmeyeceği konusunda garanti almıştı. İtilaf donanması buradan Karadeniz'e açıldı. Anadolu'nun ve Rus kıyılarının önemli limanlarını işgal

²² Bkz. Selahattin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Ankara, 1978.; vd. Nihat Erim; Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, C.I, Ankara, 1972

²³ Tahsin Ünal; Türk Siyasi Tarihi (1700-1958), Ankara, 1978; s. 475.

ettiler. 1918 Aralık ayında Batum'a asker çıkarıp mahalli bir idare kurdular. ²⁴ Kars ve Ardahan'ı Ermenilerle bıraktılar. Karadeniz'in kuzeyindeki Rus Limanlarını işgal ve abluka altına aldılar. İngiliz ve Fransız kamuoyu Boğazların açılması üzerine Sovyetler'e karşı müttefiklerin sindirme hareketine geçebileceği için savaş çılgınlıkları ile dalgalandı. ²⁵

Mondoras Mütarekesi şartlarından faydalanan İtilaf Devletleri 1915 gizli anlaşmalarının öngördüğü bölgeleri kontrolüne alırken, eskiden beri Çarlık Rusya'sından sakındığı bölgelere de girebilmişlerdi. Bu arada İstanbul üs olarak kullanılıyor. Karadeniz ve Kafkaslarda etkinliklerini güçlendirmeye çalışıyorlardı. İngiliz ve İtilaf komiserleri Karadeniz, Kafkaslar ve Anadolu içlerinde Mütarekenin uygulanması, silahların toplanması, gayri müslimlerin gözetilmesi gibi faaliyetlerde bulunuyorlardı. Albay Rowlinson bunlardan biriydi ve Trabzon içlerine geçmiş ve oradan Anadolu içlerine kadar gelmişti. Silahların toplanması konusunda Türk yetkililerinin kasıtlı olarak ağır davrandıkları, mütareke şartlarına uymadıkları hakkında İstanbul'daki Yüksek Komiser'e raporlar ulaştırıyordu. ²⁶

1. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'ni yok sayan ve elçisini geri çeken Amerika da mütarekeden sonra bölgeye komiser ve güç gönderdi.

²⁴ M.Cemil; Lozan, İstanbul, 1933, s. 384; Bilâl Şimsir; Atatürk ile Yazışmalar I. (1920-1923), Ankara, 1981, s. 329 Rauf Bey, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi görüşmelerinde Osmanlı Devletini temsil eden delegelerden birisidir. O sırada kendisi Bahriye Nazırlığı görevini yürütüyordu.

²⁵ Bkz. Yahya Akyüz; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Komuoyu, Ankara, 1975, s. 29.

²⁶ Kazım Karabekir; İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1969, s. 85, Albay Alfred Rowlinson bir İngiliz görevli olarak bölgede silah ve mühimmatın teslimiyle ilgili mütareke şartlarının uygulanması için faaliyet göstermekteydi. Erzurum'da toplanmış olan top kamasi, mitralyöz ve tüfek süngülerinin bir bölümü develerle vapura yüklenmek üzere Trabzon'a sevkedildiğinden burası ayrı bir önem taşımaktadır. Yusuf Hikmet Bayur, Rowlinson'un başlıca görevinin; Doğu Anadolu'daki silah ve cephaneyi alıp İstanbul veya İngiliz işgali altında bulunan Kafkas'a taşımak, bu olmasa Trabzon'da denize döktürmek olduğunu kaydetmektedir. (Bkz. Atatürk Hayatı ve Eseri, Ankara, 1963, s. 354). İngiliz yarbayının, 1919 Haziran ayının ikinci yarısında Erzurum'da büyük miktarda top kamasi, makinalı tüfek ve tüfek kapak takımlarının paketlenip vapurlara yükletilmek üzere develerle Trabzon'a gönderildiğini, yeni müfettişin (M. Kemal Paşa) Erzurum'a gelmesinden sonra silahları alma işinde işleri aksattığını, memnuniyetsizliğinin görülmesiyle yeni silah toplayıp sevkedemediği için Erzurum'u terkettiğini belirtmektedir (Bkz. Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti, İstanbul, 1934, s. 37.

1918 Aralık ayında Amiral Bristol Yüksek Komiser olarak İstanbul'a yerleşti. ²⁷ Amerika ekonomik ve ticari sebeplerle Yakın Doğuyla ilgilenmeye başlamıştı. Gayri müslimlere, yardım gibi emelleri de vardı. Bununla birlikte İngiliz yayılma sahalarına Amerikan sermayesi de girmişti. Samsun limanı Amerikalılar tarafından üs olarak kullanılmaya başlandı. Gerçi Amerikalıların bir toprak talebi yoktu fakat, bölgedeki ekonomik, dini ve kültürel muntikalar Amerikalıları bölgeye çekmek için yeterli sebeplerden idi. Esasen "Harbord Heyeti" bu amaçlarla dolu olarak Anadolu'ya gönderilmiştir. Böylece Amerika ile İtilaf Devletleri uyuşmak durumunda kalmıştır. Bir taraftan Karadeniz kıyılarında kışkırtıcılık yaparken, diğer yandan asayişin sağlanamadığı gayri müslim unsurlara baskı yapıldığı gibi propagandalarla onları teşkilatlandırıyor ve bu bölgeleri işgal etmekle tehdit ediyorlardı. Bütün bu emellerini uluslararası bir antlaşma ile garanti altına almak istiyorlardı. Zira Osmanlı Devleti ile I. Dünya Savaşı'nı sonuçlandıran bir antlaşmada henüz yapılmış değildi. Bilindiği gibi Mondros Mütarekesi bir ateşkes antlaşması idi. İtilaf Devletleri bu sırada bir takım konferans arayışları içinde bulunuyorlardı. Londra Konferansı'nda Boğazların açılması tartışılıyor ve bütün Avrupa'nın çıkarları bunu gerektirir şeklinde izahını yapıyorlardı. ²⁸

²⁷ Şimsir; "Türk Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyük Elçiliği (1920-1927)", Bellekten, C. XLI, Nisan, 1977, s. 278.

²⁸ Winston Cuhrcill; İstiklâl Savaşında, İstanbul, 1969, s. 59. Yeni dünyanın bu genç devleti ile münasebetlerimiz yakın çağda daha çok kültürel ve ekonomik alanda oldu. ABD'ine, askeri amaçlı ithalatta yapıldı. Fakat ABD'nin kültür varlığı ekonomiden daha ileride olduğu bu dönemde İstanbul ve Anadolu'da pek çok Amerikan okulu açıldı. ABD'nin bizimle ilgili dış politikası birinci dünya savaşının sonucunda ağırlık kazanmıştır. Bu dönemdeki ABD devlet başkanı Wilson'un yayınladığı prensiblerin 12. maddesi bizimle alakalıdır. Bu prensibler bizim için ölü doğan kararlar olacaktır. Öyle ki, uygulanması halinde bizim lehimize bir takım sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle dünyanın büyük devletleri bu prensiblere bitaraf k aldılar. Bu sırada hala Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmak istekleri Doğu Anadolu'da Türklerin Ermenilere zulüm yaptıkları ileri sürülüyordu. Tüm bu ddiaların ve kurulacak olan Ermeni devletinin yapısıyla ilgili özellikleri yerinde tesbit etmek üzere 1919 Ağustosta General Harbord başkanlığında bir heyet Anadolu'ya gelerek Eylül ayı içerisinde incelemelerde bulunmuştu. Yapılan incelemelerde Doğu Anadolu'da Ermenilerin azınlıkta oldukları ve bir devlet kurmalarının imkansızlığı ortaya çıkmıştı. (Geniş bilgi için Bkz. Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi, İstanbul, 1981)

Belirtilmeye çalışıldığı üzere Londra ve San Remo Konferansları Sevr Andlaşması'nın hazırlık görüşmeleri olarak O'nun mahiyetini oluşturmuştu. Bu antlaşma bilindiği gibi 10 Ağustos 1920 'de Sevres de imza edildi. Bu antlaşma maddeleri önemle tetkik edildiğinde, bir anda imza altına alınmış bir antlaşma olmadığını, Avrupa Devletlerinin yüzyıllardır "Şark Meselesi" adı altında ulaşmak istedikleri amaçlarının bir ifadesi olduğu görülecektir.²⁹

İtilaf Devletlerinin ve bilhassa İngiltere'nin bundan sonraki mücadelesi Sevr'i kabul ettirebilmek içindi. Andlaşmayı kabul ettirebilmek için asker ve güç kullanmak gibi seçenekleri denemek düşünceleri de vardı. Yunanistan bunun için İtilaf Devletlerinin emrindeydi. Fakat Yunanistan Türkiye'ye güç kullanarak andlaşmayı kabul ettirmesinin karşılığı olarak İstanbul ve Karadeniz kıyılarında "Pontus" devleti kurulmasını istiyordu.³⁰

Bize göre Pontus Sorunu da "Şark Meselesi" içinde ele alınması gereken bir gaile olmuştur. Yani Pontus ülkesi olarak çizilen sınırlar, Karadeniz'i ve ilgili devletleri doğrudan ilgilendiriyordu. Bilindiği üzere 1829'da bağımsızlığını kazanan Yunanistan, Megali İdea'nın bütün yönleriyle ilgilenme gayretlerine başlanmıştır.

Avrupa devletleri kendi çıkarları uğruna bu faaliyetleri desteklemişlerdi. Pontus devleti de böyle büyük bir idealin parçasıydı. Anadolu'nun eski çağlarda görülen Yunan koloni faaliyetleri, orta çağdaki Bizans devletleri ile Trabzon civarında kurulan Komnenoslar Devleti Anadolu'nun Karadeniz sahillerini Batılılar gözünde bir "Elen" yurdu gibi göstermekteydi.³¹ Yunanlılarda buraları ata yurdu olarak görüyorlardı. M.Ö. ki yıllarda Doğu Karadeniz'de kurulan Pontus Devletinin greklikle ilgisi yoktu.

²⁹ Ünal; a.g.e., s. 464. Sevr Anlaşmasınının tam metni için N. Erim; a.g.e., s. 524-691. vd., Seha L. Meray, Osman Olcay; Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Ankara 1977, s. 45-185

³⁰ Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyasesi, Ankara, 1973, s.51; Mehmet Gönlübol-Cem sar, Olaylarla Türk Dış Politikası, C.I Ankara , 1967, s. 17.; Çoşkun Üçok, Siyasal Tarih (1789-1990), Ankara, 1980, s. 234.

³¹ Nuri Yazıcı; Milli Mücadele de Pontus faaliyetleri, Ankara, 1989 s. 114

Ancak, bu alanda yapılan çalışmaların bitmesini sağlamıyor ve aksine diğer projeler gibi pontusçuluk projeside üretiliyordu.

Karadeniz Rumları aynen diğer unsurlar gibi hazırlıklarını yapmışlardı. 1904 yılında "Merzifon Amerikan Koleji"nin desteğiyle "Rum Pontus Cemiyeti" kurulmuş ve bu kolej binasında çalışmalarını da yürütmüştür.³²

Bolşevik ihtilalinden kaçan Rumlar Anadolu kıyılarına getirilmiş. Rusların boşalttığı Karadeniz sahillerine yerleştirilmiş, Yunan yayılmacılığı için elverişli şartlar bu haliyle oluşmuştu.

I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti yenilgiyle çıkınca, Pontus teşkilatı, Batum, Sahum, İstanbul'da çalışmalarını artırmış ve hazırlıklar yapmıştır. Bunun yanında Rumlar silahlandırılarak Anadolu sahillerine çıkarılmıştır.³³

Bir yandan Mavri Mira Cemiyeti bir yandan Rum Patrikhanesi ve Rum Muhacirin Komisyonu Pontus'un gerçekleşmesi için büyük gayret gösteriyorlardı. Mavri Mira, Patrikhanenin kurduğu bir örgüttü ve başkanı Patrik yardımcısı Droteos'tu. Bu örgüt doğrudan Venizelos'tan direktif alıyordu.³⁴

İstanbul'daki "Kordos Komitesi"de bu örgütler içinde önemli çalışmalara katılıyor. Patrikhane ile birlikte Yunanistan'dan gönderilen çeteleri ve İstanbul'da kaydettiği Rumları Karadeniz kıyılarına göndermekteydi.³⁵ Bu örgütlerden en iyi teşkilatlanmış ve Anadolu'da kurulmuş olduğundan etkinliği daha fazla olanı da Pontus'du. Pontus Cemiyeti 1904'te, Merzifon'daki Amerikan Koleji'nin desteğinde kurulmuştu

³² İbrahim Artuç., Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1987, s. 107, vd; Mesut Çapa, Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Ankara, 1993, s. 8.

³³ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, C.II., İstanbul, 1981, s. 488; vd; Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1973, s. 320.

³⁴ Kemal Atatürk, Nutuk, C.II, İstanbul 1982, s. 899.

³⁵ Tefik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), İstanbul, 1981, s. 90.

ve kolej bunların eğitimini de sağlıyordu. ³⁶ 1920 yılında Koleje yapılan baskında Pontus haritaları ve Yunanistana katılması ile ilgili kitaplar ve müdür White'nin yazdığı Türkiye'yi hristiyanlığın en büyük düşmanı gösteren ve Türkiye'nin parçalanmasını tevsiiye eden mektup bulundu. Böylesi teşviklerden cesaret bulan Rumlar o kadar ileriye gittiler ki, Trabzon'da Rum zenginler Pontus Cumhurbaşkanı için saray bile yapma cihetine gitmişlerdi. ³⁷ O derece ki, Rumlar İngiliz ve Yunan desteğini hep arkalarında bulmuşlardı. Bu haliyle Karadeniz Bölgesinde terör estirip, Türkleri sindirmeye çalışıyorlardı.

Pontus'un en hareketli savunucularından birisi de Trabzon Metropolitisi Hirisantos'tu. Avrupa'da, bölgede bunun için yoğun çalışmalar içinde idi. Bununla birlikte Marsilya'da yerleşmiş ve Trabzon kökenli iş adamı Konstantin Konstantinidis ile Venizelos tarafından çetelerini organize etmesi için görevlendirilen Yunan Subayı Albay D. Kotenyotis de Pontus davasında önemli adamlarındandı. ³⁸

İngiliz, Fransız, Yunan ve Amerikan hükümetleri elbirliği ile Pontusculara yardıma başladılar. Özellikle İngiltere ve Yunanistan'dan hem siyasi destek, hem de ekonomik ve askeri önemli ölçüde yardım aldılar ve insan gücü olarak dış destek gördüler. Mondros Müterakesi imzalanıp Boğazlar ve Karadeniz İtilaf Devletlerine açılınca itilaf güçleri büyük bir yoğunlukla buralara girdiler ve önemli gördükleri bazı yerleri işgal ettiler. Bu arada Pontusçular, Trabzon, Amasya, Samsun, Sinop ve Giresun bölgelerinde ayaklanma çalışmalarına hız verdiler. ³⁹

7 Nisan 1919'da Samsun'da Pontus günü kutlanıyor. Patrikhane ve Kiliseler Pontus hareketini açıkça destekliyordu. Bu arada Yunan hükümeti

³⁶ Tansel, a.g.e., s. 45.; Ergün Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, C.I, İzmir 1988, s. 120

³⁷ Ruhi Develioğlu, "Karadeniz'de İstiklâl Savaşında Bir safhaye Cumhuriyet Denizciliğine Bir Bakış", Deniz Mecmuası 1 Nisan 1928, s. 348

³⁸ Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, Paris, 1963, s.335.

³⁹ Gottherd Jeschke, Kurtuluş Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, 1986, s. 90 vd. Selahi R. Sonyel, a.g.e., s..38

de Eifel isimli torpidosuyla Alexandros Zimroyaki adında bir Yunan Albayını Pontus'u örgütlendirmek üzere çok sayıda subayla Karadeniz kıyılarına gönderiyordu.⁴⁰

Bu gelişmeler sonunda 1919 Ekim ayında Batum'da "Pontus Cumhuriyeti" kuruluyordu ve yine Batum'da Karadeniz, Kafkasya ve Güney Rusya Rum Kongresi toplanıyordu. 1919-1920 yıllarında Yunanistan ve İtilaf gemileri Rumlar'a silah, cephane, gıda getirdikleri gibi bölgeye göçmen adı altında savaş gücüne katılmaları için Rumları da taşıyorlardı.

12-13 Temmuz'da da Giresun kıyılarına çıkan bir Rum çetesi yakalanmıştı. ⁴¹1921 yılında Yunan Ordusu Türkiye'de ilk yenilgisini aldıktan sonra II. İnönü saldırısı ile başarıya ulaşamazsa, "Yunan ordusu Karadeniz'e de asker çıkararak Rum ve Ermenilerin de yardımı ile Samsun'dan Sivas'a Trabzon'dan Erzurum'a doğru ilerleyecektir" şeklinde ifade edilen bir plan uygulanması düşünülmektedir.⁴²

İngiltere, pontus isteklerini diplomatik görüşlerde açık olarak kabul etmemekle birlikte, Rumlara her türlü destek ve yardımı yapıyordu. Yunanistan'ın küstürülmesi istenmediği gibi temelsiz olumsuz bir hava yaratmak istemiyordu. Ama mütareke imzalanır-imzalanmaz, bölgeye giden İngiliz Komiserleri Rumlara ve diğer hristiyan unsurlara silah yardımı da dahil olmak üzere her türlü yardımı yapıyor, Rum davasını destekliyorlardı. Amiral R. Webb de raporlarında Rum sorununun Ermeni sorunu kadar önemli olduğunu, Rumlara yurtlarına dönme ve güvenlik içinde yaşama hakkının sağlanması gerektiğini vurguluyordu⁴³.

⁴⁰ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Ankara, 1988, s. 68.

⁴¹ Utkan Kocatürk, a.g.e. s. 68.

⁴² 1 Mart 1921'de Toplanan Konferansta Yunan Başbakanının ifadesi için bkz. S. Selek, Anadolu İhtilali, İst. 1981, s. 559.

⁴³ Gotthart Jesche., a.g.e., s. 47. Yüksek Komiser Visamiral Caltrophe'nin ayrılmasından sonra yerine Amiral Webb gelmiştir. İngiliz Generali Sir John Milne, Trabzon'un işgaliyle içerdeki Hristiyanların buraya sığınabileceği ve Erzurum'a er ve malzeme sevkiyatının zorlaşacağı düşünceleri bunun yanında M.Kemal'in Erzurum'da bir ordu teşkilatlandırılmış olması nedeniyle şimdilik buna karşı koyacak güçlerinin olmaması gibi gerekçelerle Trabzon'un işgalinin yüksek komiser V.Caltrophe bildirmişti. Caltrophe durumu Fransız Yüksek

Bölgede anarşi ve terör var, hristiyanlara baskı yapılıyor, durdurun! diye İstanbul'u sıkıştıran İngiltere, Mustafa Kemal bölgeye gönderilince bu defa onun çalışmalarından rahatsız oluyor ve geri getirilmesi için baskıya başlıyordu⁴⁴. İngiltere, Mustafa Kemal'in milliyetçi faaliyetleriyle huzur bozduğunu iddia ediyordu. Ancak zaman zaman bu konuda gerçeklere yakın görüşler bildiren İngiliz subayları da yok değildi. Yarbay Smith'in hazırlayıp, 13 Temmuz 1919'da Amiral Calthorpe aracılığıyla Lord Curzon'a sunduğu raporda Smith; Samsun metropolit'inin Pontus için Rumları kışkırttığını ve görevden alınması gerektiğini bildiriyordu⁴⁵.

Fransa, bölgede fazla etkili olmadığı için Pontus konusu ile de İngiltere ve Yunanistan'a göre çok daha az ilgilenmişti. Daha sonra doğrusu Fransa, İngiltere'nin izlediği politikalar sonucu paylaşma anlaşmaları ile kararlaştırılan hedeften uzaklaşmasa bile sadece kendi çıkarlarını korumak, bölgede İngiliz çıkarlarına hizmet etmek gibi bir davranışa girmiştir. Fransızlar, Zonguldak'taki Rumlarla dayanışmaya girmelerinden başka Sinop'taki Katolik kilisesi bahane edilerek Rumlarla ilişki kurmak ve çıkarlarını korumak gibi bir çalışma yapmışlardı⁴⁶. Fransızlar, Zonguldak ve çevresindeki Rum çetelerine silah dağıtmışlardı⁴⁷.

Bu arada Rumların teşkilatlanmasını bölgeye getirilen Yunanlı subaylar yapıyordu. Fransızların Beyaz Rusları alarak Yunan işgal ordusunda görev almalarını sağladıkları gibi bir takım iddialarda mevcuttu⁴⁸. 1920 yıllarına gelindiğinde Fransızların, İngiliz politikasına ters düştüklerini görüyoruz. Özellikle Londra görüşmeleri esnasında Fransız delegesi Birtelot,

Komiseri M. Defrance'ye bildirmiş O' Trabzon'un faydasından şüpheli olduğunu belirtmişti. Daha sonra Caltrophe' ayrılmasıyla yerine gelen Amiral Webb'de bir süre konu üzerinde durmuş sonradan bu yola gidilmekten vazgeçmişti. (Bk. Salahi R. Sonyel, "1919 Yılı İngiliz Belgeleri'nin Işığında M.Kemal ve Milli Mukavemet", Türk Kültürü, S.85, Ankara (Kasım 1969), s.45-46.

44 Bkz. Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Ankara 1981, s.99

45 Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C.I, s.52,

46 Nurettin Peker, İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri 1918-1923. (İnönü, Sakaryı, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastomonu Havalisi Deniz ve Kara Hareketi ve Hatıralar), İstanbul 1955, s.38. İstanbul 1995, s.38.

47 Ali Sarıkoyuncu, "Millî Mücadele de Zonguldak ve Havalisi", (A.Ü.T.İ.T.E, Basılmamış Doktora tezi), Ankara 1990, s. 116.

48 S.İ. Aralov, Türkiye Hatıraları, İstanbul, 1967.

Pontus isteklerinin hayalci olduğunu ve Rum nüfusun %5 civarında olduğunu belirtmiştir⁴⁹.

Pontus meselesine Amerika'nın bakışı, bölgede bulunma nedenleri ve "Hristiyanların kıyıma uğratılması iddiası çerçevesinde idi. Çeşitli vesilelerle belirtildiği gibi Amerika bölgeye ekonomik ve bazı dini duygusal sebeplerle gelmişti. Ermenilere verdiği insani boyutlarda ve amaçlarda Rumlara da destek vermek istiyor ve bunun için çalışıyordu. Bu arada Amerika'nın ticari temsilcileri de olayı ekonomik yönden ele alıyorlar ve pazar arayışı içine giriyorlardı. Amerikalılar, bilhassa Merzifon Amerikan Koleji olayından sonra, Türklere karşı saldırgan bir tavır sergilemediler⁵⁰. Ayrıca tütün işlerinde de Rum ve Ermenilerden faydalanıyorlardı.

Amerika bir yandan yardım teşkilatları aracılığı ile Hristiyanlara yardım yaparken, diğer yandan da ticari şirketlerinin Türkiye temsilcilik ve idarecilerine Rum ve Ermenileri getiriyorlardı. Bununla bağıntılı olarak, 1919 Haziran'ında Samsun'da yerli Rumlardan biri "Standart Petrol" adına yüzde üç komisyonla görevlendiriliyordu⁵¹.

⁴⁹ G. Jaeschke, a.g.e., s. 58.

⁵⁰ Bkz. Yazıcı, a.g.e., s.112. Vd- Aybars., a.g.e. , s.120, ve Pontus Meselesi, s. 8-48 Patrikhane ve din adamlarının dışında, pontus meselesinin teşkilatlanıp gelişmesinde ülke içindeki kuruluşların başında Merzifon Amerikan Koloji gelmektedir. Merzifon Amerikan Koleji bünyesinde gizli olarak Rumlardan tarafından "Rum İrfanperver Cemiyeti" ve "Orpheus" adlı bir musiki cemiyeti kurulmuştu. Daha sonra bunlar 1904 yılında "Pontus Cemiyeti" adı altında birleştiler. Cemiyet, bu devrede "Pontus" adı altında bir gazete neşretmiştir. Bu faaliyetler anlaşılınca Merkez Ordusu tarafından karşı tedbirler alındı. Merzifon Kolejindeki ABD'liler sınır dışı edildiler. Ele geçen belgelerden özellikle ABD'nin bölgedeki gayr-i müslimleri Türkler aleyhine çevirmek için uğraştığı anlaşılmıştır. Bu faaliyet için yılda iki milyon dolar harcayan ABD'nin kontrolünde 17.000 gayrimüslim vardı. ABD Kolejindeki belgeler tercüme edilerek herkese duyurulmuştur. Bu haliyle Amerikalıların Türkiye'deki misyonerlik faaliyetleri ve Türkiye'nin bölünmesi ile ilgili stratejileri ortaya çıkmıştır. Arkasından Merkez Ordusu koleji kapatarak Pontuscuları tutuklu olarak Amasya'ya göndermiştir. 12 Eylül 1921'de İstiklâl Mahkemesi kolojdeki kulübün başkanı Kuyumcuoğlu Therlides, üyelerden Herolambos, Yorgi, Anartos, Simon ve Poulas'u Yunan emelleri doğrultusunda eğitim yaptıkları otoriteye karşı gelmek için üye kaydettikleri ve Türk öğretmeni Zeki Bey'in ölümünde rolleri olduğu için idamlarına karar verilmiştir. Böylece Pontusculuk hareketine önemli bir darbe indirilmiş oluyordu. Geniş bilgi için bkz., Mustafa Balcıoğlu, "Millî Mücadele'de Merkez Odusu Kuruluşu ve Faaliyetleri". (A.Ü.T.İ.T.E, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1990.

⁵¹ Ulubelen, a.g.e., s.162.

1921 yılında, Amerika hıristiyanlar konusunu Ankara ile resmi olmayan ve doğrudan bir görüşmede dile getirdi⁵². Bu arada Samsun'dan dönen Amerikan inceleme komisyonu, hristiyanların bölgede korkunç bir baskı ve zulüm gördüklerini belirtiyorlardı⁵³.

O sırada Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey itilaf Devletleri temsilcileri ve Amerikan komiserine yönelik bir bildiri yayınladı. Ermeni ve Pontus Projelerinin ve Yunan saldırılarının, Türk Millî Mücadelesini bağlamak amacıyla olduklarını ve itilaf Devletlerinin bunları destekleyerek terör olaylarını da ayrıca besledikleri belirtiliyordu⁵⁴.

Türk Millî Mücadelesinin başarılarıyla Pontus hayalide yok olmuştur. İtilaf Devletlerinin gemileri önceden silah ve cephane, gıda ile besledikleri Rumlar bu defa başta Yunanistan olmak üzere diğer ülkelere taşımak mecburiyetinde kalmışlardı. Bu arada İngiltere'nin Türkiye Politikası netice vermemiş oldu.

1920'lere gelindiğinde, Fransa ve Amerika'nın bu konu ile eskisi kadar ilgilenmedikleri görülür. Bunun en önemli nedeni Ankara'nın başarıları olmalıdır. Böylece Pontus iddialarının gerçek dışı ve bir hayal mahsülü olduğu da ortaya çıkmış oluyordu. Artık Türkler adına Ankara ile bir diyalog kurulması gereği hasıl olmuştur.

Türkiye ile emperyalistlere karşı işbirliği içinde bulunan tek devlet olan Rusya'nın Pontus projesinde bazı hareketleri görülmüştü. Rusya bir taraftan Türkiye'ye destek ve yardımda bulunurken diğer yandan Pontus için çalışan Rum papazları ile çetelere Gürcüler marifetiyle çeşitli yardım ve destekte bulunuyorlardı⁵⁵.

Sömürgeci Emperyalist devletlerin bir yandan Millî Mücadeleyi boğmak için Pontus ve Ermeni olaylarında gerekli desteği verirken, Türkiye aleyhinde eski planlarını da devamlı canlı tutuyorlardı.

52 Laurance Evans, Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924), İstanbul, 1972, s.334

53 Osman Ulugay, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul, 1974, s.139.

54 Yazıcı, a.g.e., s.12.

55 Feridun Kandemir, "Türkiye Komünist Fırkası", Tarih Konuşuyor, Şubat 1966, s.2354.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE'DE KARADENİZ BÖLGESİ

I- KARADENİZ BÖLGESİNDE RUM FAALİYETLERİ

Giriş Bölümünde değinildiği gibi XX. Yüzyıl başlarında ayrılıkçı eylemler, Anadolu topraklarına da yayıldı. Bu dönemde bağımsız bir devlet kurmak amacıyla harekete geçen gruplardan biride Doğu Karadeniz'deki ayrılıkçı Rumlardı. Amaçları Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhane, Karahisarı Şarki, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat sancaklarını tamamen Erzurum Vilayeti, İspir ve Bayburt kazalarını kısmen yine Erzincan sancağının Refahiye ve Kuruçay kazalarını tamamen; Sivas vilayetiyle, merkez Koçgiri, Hafik, Yenihan kazalarını kısmen ve Kastamonu Vilayetinin Tosya ve Taşköprü kazalarının bütünü, merkez ile İnebolu kazasını kısmen içine alan bölgede Pontos Devletini yeniden diriltmekti.¹

Özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde başlatılan seferberlik çağrısına uymayan ya da sonrasında birliklerinden kaçan Rumlar dağlarda buluşup, çeteler oluşturdular. Söz konusu çeteler bölgede, Türk halkı üzerine saldırarak onları sindirmeye çalıştılar. Özellikle Bafra mıntıkasında Nebiyyan Dağını üs seçen Rum çeteleri Türk köylerini yaktılar, halkı katliama tabi tuttular. Nebyan mıntıkasında elli haneli Türkköyü Çapşur köyünü basan Rumlar çocuk ihtiyar demeden 367 Türk'ü öldürüp, tek ev kalmamak üzere bütün köyü yaktılar. Diğer köyleri de aynı şekilde yakan Rumların katliamından kaçan 2000 kişinin, diğer Türk köylerine yerleştirilmeleri cihetine gidildi.²

¹ ATASE Arş. Kls. 1880, Ds. 20, Fhr.5

² ATASE Arş., Kls. 605, Bs. 173, Fhr. 12.

Rum saldırılarına karşı can ve mal emniyeti kalmayan Türklerin iki farklı tepkisi olmuştur. Bunlardan biricisi karşı çeteler oluşturmak ve bir ikincisi sürgün metodu uygulamak olmuştur. İttihat ve Terakki Partisine bağlı eşraf tarafından organize edilen Türk çetelerinin en ünlüsü Topal Osman Ağa'nın çetesi idi.³

Aynı Rumlar I. Dünya Savaşı içerisinde bir yandan Türk köylerini basarak katliam yaparak zarar verirken, öte yandan da cephe gerisinde İtilaf devletleri yararına casusluk faaliyetlerinde bulundular.⁴ Bu savaş içerisinde Rumlar tarafından da bir hayli ve hızlı silahlandırıldılar.⁵

II- PONTUS MESELESİ

Anadolu'da Yunan Megali İdea'sını gerçekleştirebilmek için, Etnik-i Eterya'dan tutunuzda Mavri Mira'ya kadar alenen veya gizli bir çok cemiyet, Yunanistan'ın kurulmasına ve genişlemesine yardımcı olmuştur. Bilhassa 1840 yılından itibaren Karadeniz hinterlandında eski Yunanlılığın ihyası amacıyla çalışan bir Rum kitlesi vardır. İlk Pontusculuk faaliyetlerinin Amerika Rum göçmenlerinden rahip Klematyos tarafından, İnebolu'da halkın "Manastır" olarak adlandırılan bir yerde başlatıldığı bir çok kaynakta belirtilmektedir. Yunanlılık milli emeliyle harekete geçen Rumlar, hem organizasyon ve hem de isyancılık faaliyetleri içine girmişlerdir.⁶

II. Meşrutiyetle birlikte Pontusçular davalarını kuvveden filele döndürebilmek olayının mümkün olduğunu gördüler. Bizans'ı yeniden ihya etmek isteyen Yunanistan ile bölgenin tütünleri ve misyonerlik faaliyetleri ile

³ Mustafa Balcıoğlu, a.g.e., s.101

⁴ Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi" 1912-1923, Toplum ve Bilim, Güz, 1988, s.38.

⁵ H.T.V.D. Sayı: 43 (Mart 1963) vesika:1010

⁶ Selahattin Salıçık, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya, İstanbul, s. 40-45.

ilgilenen A.B.D. 'nin teşvik ve himayeciliğindeki Rumlar, Meşrutiyeti'n ilanından sonra bölgede örgütlendiler. Trabzon'da Pontus Muavenet Cemiyeti, Samsun Muhacirin Cemiyeti, Amasya'da Teceddüd ve İhya Cemiyeti, Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Bafra, Sinop, Ürgüp, Tokat ve Çarşamba'da şubeleri bulunan Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti'ni kurdular.⁷

a- Rum Cemiyetler ve Faaliyetleri

Daha önce belirtildiği gibi A.B.D.'li rahip Klemetyos, İnebolu'da Pontus Cemiyetini kurmuştur. Aynı tarihlerde, Merzifon Amerikan Koleji'nde de Pontusçu iki cemiyet kuruldu. Bunlardan birisi Rum İrfan Kulübü diğeri ise Pontus Kulübü'dür. Ayrıca Pontus adlı bir dergide yayınlanmaya başladı.⁸

Cemiyetin amacı Zonguldak'tan Batum'a kadar uzanan sahil bölgesinde Trabzon, Ordu, Giresun, Zonguldak, Sinop, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı sınırları içine alacak şekilde bir "Pontus Cumhuriyeti" kurmaktı. Buna bağlı olarak Paris'te "Pontus Cumhuriyeti" genel merkezi oluşturuldu.⁹

Pontus Cemiyeti'nin oluşturduğu bayrağı ve diğer alametleri (işaretleri) Yunanlılarınkiyle büyük benzerlikler gösteriyordu. Cemiyetin kurucuları ve faal üyeleri Fener Patrikhanesi tarafından çok iyi yetiştirilmiş elemanlardı. Bu kişiler Yunanlılık milli ruhuyla çalışıyorlardı.

⁷ Ali Güler, İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları, Ankara 1988, K.T.B. Yayınları, s.47-54

⁸ A. Haluk Çay, "II. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şebekeleri "Türk Kültürü Dergisi, Yıl XX, s.227, Mart 1982, s. 312 vd., Pontus Meselesi, Teşkilat-ı Rum Sekavet ve Fecayii-Hükümetin İstilaat ve Tedahiri Avrupa Hükümetleriyle Muhabere, Ankara, 1338 (1922), s. 45

⁹ ATASE Arşivi, Kls. 247, Ds. 1-B/54, Fh. 21-1.

Cemiyet Yunanlılık milli ruhuyla çalışan rahip ve papazlar tarafından idare ediliyor; metropolit ve papazlar din kisvesi adı altında Rumları en kanlı olaylar için tahrik ve teşvik etmekten geri durmuyorlardı.¹⁰

Rumlar, Marsilya'da 2 Kasım 1918'de bir kongre topladılar. Ayrıca Ermenilerle, İranlılarla da ilişki içinde olarak Pontus Devleti kurulması için hazırlıklara giriştiler. Nitekim, Ekim 1918'de Pontus Merkez Birliği Krasnador'da kuruldu.¹¹ Bu merkez birliğinin İstanbul'da Pariste ve diğer büyük yerleşim yerlerinde şubeleri ve irtibat büroları açıldı.

Mütareke sonrasında bölgeye serbest girip-çıkan, Yunan harp ve ticaret gemileri aracılığı ile Yunanistan'dan gönderilen silah ve malzemeyi kolayca alabilmekteydiler. Bölge Rumları hızlı silahlandırılıyordu. 1919 yılı içerisinde Giresun Pontus Komitesinin önemli adamlarından Mavridiye Biraderler adına İstanbul'dan gelen tüccarların eşyası içinde bulunan sandıklarda iki sandık top mermisi bulunmuştur.¹²

10 Pontus Meselesi Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Yayını, Ankara, 1338 (1992), Mukaddime Kısmı, s. 14. Ayrıca Bu Kitabın Yeni Baskısı İçin bkz. Hz. Yılmaz , Kurt, Pontus Meselesi, T.B.M.M .Sanat Yayın kurulu yayımları yayın numarası: 68 Ankara, 1995.

11 Karadeniz'in Kuzeyinde ve Azak Denizi doğusunda bir yerleşim merkezidir. bkz. Yerasimos, a.g.m., s. 40-42. Avrupa'da öteden beri Pontus konusundaki siyasi faaliyetleriyle dikkati çeken Kostantin Kostantindis, ki kendisi Giresun belediye reislerinden meşhur kaptan Yorgi Paşa'nın oğludur, Marsilya'da yerleşmiş olup Trabzon ve çevresiyle otuz beş yıldır ticaret yapmaktaydı. Marsilya'daki Pontus komitesi adına İngiliz gazetelerine gönderdiği mektupta: Karadeniz sahillerindeki merkezi Trabzon olmak üzere Kafkasya'dan Sinop'a kadar uzanan bölgede bol miktarda Rum unsurun sakın bulunduğu, içerilere doğru 140-160 mil genişliğindeki bu arazinin Bizanslı Kommenos'un kurduğu Rum istibdadının mütemadi takibatına maruz bir milyona yakın kanı halis Rumun yaşadığı belirtilmiş, bu Rumların Türklerin mezalimine rağmen en karanlık günlerde bile okulları sayesinde dillerini ve milli ruhlarını korudukları belirtilerek, bugün barış konferansının gelecekleri hakkında vereceği karar sabırsızlıkla bekledikleri ve Karadeniz Rumlarının meşru arzu ve isteklerinin (Karadeniz Cumhuriyeti) adında bağımsız bir Rum hükümetinin kurulmasından ibarettir deniliyordu. (Bkz. , Dimitri Kitsikis, Yunan propgandası , İstanbul (tarihsiz), s. 337-335 vd., G. Jeaechke, Kurtuluş Savaşı ile... s. 57)

12 T.B.M.M. Arş., Rumuz I, Ds. 4.

Yunanistan'dan gelen subayların önderliğinde bölgede Rum çetelerinin eğitimine büyük ağırlık veriliyordu.¹³

Bu sırada Yunanistan, merkezi İstanbul Beyoğlu'nda bulunan bir başkan ve yedi üyeden oluşan Pontus Merkez Cemiyeti ile işbirliği yaparak bölgeye heyetler göndererek kitlesel bir ayaklanmanın meydana getirilmesi için zemin oluşturmak yoluna gitmişlerdir.¹⁴

M. Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı günlerde Pontus cemiyeti taşra teşkilatlarını kurmuş, merkeze bağlı olarak rahatça çalışabiliyordu. İstanbul'da 4 Mart 1919 tarihinde "Pontus" adıyla yayınlanmaya başlanan bir gazetenin baş makalesinde, "Trabzon Vilayetinde Rum Cumhuriyeti'nin kurulması maksadıyla irad edildiği" belirtiliyordu.¹⁵

Rumlar böylesi bir yoğun faaliyet içinde bulunurlarken, Türkler'de bütün elverişsiz duruma rağmen bir şeyler yapabilmek ihtiyacını hissetmişlerdir.

b- Rumların Avrupa'daki Faaliyetleri İle Paris Barış Konferansındaki Pontusçu Girişimleri

Yukarıdaki genel girişimde anlaşılacağı üzere, Pontus meselesini doğuran etkenlerin, Türk yönetiminin baskı ve şiddetinden değil, fakat dış kaynaklı iki faktörden kaynaklandığı bilinir. Bunlardan birincisi kilisenin koyu bir taassubu ve faaliyetleri, bir diğeri de Avrupalıların türlü entrikalarıydı.¹⁶ Pontus-Rum devletinin kurulması Megali İdea'da ifadesini bulan Yunan emperyalizminin hedefleri arasında idi.¹⁷ Bir bakıma içerde Yunanistan'ın bu

¹³ Dimitri, Kitsiki a.g.e., s. 231.

¹⁴ Yerasimos, a.g.m., 44.

¹⁵ Nutuk, 1927, s.4.

¹⁶ Pontus Meselesi, Mukaddime Kısmı, s. 10-12.

¹⁷ Pontus Meselesi, s.38 .

konuda müttefiki durumundaki Patrikhane, Rumluğu güçlendirmek için elinden gelen her türlü faaliyeti gösterirken, dışarda Yunanistan yıkıcı faaliyetleri kuvvetle sürdüren iki önemli unsurdur. Bu meyanda kapitülasyonların tanıdığı haklardan fazlasıyla yararlanan yabancı okullar ve misyonerlik kuruluşları yabancı emperyalizmin ülkemizdeki ajanlarıydılar.¹⁸ Bütün bunların -Yunanistan ve Patrikhane- amacı Türkiye'de Rumları ayaklandırmak ve ülkede karışıklıklar çıkararak Avrupa'nın müdahalesine ilgi çekmektir. Böyle bir girişim yani müdahale bir bakıma bölgede genişleme emelleri içinde bulunan; ekonomik ve siyasi bir takım menfaatlerin peşinde koşuyor olan, Avrupa devletlerinin hoşuna gidecek bir davranış idi.¹⁹ Modros Mütarekesi'nden sonra da yine aynı güçler tarafından ortaya atılmış; emperyalistlerin çıkarlarına hizmet ettiği sürece canlı tutulmaya çalışılmıştı. Yunan emperyalizmi, Türkiye'nin en zayıf olduğu bir ortamda hayallerini gerçekleştirebilmek umuduyla ülkesini böyle bir karanlığa bir bakıma da çıkmaza sürüklüyordu.²⁰ Yunan Başbakanı konumundaki Eleftherios Venizelos biraz sonra tartışacağımız Paris Konferansında Pontus projesini benimsememiş görülmüşse de, daha sonra onun savaş hedefleri arasında, Pontus devletinin kurulması da yer almıştı.²¹ İtilaf Devletlerinin Mondros Mütarekesine koydukları bilhassa 24. madde de, amaçları Pontus ve Ermeni komitelerini harekete geçirip kargaşalıklar çıkartarak Doğu Anadolu'yu işgal ettikten sonra içte bir Ermenistan, sahilde

18 Bilhassa Merzifon'daki Amerikan Kolejine yapılan baskında Pontus Cemiyeti'nin 1904 yılında gizlice barada kurulmuş olup, kolejin Rumlar hesabına faaliyet gösterdiği bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştı. Kolej müdürü White tarafından kaleme alınmış, ele geçen mektubun bir bölümünde Hıristiyanlığın en büyük rakibinin Müslümanlık, müslüman devletlerin en kuvvetlisinin Türkiye olduğu, Türk hükümetini ve Türk ülkesini yıkmak için Ermeni ve Rum dostlarını yalnız bırakmamaları hususu belirtiliyordu. (bkz. Tevfik Bıyıkhoğlu, Türk İstiklâl Harbi C.VI, Ankara, 1962, s. 282-283)

19 Pontus meselesi, Mukaddime kısmı, s.28

20 Bıyıkhoğlu, a.g.e., C.VI, s. 282

21 Kemal Atatürk, Nutuk, c.II, s. 627. Yunan Başbakanı Eleftherios Venizelos, "Yirmi otuz sene içinde Pontus meselesi bitecektir. 1 Eylül 1917 tarihinden beri çalışıyorum. Bu meseleyi hiç yoktan çıkardım" bkz. Pontus Meselesi, ks. 1, s.36

de bir Pontus Rum devleti kurmaktı.²² İngilizler İstanbul Boğazının Anadolu yakasının kuzeyini özellikle Yunan İşgaline terk ederken, Karadeniz kıyılarında kurulacak Pontus devletini de dikkate almışlardı.²³ Bir bakıma Yunanistan, böylece müttefikleriyle birlikte Karadeniz kıyılarına serbestçe gidip bölge Rumlarını kışkırtma ve aynı zamanda iskâna açık bir hale getirmek için uygun şartları sağlama imkanı bulmuş oluyordu. Böylece düşman girişilecek bir ayaklanma hareketinde, Türk Ordusunu iki ateş arasına almış olacaktı.²⁴

Mütareke sonrasının uygulamalarını kendileri için bir fırsat talakki eden Rumlar, batıdan gelen tahriklerin de etkisiyle düşmanlarımızla gizli ve âlenen işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdi.²⁵ Bilhassa Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'un yayınladığı ilkeleri kendileri için yorumlayarak Pontus Rum devleti vucuda getirmek için Avrupa'ya heyetler göndermekten de geri durmamışlardır.²⁶ Fakat Rumlar sadece siyasi faaliyetlerle yetinmeyerek, olayı fiili bir ayaklanmaya kadar götürmüşlerdir. I. Dünya Savaşı yıllarında Ruslar tarafından fevkalade silahlandırılmışlar ve teşkilatlandırılarak bir bakıma motive edilmişlerdi. Bu denli faaliyetler mütareke sonrası büyük hız kazanmış ve bilhassa silah, malzeme ve parasal

22 İ. Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.IV, İstanbul, 1972, s. 451.

23 Bkz. Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, Yayına Haz.Cemal Kutay, İstanbul, 1980, s.265.

24 "Batıdan Yunan Orduları Savunmasız Vilayetlerimize Saldıracak, Karadeniz boylarında hile, ifgal, cinayetle teşekkül eden Pontus Hükümetide arkadan vurarak katiller ordusuna dahil olacaktı" bkz. Pontus Meselesi, ks. 1,s.7

25 Müttefik Fevkalade komiserliği nezdinde "İngiltere özel mümessili olan" Mr. Armstrong'un hatıralarında Türkiye'deki Rumlar ve Ermenilerle ilgili şu ifade kullanılmaktadır: "Bunlar Türkiye'de hain, vafasız, nankör ve menfaatperest ekalliyet teşkil ediyorlardı. Efendisinin buhranlı günlerinde başkaldıran ve onu arkasından hancerlemek isteyen bu eksalliyetin içyüzünü bilmeyen sayısız müdafileri vardı", bkz. Cemal Kutay, Mütarekede Pontus Suikasti, İstanbul; 1956, s. 36.

26 Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de ilân ettiği ondört ilkenin onikincisi, Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımlarının egemenliğinin sağlanmasına, fakat Türk olmayan unsurlara muhtar gelişme imkânlarının verilmesine haizdi. (bkz. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1983, s. 139)

katkılar Fener Patrikhanesiyle ona bağı kuruluşlardan-ayinlerde sözde mukaddes dava uğruna-açık ve gizli para yardımı alıyorlardı.²⁷ Bunun yanında Yunanistan bu faaliyetleri desteklemek amacıyla bütcesinden bir kaynak ayırmıştı.²⁸ Bunun yanında İtilaf ve Yunan donanmalarının sık sık Karadeniz kıyılarında görülmeleri ve teftiş bahaneleriyle karaya çıkan İtilaf ve Yunan subaylarının Rumları kışkırtmaları, Türklerin mütareke hükümlerine göre ellerinden silahları alınırken, buna karşılık Rumların yoğun şekilde silahlandırılmaları²⁹ neticede Ruslar'dan göçmen adı altında getirilen Rumlarla Rum nüfusun arttırılması çalışmaları Pontus ayaklanmasını teşvik edici bir başka itici nokta olmuştur.

Mütarekeden sonra Pontus meselesi Paris Barış Konferansının gündemine girdiğinden, konuyla ilgili siyasi faaliyetlerin ağırlığında Avrupa'ya kaymış oluyordu. 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'nin tamamen paylaşılmasına yönelik toprak talepleri ortaya çıktı. Osmanlı Devleti sınırları içindeki Türk olmayan unsurlar, Wilson Prensiplerinin ve İtilaf devletlerinin bazı vaatlerinin etkisinde kalarak aşırı ölçüde ülke talebinde bulundular.

Bilindiği gibi Yunan tezini ve Rumların toprak taleplerini başbakan Venizelos savunuyordu. Bahsi geçen ve Kral Konstantin'e isyan bayrağını kaldıran eski başbakan Venizelos İtilaf devletlerinin 11 Haziran 1917'de Pire ve Atina'ya yaptıkları askeri müdahale sonunda iktidara gelebilmişlerdi. Yunanistan böylece, İtilaf devletleri safında resmen savaşa iştirak etmiş sayılıyor ve I. Dünya Savaşının galipleri arasına giriyordu.

27 Pontus Meselesi, ks. 1, s. 36.

28 T.B.M.M. Zâbit Ceridesi, c.XV. s. 239.

29 Müttareke hükümlerine göre, bizim silahımız elimizden alınırken, Samsun'a çıkan İngilizlerin Rum çetelerine 10.000 adet silah verdiklerine dair lütfen bkz. Pontus Meselesi, ks, II, s.2

Paris Barış Konferansı'na bir çok devlet iştirak etmiş ve fakat alınacak kararlarda özellikle İngiltere, Fransa ile birlikte İtalya ve Amerika devletleri etkili olmuştur. Bahsi geçen yüzyılın İngiliz, Fransız ve Amerikalı yöneticileri denilebilir ki, ağırlıklı olarak Yunan klasikleri, İncil ile eğitilmişlerdi. Bu kültürün ve eğitimin etkisiyle olmalı ki, Yunanistan'a sempati gösteriyorlar ve sözde bu Yunan davasına destek oluyorlardı. Venizelos'un Paris Barış Konferansındaki konuşması yeteneği ve takındığı usul yönüyle konferansa katılan ilgili üye devlet adamları üzerinde geniş etki de yapmıştı.³⁰

Paris Barış Konferansı'nda bu Rum isteklerinin kabul şansı oldukça fazla olmasına rağmen, bazen Pontus'ta olduğu gibi Rum ve Ermeni istekleri çarpışa da biliyordu. Batı Anadolu ile ilgili olarak sınırsız emeller besleyen Venizelos, Pontus'tan taviz vermekten çekinmemişti. Yunan Başbakanı Venizelos'un 30 Aralık 1918'de Barış Konferansına resmen verdiği ve Yunanistan'ın toprak isteklerini toplu olarak ifade eden muhtıra Pontusçuları hayal kırıklığına uğratmıştı.³¹ Hatta öyle ki, Rum-Ermeni konfederasyonu dahi olmasını istememiş, bir bağımsız Ermeni devletinin Pontus Rumlarını yönetmesini istemekle yetinebilmişti.³²

Venizelos'un Paris Barış Konferansındaki bu tutumuna rağmen, Pontus faaliyetleri, herhangi bir duruklama ya da yavaşlamaya yol açmamışken, K. Konstantinides³³ Atina'da Pontuslular komitesine

³⁰ Yuluğ Takin Kurat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Ankara, 1976, s. 26-60., vd. Salâhi R. Sonyel, a.g.e., c.I Ankara, 1973, s. 31.

³¹ bkz. Muhtıra için, Dimitri Kitsikis, a.g.e. s. 336.

³² Venizelos'un sözü edilen muhtirasında Pontus meselesiyle ilgili olarak şu hususlar vardı : "Ermeni eyaletleri ile Rus Ermenistan'ı Milletler Cemiyeti'ne bağlı büyük bir devletin mandası altına konulmak üzere bağımsız bir devletin mandası altına konulmak üzere bağımsız bir devlet haline getirilmelidir. Trabzon Vilayeti de bu Ermeni devletine bağlanabilir. Böylece 350.000 kişilik kesifRum topluluğu kendi sınırları içinde Türk İdaresinden bundan böyle kurtulma imkanına kavuşmuş olacaktır. Aynı şekilde 70.000 Rumu ve mühim sayıda Ermeni ahaliyi barındıran Adana Vilayeti de daha haklı sebeplerle bu Ermeni devletine dahil edilebilir", bkz. Dimitri Kitsikis, a.g.e., s. 31-32

³³ Giresun belediye reislerinden meşhur Kaptan Yorgi Paşa'nın oğludur. Marsilya'da yerleşmiş olup Trabzon çevresiyle otuz beş yıldır ticaret

gönderdiği 28 ocak 1919 tarihli mektubunda Yunan Hükümetini Pontus meselesine ilgi göstermemekle suçluyor, Pontus bölgesindeki bazı Rumlar da 23 Şubat 1919'da kabul ettikleri "Rum Cumhuriyeti Kurulması" isteğini açıklayan bir önergeyi İstanbul'daki İngiliz yüksek komiserine göndermişlerdi.³⁴ 4 Mart 1919'da İstanbul'da yayınlanmasına başlanan Pontus adlı Rumca gazetenin ilk sayısında Trabzon Vilayetinde bir Rum cumhuriyetinin kurulmasını sağlamak amacıyla çıktığı ilan edilmiştir.³⁵

Avrupa'da Pontusla ilgili siyasi faaliyetlerin öncülüğünü Kostantis Kostantinides yaparken, içerdeki faaliyetleri Patrikahane ve dahilindeki teşkilatın başkanı durumundaki Hrisantos yürütüyordu.³⁶ İstanbul Patrikhanesi Paris Barış Konferansına Türkiye Rumlarının milli emellerini savunmak amacıyla bir heyet göndermeyi kararlaştırmış, Patrik kaymakamı Droteos'un başkanlığında gönderilmesi kararlaştırılan heyete Hrisantos da üye olarak seçilmişti.³⁷ Aynı Hrisantos Paris'e gitmek üzere hareketinden önce Trabzon Rumlarına zafer gemileriyle döneceğini belirtiyordu.³⁸ Hrisantos 2 Mayıs 1919'da Paris Barış konferansına bir muhtıra sunmuştur.³⁹ Hrisantos bahsi geçen muhtirasında, Pontus mıntikasını tanımladıktan sonra bazı varsayımlar ileri sürerek Rum nüfusu

yapmaktaydı. Daha 1917 Ekim'in'de resim altında; "Ey Pontos vatandaşları, ayaklanınız. Hür milletlerden yüksek hayat ve bağımsızlık haklarınızı isteyiniz." yazan "Pontus Cumhuriyeti" konulu binlerce kart bastırılmış, 4 Şubat 1918'de de Marsilya'da topladığı ilk Pontus Kongresinin başkanlığına seçilmiştir. Amerika, İsviçre, İngiltere, Yunanistan, Mısır ve diğer ülkelerdeki Pontusluları bir araya getiren kongre adına Rus Hariciye Komiseri Troçki'ye sektiği telgrafta: bölgenin Ruslarca tahliyesinden sonra tekrar Türk egemenliğine giremeyeceklerinden Rus sınırlarından Sinop'a kadar bir cumhuriyetin kurulması için Ruya'nın şiddetle müdahalesini rica etmiş, teşekkürlerini de peşinen arz etmişti. (Dimitri Kitsikis, a.g.e., 237-234; vd; Pontus Meselesi, ks 1, s. 28-30)

34 Dimitri Kitsikis, a.g.e., s. 336. vd. Salâhi R. Sonyel, a.g.e., s. 39.

35 Kemal Atatürk, Nutuk, c.II, s. 627

36 Pontus Meselesi, ks. 1, s. 19.

37 Pontus Meselesi, s. 19; Patrikhane'nin Hrisantos'a Paris Konferansına delege tayin olunduğunu bildiren mektubun tercümesi için bkz. Celal Bayar, Ben de Yazdım, c., İstanbul, 1967, s. 1459-1460.

38 Pontus Meselesi, s. 86-87.

39 Muhtıra metni için bkz. Pontus Meselesi, s. 50-54.

abartılı bir tarzda ele almış,⁴⁰ Rus işgali öncesinde Türklerin bölgeyi kendisine bırakmakla hukuki bakımdan, kendilerini bir halef olarak kabul ettiklerini, gerek Çarlık yöneticilerinin ve gerekse Bolşeviklerin Rum yönetimini onayladıklarını belirterek özetle şu görüşlere yer veriyordu. İtilaf devletlerince de kendilerinin zımnen tanındığını işgal yıllarında müslümanların ve hıristiyanların can ve mallarının korunabildiğini ve netice itibariyle özerk bir Rum yönetiminin kurulmasını ve müstakbel bir Ermenistan'la her iki ülkeninde bağımsızlıkları baz alınarak samimi dostane ilişkiler kurulabileceğini sıralıyordu.

Oysa biz biliyoruz ki, Venizelos'un Paris Barış konferansına verdiği muhtırada da görülebileceği gibi Yunan Başbakanının dahi sahiplenmediği Pontus projesi İtilaf Devletlerince ciddiye alındığı söylenemez.⁴¹ Biz burada konuyu daha fazla dağıtmadan, Mütâreke döneminde Pontuscuların gizli ya da alanan yürüttükleri siyasi faaliyetleri, bölgedeki Osman Ağa faktörünün ağırlığı nedeniyle bahsi geçen sonraki bölümlere bıraktık.

Netice itibariyle Avrupa devletleri gerek Hıristiyanlık taassubunun gerekse iktisadi faktörlerin etkisiyle olmalı, Pontus tasarısını kışkırtmaktan ve destekler görünmekten geri durmamışlar. Bilhassa Rusya'nın I. Dünya Savaşı yıllarında Pontuscuları cesaretlendirdiklerini aynı ülkede meydana

⁴⁰ Muhtırada Kafkasya'da ve Rus kıyılarında yaşayan 250.000 Rumun ilavesiyle bahsi geçen Pontus mintikasında 850.000 Rum, 836.000 Müslüman; 50.000'i Trabzon Vilayeti'nde 78.000 Ermeninin yaşadığı iddia edilmiş Müslüman nüfus hakiki Türk, Sürmeneli, Kafkasyalı, Otlı ve Sıtavriyon gibi bölümlere ayrılmış olup; Venizelos'un Hrisantos'unkinden biraz farklı tesbitleri şöyle ki, Trabzon, Sivas ve Kastamonu vilayetlerinden oluşan bir Pontus tanımının yapıldığı muhtırasında Fener Patikhanesi'nin resmi Türk istatistiklerinden yararlanmak suretiyle hazırladığı istatiki bilgilere dayanarak şu tesbitleri olmuş; 353.533'ü Trabzon Vilayetinde olmak üzere 477.828 Rum, 957.866'sı Trabzon Vilayetinde olmak üzere 2.735.815 Türk (Dimitri Kitsikis, *a.g.e.*, s. 31)

⁴¹ Bu konuda Hrisantos'un A.B.D. Cumhurbaşkanı Wilson, Fransa Başbakanı Clemenceau ve İngiliz temsilcileri Heyetinden Nicelson'la yaptığı görüşmelerde Pontus'a özerklik tanınması önerisine olumlu cevap alamadığına ilişkin olarak bkz.ERCÜMENT KURAN, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri" Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun 1988. s. 79

gelen Bolşevik ihtilalinin yolaçtığı gelişmelerle, Pontuscu hareket tekrar gizliliğe bürünmüştü. Fakat çok geçmeden Pontuscular mütareke hükümlerinin uygulanmalarını fırsat bilerek, Avrupa'da yoğun siyasi propaganda faaliyetlerini sürdürürken, silâhlı mücadele hazırlıklarını da bütün ciddiyetle devam ettirmişlerdi. Dahası Avrupa ve Amerika'dan gelen heyetleri etkileyebilmek bahasına Karadeniz mıntikasındaki Rum nüfusu artırma yollarını aramışlardı.

c. Mondros Mütarekesi Sonrasında Karadeniz'e Yönelik Ermeni Faaliyetleri

Yukarıda da belirtildiği gibi 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansında Türkiye topraklarının parçalanması ve paylaşılması gündemi oluşturunca Karadeniz üzerinde Ermeni emellerinin de bulunduğu anlaşılmıştı.⁴² İtilaf devletlerinin doğuda bir müstakil Ermeni devleti kurulması yönünde öteden beri takındıkları tavra, bir de mütâreke şartları içinde Türk Milletinin bir takım sıkıntıları, içinde buldukları olumsuzluklarda eklenince Ermeniler bu durumdan yararlanmak istemişler, Wilson ilkelerini kendilerine göre yorumlayarak, bahsi geçen Paris Barış Konferansına iki ayrı heyetle iştirak etmişlerdi.⁴³ Esasen Ermenilerin Karadeniz mıntikasındaki iddiaları, sömürgeci devletlerin doğudaki Ermenistan projelerinden de gayriciddi görünmekteydi. Çünkü, Karadeniz mıntikasındaki Ermeni varlığı doğu Vilâyetlerimizdeki azınlık durumundaki Ermeni nüfusundan çok daha azdı. ⁴⁴ Bu durumu çok iyi bilen Ermeniler

⁴² İniltire'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Rusya'nın güney yönde genişlemesini engellemek amacıyla Karadeniz ve İran arasında kurulmasını plânladığı Ermenistan'ın hudutları dahilinde Karadeniz mıntikasında bazı vilayetlerde vardı. bu konuda bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c.VIII., 2. baskı, Ankara, 1983, s. 326

⁴³ Kâmuran Gürün , Ermeni Dosyası, 3. baskı, Ankara, 1985, s. 249. vd; bkz. Yahya Akyüz, "Kurtuluş Savaşımız ve Fransa'da Ermeni Propagandası", B.T.T.D., S. 66, İstanbul, 1973, s. 22.

⁴⁴ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1976, s. 675; Salahi R. Sonyel, a.g.e., s. 21.

dışarıdan mütareke yıllarında-tıpkı Rumlar gibi-göçmen getirterek, Ermeni nüfusu artırmaya yönelik bir dizi çalışmalarda bulunmuşlardı.⁴⁵ Bu arada Ermenilerin Karadeniz mıntıkasında bu şekilde bir takım hak iddia etmeleri Ermenilerle Pontusçu Rumları karşı karşıya getirmişti. Ermeniler'in bu bölgeyi istemelerindeki en önemli amaçları, kurulacak bir Ermeni Cumhuriyetinin yaşayabilmesi için denizden bir bağlantısının olması şarttı.⁴⁶

Yukarıda da belirtildiği üzere, Barış Konferansına sunduğu muhtırasında bilhassa Trabzon Vilayeti konusunda Ermeni lehine feragat eden Venizelos, kendisini ziyaret eden İstanbul Rum Patrik Vekili Droteos'un beraberindeki heyete; Ermenilerle Rumlar arasında çıkabilecek her türlü anlaşmazlık, Türklerin işine yarayacak ve bunu değerlendireceklerdir. O bakımdan böyle bir çatışmadan kaçınılması gerektiğini belirtmiş idi.⁴⁷ Fransa'nın Konferans'ta Ermenistan tezine sıcak bakmadığı görülür. Zira Fransa Ermenistan'ın talep ettiği Trabzon Vilayetini, Pontus ülkesi sınırlarında mütalaga ediyor ve nüfus yönünden ise %20 'lik Rum nüfusa karşılık, %80'lik Türk nüfusun olduğu görüşlerine yer veriyorlardı. Bu bakımdan Ermenistan'ın denize ulaşması Batum yoluyla sağlanmak, yani Kuzey İran'dan başlayıp Erivan'dan geçen bir demiryolu bahsi geçen limana ulaşmalıydı.⁴⁸ Ermeni isteklerinin aşırılığı konusunda, Avrupa ve Amerika'daki yoğun propagandaya rağmen konferansta hayret edilecek bir

45 Fransa'da yayınlanan Le Temps gazetesi Ermenilerin henüz Trabzon'u istemeyi düşünmedikleri 1912 yılında Ermeni patriğinin hazırlatmış olduğu istatistiğe göre , Vilayetin orta kısımlarında 20.000 diğer kısımlarında 5000 Ermeninin bulunduğunu yazmıştı. (bkz. Yahya Akyüz, a.g.m., s. 82). Bu konuda çok daha eski istatistiklerin verdiği bilgiler; Trabzon Vilayeti (Canik dahil) Samsun, Trabzon, Rize, Gümüşhane, Giresun, Ordu,'da dahil olarak, Fransa hükümetinin Ermeni sorununa dair 1897 yılında yayınladığı sarı kitap'taki istatistiki veriler, 806.700 Müslüman, 47.200 , Ermeni (bkz. Esat Urası, a.g.e., s. 672) Bununla birlikte aynı rakamları Vital Cuinet veriyor (bkz. La Turquie D'asie, C.I, Paris, 1892, S.10)

46 Salâhi Sonyel, a.g.e., s. 21.

47 Cemal Kutay, Pontus Suikastı, İstanbul, 1957, s. 27.

48 Yuluğ Tekin Kurat, "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları-Sevr", B.T.T.D., S. 58, İstanbul, 1972, s.11.

şekilde Türk düşmanları ittifak halindeydiler. İngiltere Başbakanı Lloyd George bile Ermeni isteklerini hayli aşırı buluyor ve gerçekleşmesinin imkansızlığını belirtiyordu. Ermeniler Akdeniz'den başlayarak Karadeniz'e ulaşan geniş bir alanda azınlık durumunda buldukları halde bir Ermeni Krallığı peşinde idiler.⁴⁹Lloyd George, Konferansta Boyos Nubar Paşa'nın konuşmalarını "Peri Masalları" olarak nitelendirmiştir.⁵⁰

Bu arada Amerika'nın bahsi geçen konu hakkındaki görüşüne gelince Türk Dışişleri Bakanlığının 21 Ocak 1919 tarihli bir raporunda; Milletler Cemiyeti Mandası altında Adana bölgesini, Kars ve Erivan'ı Karadeniz kıyısında bir liman olarak Trabzon'u kapsayan ayrı bir Ermeni devleti kurulması yönündeydi.⁵¹ Amerika Cumhurbaşkanı Wilson mandayı almaya gönüllü görünmüştü. Fakat ne varki, ülkesine döndüğünde düşüncelerini Amerika Kongresine kabul ettirememiştir.⁵²

Ermeniler, Paris Barış Konferansına götürdükleri "Büyük Ermenistan Projesinde" Karadeniz bölgesinden denize ulaşabilmek için bir liman kenti talep etmişler ve hatta bu konuda Yunanistan ile de anlaşmış olmalarına rağmen Pontusçu Rumların kendilerine büyük tepki gösterdikleri görülüyor. Konferansda itilaf devletlerinin Anadolu topraklarının asıl sahiplerini unutarak ilgili devletler hilafına bir takım haklar biçtikleri halde onların bu konudaki gerçek samimiyetlerinin derecesini tahmin etmek fevkalade güçtü.⁵³ Fakat şurası var ki, büyük devletler Ermeni devleti konusunda hem fikir idiler.

49 Sonyel, *a.g.e.*, s. 25.

50 Gürün, *a.g.e.*, s. 249.

51 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Birinci Kitap, İstanbul, 1974, s. 323.

52 Gürün, *a.g.e.*, s. 245-250.

53 Bu konuda Büyük devletlerin, Büyük Ermenistan hayaliyle kavru lan Ermenileri diplomasinin kuralları içinde oyaladıkları ve Osmanlı devletinin içişlerine müdahale aracı olarak kullandıklarına dair bkz. Sonyel, *a.g.e.*, s. 26

Burada Ermeni meselesini, konumuzla bağlantısı yönünden ele aldık; konunun tarihi boyutlarıyla ilişkini değerlendirmenin yerinin burası olmadığı inancındayız.

d- Karadeniz'de Resmi Kaynaklara Göre Türk ve Rum Nüfusu (Nüfus Yapısı)

Osmanlı devletinde esaslı ilk nüfus sayımının 1831'den itibaren muhtelif zamanlarda yapılan sayım neticeleri ile birlikte Devlet Salnameleri bu alanda en önemli kaynağı oluşturmaktadır. Bilhassa mütarake ve Milli mücadele döneminin açıklanabilmesi ve etraflı bilgi edinebilmek için mutlaka I. Dünya Savaşı öncesi kaynaklar, bu alanda çok önemli bir ehemmiyet taşırlar.

Bilindiği gibi Wilson ilkeleri, sınırların belirleyiciliği noktasında milliyet esasına ve nüfus yoğunluğuna büyük önem veriyordu. Bu bakımdan dır ki, Türk Vatanı üzerinde, toprak iddiasında bulunan azınlıkların kendilerine maletmek istedikleri bölgelerde nüfus ekseriyetini ileri sürerek siyasi ortam oluşturmak için ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlardı.

1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre, Anadolu'nun toplam nüfusun 1.995.215'i İslâm, 359.379'u Rum olarak gösterilmiştir. Canik Sancağın da ise, 40.935 müslüman nüfusa karşı 14.808 Ermeni ve Rum yaşamaktaydı.⁵⁴

Aynı tarihi nüfus sayımına göre örneğin, Trabzon Sancağındaki toplam 46.890 müslim nüfusa karşılık, 11.431 kadar reaya vardı ki, bu rakamın içine Rumlardan başka azınlık unsurlarda dahildi ⁵⁵Bununla birlikte

⁵⁴ Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara, 18943, s.10.

⁵⁵ Karal, a.g.e., s. 214.

1881/82-1893 yılı sayım sonuçlarına göre, örneğin, Giresun'un nüfusu 69.392 idi. Bunun 56.774'ü Müslüman, 11.369'u Rum ve 1.239'u da Ermenilerden oluşuyordu.⁵⁶ V. Cuinet eserinde Trabzon Vilayetinde yani Samsun, Rize, ve Gümüşhane sancaklarında 806.700 Müslüman, 193.000 Rum ve 47.200 Ermeninin yaşadığından bahsetmektedir.⁵⁷

Yunanistan ise, Batı Anadolu'daki işgalleri sırasında nüfus durumunu kendi lehlerine çevirmek için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardı; özellikle bölgedeki müslüman halk ağır baskı, işkence ve göçe zorlanırken yerlerine Ege adalarından ve Makadonya'dan gemiler dolusu Rum göçmen getirilerek bahsi geçen bölge de iskân ettiriliyordu. İşgalden bir yıl sonra bölgeye 120.000 Rum yerleştirilmiş en az bu kadar Türk'de (yaklaşık 140.000) yerlerinden edilerek göç etmeye mecbur edilmiştir. Halbuki Venizelos, İzmir'i "Milletlerin kendi mukadderatlarının kendilerinin tayin hakkına malik olmaları prensibine uyararak" işgal ettiklerini iddia ediyordu.⁵⁸ Bu arada büyük meblağlar ödeyerek, gayrimenkul satınalma cihetine ve dolayısıyla muhacir yerleştirerek nüfus ekseriyetini sağlamaya çalışıyorlardır.

Muhacir iskânı konusunda belirli merhale kaydetmeleri ve mülklere büyük meblağlar ödeyerek satın alınması gibi hadiseler, Osmanlı Hükümeti'ni bazı karşıt tedbirler almasını gerekli kılmıştır. İstanbul'da bilhassa Ayasofya

⁵⁶ Kemal Karpat, "Ottoman Population Records and the census of 881/82-1893" *International Journal of Middle East Studies*, C. IX, 1978, s. 22.

⁵⁷ Vital Cuinet, *La Turquie, d'Asie*, C.I., Paris 1892, s. 10. Milli Mücadele'nin başlarında Trabzon merkez Rize ve Gümüşhane sancaklarında, 869.727 Müslüman, 157.212 Rum'un olduğuna ilişkin; (bkz. Şemsettin Sami, *Kamusu'l Alâm*, c.IV İstanbul, 1311, s. 3005) Türk İstiklâl Harbi adlı eserde Türk İstatistiklerine göre Trabzon Vileyayetinde, Ermenilerde dahil olmak üzere 620.000 Hıristiyan Karşılık 317.000 Müslüman, Giresun'da ise 10.000 Hıristiyan Karşılık 190.000 müslümanın bulunduğu belirtilmektedir. (bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, c.VI, s. 285-286). Bahsedilen rakamların günümüzdeki il yapısına göre verildiği anlaşılmaktadır. Bütün bu istatistiki verilerin ortaya koyduğu gerçek, bölgedeki Türk ve İslâm nüfusu Hıristiyan nüfusa oranla ezici bir çoğunluğa sahip olduğu realitesini bir tarafa iten Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos'un bu açık gerçeği görmezlikten gelmesiydi.

⁵⁸ Gothard Jaeschke, *a.g.e.*, s. 48.

civarındaki müslüman evleri ve arazileri Evkâf Nevazeti'nce satın alınmaya karar verilmiş sahil kesimlerinde bazı inzibati tedbirler almak cihetine gidilmiştir.

İtilaf Devletleri'nin mümessilleri, bu muhacereti kolaylaştırıcı önlemler almayı hiç ihmal etmiyorlardı. Örneğin Kastomonu'daki İngiliz Mümessili, Vali vekili'ne muhâçir Rumların memlekete girmelerine müsaade olunmamasını iyi netice vermeyeceğini ima ederken, Samsun'daki İngiliz işgal kuvvetleri de Kafkasya ve Karadeniz üzerinden gelen Rum'ların Karadeniz sahiline göçlerini teşvik etmekteydi.⁵⁹

Bolşevikler'in Kafkasya'nın güneye inmeleriyle birlikte buradaki Rumlar Karadeniz üzerinden Sinop-Samsun-Trabzon sahiline çıkmaya çalışıyorlardı. Pontus hükümeti kurma gayretlerinden olarak Sohum ve Kars civarında 200.000 Rum, Bolşevikler'in önünden çekilirken, bölgenin eski halkı olduğu iddiasıyla Karadeniz sahillerine yerleştirilmeye gayret edilmişti. Muhacir görüntüsü ile yerleştirilenler, esasen Rum çeteleriydi. Bunlar Yunan Kızıl Haç'ındaki Yunanlı subaylar tarafından sevk ve idare olunuyorlardı. Bu haliyle Anadolu'nun belirli yerlerine Rum nüfusun yığılmasının siyasi bir plânın parçası olduğu gerçeği Osmanlı Hükümeti'nce de bilinmekle beraber, mütareke şartları mucibince hal çaresi diplomatik temaslarla sağlanabileceği umuluyordu. Fakat ne var ki, müdahalelere maruz kalan bölge halkı yer yer sert tepkiler göstermekteydi.

İşte bununla ilgili daha detaylı bilgileri ileriki konularımızda Kuvay-ı Milliye çerçevesi içinde ele alacağız.

⁵⁹ Tayyib Gükbilgin, Milli Mücadele Başlarken, c. I, Ankara, 1959. s. 187.

e- Yunanlıların Nüfus İle İlgili İddiaları ve Gerçekler

Karadeniz bölgesinde bir Rum Pontus devleti kurmak için faaliyette bulunan Rumlar bölgede yeterli nüfus çoğunluğuna sahip olmadıklarını bilerek çeşitli tedbirler almışlardı. Daha öncede belirtildiği gibi bölgede Rum nüfusu arttırmak için dışarıdan Rum olsun olmasın hıristiyan nüfus ithaline hız verdikleri gibi, kendi nüfuslarının çokluğunu ispat için gerçeklere dayanmayan mübalağalı nüfus istatistikleri yayınlıyorlardı. İlk önce C.Gb Constantinides'in başkanlığında Kasım 1918'de Marsilya'da toplanan kongrede alınan kararlar gereği ilân edilen rakamlar, Rum nüfusla ilgili tartışmaların başlamasına ve hatta uluslararası toplantılarda da kaynak olarak gösterilmesine sebep olmuştur.⁶⁰

Rumların yayınladıkları nüfus istatistikleri ve iddiaları hususunda Dimitri Kitsikis, "Yunan Propagandası" adlı eserinde şunları yazmaktadır: "Birinci Dünya Harbinden önce burada 800.000 Rum, 450.000 müslüman ve 750.000 de Kürt, Ermeni, Acem, Laz, Giritli hıristiyanlar, biraz müsevi ve pek az da olsa Avrupalı olmak üzere iki milyonluk bir nüfus yaşamaktaydı. Pavlidis 'bu istatistikleri Pontus liderlerinden Marsilyalı Rum Constantinides'in verdiği rakamları düzeltmek suretiyle elde ettiğini belirtiyor. Halbuki Venizelos'un muhtırasında kaydettiği rakamlarla karşılaştırıldığı zaman onunda mübalağa ettiği görülmektedir. Maccos'ın 1919'da Pariste yayınladığı (Anadolu'nun Yunanlılığı) adlı kitabında belirtildiğine göre Venizelos Pontus'a dair şu rakamları vermiştir. Trabzon'da 353.533, Sivas'ta 99.376, Kastamonu'da 24.919 olmak üzere toplam 477.828 Rum'a karşılık bu üç vilayette toplam 2.735.815 Türk'ün bulunduğunu kaydediyor"⁶¹

⁶⁰ Gotthard Jaeschke., a.g.e., s. 103.

⁶¹ Dimitri Kitsikis, a.g.e., s. 30-31

Bu tutarsızlıklarla ilgili olarak Kitsikis kitabında şu görüşlere yer vermektedir : "..... Yunan Başbakanı muhtırasında ileri sürdüğü rakamları nereden aldığını bildirmiyor. Maccosi, aynı rakamları tekrarladığı kitabının 77. sayfasında 1912 tarihli Türk istatistiklerinden faydalandığını iddia ediyor. Aslında sözkonusu olan Fener Patrikhanesinin 1912 tarihli istatistikleridir. Venizelos On'lar komisyonu önünde bu konuda şu açıklamayı yapmıştır. Anadolu nüfusu için yapılmış hiç bir resmi istatistik yoktur. Orada yaşayan her millet kendine bir nüfus yakıştırmakta ve bunlar biraraya getirilince ortaya astronomik rakamlar çıkmaktadır. Şimdi vereceğim istatistiklerin doğruluğunu temin ederim. Bunları ben Fener patrikhanelerinden aldım. Buna göre sözü geçen bölgede 100.700 Rum yaşamaktadır. Bu açıklama üzerine Başkan Wilson, müslüman ahaliye ait rakamların Fener Patrikhanesinden mi yoksa resmi Türk kaynaklarından mı alındığını sormuş Venizelos şu cevabı vermiştir. Yunan din adamlarından Ama onlarında resmi Türk istatistiklerinden faydalandığı kanatındeyim"⁶²

Bundan başka Justin Mc. Carthy "Muslim and Minarites" adlı eserinde, Fener Rum Paktirkhanesinin sayımına göre Trabzon Vilayetinde 353.533. Rum'un yaşadığı iddiasının asılsız olduğunu oysa, o tarihlerde Kastomonu, Canik dahil Rize'ye kadar tüm tarihi Pontus'u kapsayan Trabzon Vilayetleri gerçek nüfusunun 1913 sayımına göre 260.313 olduğunu kaydetmektedir.⁶³

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere batılı bir takım yazarların verdiği rakamlar; Türk kaynakları çok küçük farklarla birbirini teyid etmektedir. İleri sürüldüğü gibi Rum nüfus sadece Samsun sancağında değil, Pontus olarak bahsi geçen bütün bölgede Justin M.C Carthy'nin vermiş olduğu

62 Kitsikis, a.g.e., s. 31.

63 Justin Mc. Carthy, Muslims and Minorities, New York 1983, s. 91-92.

260.313 rakamına yakındır. Pontus bölgesi olarak adlandırılan Kastamonu, Samsun dahil Rize'ye kadar uzanan saha ile ilgili olarak en gerçekçi bilgiler,1921 yılında o bölgedeki mülki idari amirlerince Merkez Ordusu Komutanlığı'na verilen istatistiklerdir. Bu istatistiklerde Pontus Devleti kurulması düşünülen bölgede 2.391.316 Türk'e karşılık 273.733 Rum vardır.⁶⁴ Bu rakamlar 1922 yılında yayınlanan "Pontus Meselesi" adlı eserde de yaklaşık olarak 250.000 hıristiyana karşılık, 2.350.000 müslüman nüfus olarak gösterilmiştir. ⁶⁵ Bununla birlikte Milli Mücadele yıllarında Yunan istilasının devam ettiği (1919-1922) döneminde Rus işgali altında bulunan Sohum ve Kars civarında 200.000 Rum da Karadeniz kıyılarına göç ettirilmiştir. Bütün bu nüfus arttırma çalışmalarının neticesinde bile Yunanlı çevrelerin iddia ettikleri 700.000 hıristiyan nüfusun, 1/3'i kadar hıristiyan nüfusun varlığından bahseden yerli kaynaklar, tarafsız batılı kaynaklarca da desteklenmekte ve rakamlar birbirlerini doğrulamaktadır. Bilhassa Venizelos'un Lozan Konferansı'nda Pontus bölgesi diye tabir ettiği-Sinop'tan tutunuzda Rize'ye kadar olan -geniş bölgede Rum nüfusunu 477.828 olarak göstermiştir. Bu verilerin doğruluğunu biran için kabul etsek bile Canik Sancağı'nda 350.000 Rum nüfusun bile iskan etmediği Canik Sancağı'nda 350.000 kişinin soykırıma tabi tutulduğu iddiası ilmi verilerden yoksun dayanaksız ve mesnetsiz ithamdan başka bir şey değildir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi MC. Carthy'ye göre mübadele sonrasında ilk sayım olan 1928 Yunan nüfus sayımına göre Yunanistan'daki "Pontus" mültecilerinin sayısı 182.169 idi.⁶⁶ Bahsi geçen rakama 1922'den itibaren 1928'e kadar ölenlerin sayısında eklendiğinde ortaya çıkan miktar 200.000 civarındadır. Bu son rakama 1922-1928 yılları arasında doğrudan

⁶⁴ Mustafa Balcıoğlu, a.g.t., s. 110.

⁶⁵ Pontus Meselesi II. ks. s. 8.

⁶⁶ Carthy, a.g.e., s. 131.

veya Yunanistan kanalıyla başka ülkelere göçenler dahil değildir. Bağımsız kaynakların bildirdiği hıristiyan nüfus miktarı yaklaşık 250.000 ve yine Yunanlıların sayımları sonucu tesbitleriyle mübadele sonucu göçen nüfus 210.000 civarında olduğuna göre, iddia edilen "Soykırım" in ne derecede haklı gerçeklere dayanıp dayanmadığı ortaya çıkar. Bunun yanında Osmanlı merkezi otoritesine ve bilahere TBMM. Hükümetine karşı baş kaldırı şeklindeki dağa çıkan Rum çeteleri faaliyetlerini ve karşılıklı müsademe esnasında ölenlerinde olabileceğini iyi tahlil etmek gerekir. Bununla birlikte salgın hastalık, ecel gibi bir takım olağanüstü durumlarında bu hesaba dahil etmek daha sağlıklı bir değerlendirme yapmamıza yardımcı olacağı kanatindeyiz.

Yunanistan bu tür iddialarda bulunurlarken, Türklerin kaybı konusuna hiç değinilmemektedir. Oysa "Pontus Mıntıkası" olarak bilinen yerlerde Kastamonu ve Trabzon'da savaş hadisesi olmasaydı 1922 yılında yaşaması gerekli nüfus ile yaşayan nüfus arasında bu denli büyük farklar olmayacaktı. Burada Türklerin kaybı çok fazladır. Bu rakam Kastamonu'da 350.053, Trabzon'da 204.130'dur.⁶⁷ Bu dönemde ölen 554.183 Türk'ün savaş meydanlarında önemli bir kısmı "Pontus çeteleri" tarafından hunharca öldürülmüş olmaları inkar edilmez bir gerçek olarak herkes tarafından bilinmesi kanatindeyiz.

67 Carthy, a.g.e., s. 137.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPAL OSMAN AĞA

I- TOPAL OSMAN AĞA FAKTÖRÜ

Osman Ağa, 1884 yılında Giresun Hacı Hüseyin Mahallesinde doğmuştur. Babası Hacı Mehmet Efendi ve dedesi İsmail Kaptan, Giresun'un önde gelen eşrafları arasında idiler. Kendileri deniz ticareti ile iştigal ederlerdi. Rus limanları ile Karadeniz limanları arasında taşımacılık yaparlardı. Ekonomik durumları oldukça iyiydi. Babası aynı zamanda fındık tüccarıydı.

Osman küçük yaştan, gençliğinden beri liderlik vasfına sahip biriydi. Ailesine küçük yaştan beri yardımcı olmuştu. Çok defa Trabzon'a, Samsun'a, Ordu'ya ve Batum'a kadar gidip gelirdi.

Osman Ağa, askerliği çok sevmesine rağmen bir askeri okula gidememişti. Ancak isteğini bu yöne yöneltmiş, bütün enerjisini savaşmaya harcamıştı.

Evlilik çağı gelince Osman Ağa, Panazoğlu Hacı İsmail Ağa'nın kızı Hatun Panaz Hanımla evlenmişti. Bu evlilikten İsmail ve Mustafa dünyaya gelir.

Rum ve Ermenilerin Osmanlı devleti içindeki bağımsızlık hareketleri başlayınca, Giresun'daki Rumlar'da da taşkınlıklar gözlenmiştir. Çocukluğundan beri Rumların Giresun'da Türklere yaptıkları kötülöklere şahit olmuştur. Bu olaylar haliyle Türkleri rahatsız ediyordu.

1912'de Balkan Savaşı ortaya çıkar, Seferberlik ilan edilir. Osmanlı devleti asker toplar. O dönemde Osman Ağa'da asker adaydır. Ancak bedelli askerlikte vardır. Babası Hacı Mehmet Efendi oğlunu askere göndermek istemez. Askerlik şubesine gider, askerlik bedeli olarak 54 sarı altını ödeyerek oğlunu cepheye gitmekten alıkoyar.

Bu durumu duyan Osman çok üzölür. Babasına gidip bedeli alması için ısrar eder. Aksi halde gönüllü olarak arkadaşlarıyla birlikte askere

gideceğini bildirir. Babası ikna olmayınca, isyan eder ve askere gönüllü olarak yazılır. Mahiyetinde 65 gönüllü olduğu halde İstanbul'a hareket eder.

Osman Ağa'nın askerlik yaşamı böylece başlamış oldu. Bundan sonra Osman Ağa cepheden cepheye savaştan savaşa koşacaktır.

Osman Ağa, Balkan Savaşı'nda Trakya-Çatalca önlerinde savaşırken sağ diz kapağından olduğu şarapnel parçasıyla yaralanır. İstanbul Şişli Etfal Hastanesi'nde tedavi olur. Ama bacak eski halini almaz. Osman Ağa Topal kalır. İşte 'Topal' lakabı bu savaştan kendisine anı olarak kalmıştır.

1913'de Osman Ağa Giresun'a döndü. Bu defa 1914 yılında I. Dünya Savaşı patlak verir. Osmanlı İmparatorluğu Almanya safında yer alınca ülke dört bir yandan saldırıya uğrar. Bu arada doğudan Ruslar saldırıya geçer.

Bu durumda Topal Osman'ın Ruslara karşı savaşmak için gönüllü topladığını görüyoruz. Giresun'dan topladığı 100 kadar gönüllüye Trabzon Cezaevi'nin kapılarını açarak 150 kişiyi de kendi gönüllülerine katarak Batum'a gitmiştir.

Gönüllü taburu Teşkilat-ı Mahsusa Alayı'na bağlı olarak görev aldı. Topal Osman savaş sırasında tifo hastalığına yakalandığında Rus birlikleri Bayburt önlerinde idi. 1916 Nisan'ın da Rus birlikleri Trabzon'u işgal eder. Akçaabat bombalanır. Bu sırada Osman Ağa'nın gönüllülerinin sayısı 1000 civarındadır. Ancak gerilla taktiği yöntemiyle gönüllü birlikler Ruslar'a bir hayli zarar verdirmişlerdir.

1917'de Rusya'da "Ekim Devrimi" gerçekleşince bu savaş bitecek ve Sovyet ordusu çekilecektir.

I. Dünya Savaşı ise Almanya'nın yenilgisiyle Osmanlı devletide yenilmiş sayılacak, İtilaf devletleriyle 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Osmanlı ordusu silah bırakacaktır, asker terhis edilecektir. Mondros Mütarekesi şartları mucibince ülke işgal edilmeye başlanacaktır.

Bu durum Karadeniz'deki azınlıkları sevindirir. Azınlıklar İstanbul'a ihbar üstüne ihbar ederek hemen yakalanıp cezalandırılmasını istedikleri kişi yada kişilerin başında "Topal Osman" geliyordu. Topal Osman, sadece azınlık Rumlar için değil azınlıklar dışındaki Müslüman halk içinde de korku salıyordu.⁶⁸

Mondros Mütarekesi sonrası Giresun Belediye Başkanı Hacı Bey sağlık ve yaşlılık nedeniyle görevinden istifa edince Topal Osman kimseye danışma gereği duymadan kendisini Belediye Başkanı ilân etmiştir. Çünkü o günlerde, Giresun eşrafi ve halkın çoğunluğu, azınlık hareketlerine karşı Topal Osman'ı bir kurtarıcı olarak görüyorlardı.

Topal Osman'ın bir yandan silahlı adamlarının mevcudiyeti diğer yandan resmi bir makam olan Belediye Başkanlığını temsil etmesi, Rum azınlıklar için hiç de iyi bir gelişme değildir.

Bölgedeki Rum azınlık ve diğerleri, gerek doğrudan İstanbul Hükümetine, gerekse patrikhane ve İtilaf devletleri mümessillerine Osman Ağa'yı şikayet eden telgraflar çekmekten geri durmadılar.

İstanbul Hükümeti bütün bu gelişmeler sonucu Divan-ı Harp tarafından olaya el konup Topal Osman'ın hemen yakalanıp İstanbul'a getirilmesini istedi.

Topal Osman silahlı adamlarının da yardımıyla dağa çıkar. Topladığı gönüllülerle birlikte Sivas ili Şebinkarahisar kazasına yerleşecek ve faaliyetlerine buradan devam edecektir.

⁶⁸ Erden Mentеше, Osman Ağa, Giresun 1980, s. 51. Bu konuda bkz. Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, CXVIII. s. 10998 vd., Ömer Sami Çoşar, Mustafa Kemal'in Muhafızı "Osman Ağa" Topal Osman, İstanbul, 1970. s.10. İsmail Bozalioğlu, "Osman Ağa Gerçeği", Giresun Dergisi, s. 69. Ekim 1993, s. 22-23.

Osman Ağa'nın Karadeniz'den ayrılmasını fırsat bilen Rumlar, İstanbul hükümeti temsilcilerini etkisiz kılarak, Karadeniz kıyılarına Yunan savaş gemileriyle ve Kızılhaç görevlileri aracılığı ile birçok Rum'un yerleşmesini ve iskanını sağlarlar.

Bu gelişmelerden haberdar olan Topal Osman'ın bazı misilleme hareketleri olacaktır.⁶⁹ Bir itilaf mümessili de ölüm cezasına çarptırıldığı için tamamen dağlara çekilmiş olan Osman Ağa ile bir görüşme yapmış, teslim olup silahlarını vermesi şartıyla kendisini affettireceğini bildirmişti. Giresun'a bir saat mesafedeki **Kayadibi** köyünde yapılan görüşmede Osman Ağa İtilaf mümessiline "Milletin selameti için silaha sarılmaktan başka çare yoktur. Adilâne bir sulh akdine kadar silahlı kalacağım" cevabını vermiştir.⁷⁰

Rumların böylesine bölgeyi Rumlaştırma ve İtilaf devletleriyle dayanışma içerisine girmeleri, bölgenin gerçek sahipleri Türkler arasında direniş hareketlerini başlatmıştır. Birleşerek çalışmalarını belli bir noktaya getiren Giresun aydınları ve eşrafı 12 Şubat 1919'da bölgedeki Kuvay-ı Milliye (Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti) teşkilatını kurarlar. Yönetimde ise şu kişiler vardır. Başkan Dizdaroğullar Eşref Bey, Niyazi Tayyip Bey (öğretmen), Dr. Ali Naci Duyduk, İbrahim Hamdi Bey (Mühendis) ve Ethem Nazif Bey, Cemiyet yöneticileri aynı zamanda Işık ve Karadeniz adlı gazeteler ile de yoğun bir direniş propagandası yapmaya başladılar.⁷¹

II- Topal Osman Ağa'nın Milli Mücadeledeki Rolü:

Yunanlılar'ın Anadolu topraklarına ayak basmazdan önce, Karadeniz civarındaki Rum azınlık, bir takım taşkınlıklar içerisine girmiş, zaman ve

69 Erdem Mentеше oğlu, *a.g.e.*, s. 52.

70 Topal Osman'ın İstanbul Hükümetince Ölüm cezasına çarptırıldığına ilişkin bkz. *Vakit*, 19 Şubat 1922, 1506; *Tevhid-i Efkâr*, 2 Nisan 1923, 3681,-653.

71 Erdem Mentешеoğlu, *a.g.e.*, s. 51. Giresun'da yayınlanan gazetelerdir.

zemini en iyi şekilde kullanarak her defasında Türk köylerini basarak kanlı eylemlerde bulunuyorlardı.

Giresun'da Mavridi Kardeşlerin çarşı içindeki bir hanın bodrumundaki depoda 33 sandık 7-5'lik top mermisi ve cephane ortaya çıkarılmıştı.⁷² Yine 1919 Mayıs'ında beraberinde Yunan Kızılhaç Heyeti olduğu halde bir Yunan gemisi Giresun rıhtımına demir attı.⁷³

Bu hareketlerden tedirgin olan halk kısa sürede Kuvay-ı Milliye Teşkilatı çevresinde toplandılar. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e kuvvet çıkarması yöre halkının zaten varolan haklı tepilerini daha da artırmıştır.

Giresunlular, 17 Mayıs'ta Belediye Reisi Osman Ağa (Topal Osman)'nın başkanlığında büyük bir miting düzenleyerek İzmir'in işgalini protosto etmişlerdir.⁷⁴ Giresun'da yayınlanan Işık gazetesi siyah çerçeveler içinde "İzmir Faciasını unutmayınız" hitabı ile çıkmakta, halkı uyanık tutmaya çalışmaktaydı. İbrahim Hamdi bey 3 Haziran'da Işık'ta yayınlanan makalesinde: "İzmir'e karşı vazifemiz iki telgraftan mı ibaret kalmalıydı ?" sorusunu soruyordu.

Çamlı Çarşıda Cami-i Şerifte toplanan birlerce Giresun'lu Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya'ya gönderilmek üzere protosto telgrafları hazırlamışlardı. Sadrazam'a gönderdikleri telgrafta⁷⁵ "Hükümetinizi idamımızı tebliğe memur görmek istiyoruz. Sizi Türk sadrazamı bilerek hitap

⁷² ATASE Arşivi, Kls. 183, Ds. 85, Fh. 40 Vd; Vakit, 18 Şubat 1921, 1148.

⁷³ Giresun'da Yayınlanan Işık Gazetesi Rum Taşkınlıklarını şöyle anlatıyordu: "Giresun'da doğmuş, büyümüş Rumların Yunan Gemilerine Zito sesleriyle ile karşıladıkları, çalgıcı Punayot'un idaresindeki orkestranın devamlı Yunan marşlarını çaldığı ve bütün ellerde Pontus devletinin nişanesi bayrakların dalgalandığı ifade edilmekteydi. Ömer sami Coşar, İstiklal Harbi Gazetesi, Salı 20 Mayıs 1919.

⁷⁴ Ö. Sami Coşar, İstiklal Harbi Gazetesi, 20 Mayıs 1919.

⁷⁵ Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, s. 40

ediyoruz. İzmir'de mavi mi sallanacak al mı kalacak? Hükümetiniz buna boyun mu eğecek, İzmirli kardeşlerimizi Yunan polikaryalarına teslim mi edecek? Darağaçları bizim de ufkumuzda belirlemekte, idam anımız yaklaşmaktadır. İzmir'in Yunan'a ilhak edildiğini öğrendiğimiz gün Giresun muhiti akissiz kalmayacaktır ve hiçbir kuvvet bizi azmimizden çeviremeyecektir. Cebir ve neticeyi tacilden başka bir şeye yaramayacaktır. Harekatımız, asayişsizlik olarak telakki edilmesin" diyen Giresun'lular ayrıca Padişah'a çektikleri telgraflarında "Ey ulu Hakan tacından İzmir elmasını Türk kanıyla boyayarak koparıyorlar. Sıra yarın bizlere gelecek. Senelerce serhatlerde dolaşan biz Türkler ipe değil süngüde can vermek için hazırız. Semamızdan al bayrak alındığı gün, zümrüd, dağlarımıza kanlarımızla bir al bayrak serilecek. Dökeceğimiz kanlara iştirak edecek, bayrağımıza tac giydirecek, Alî Osman'ın kanını taşır, Orhan'ın, Ertuğrul'un bir oğlunu göndeririz Şevkatmeab" şeklinde ifade ediliyordu.⁷⁶ Diğer çeteler Goloğlu Mahmut Ağa, Atı Ağa (Mahmut Ağa'nın kardeşi), Hacı Velioglu İdris Ağa, Ayaroğlu Hasan Ağa, Caferoğlu Mustafa Efendi, Giresun'un Ayvasıl köyünden Karabrahimoğlu Şükrü Ağa ile kardeşi Bahaeddin'in çevresindekilerden ibaretti. Şakir Sarıbayraktaroğlu, bu çetelerin Osman Ağa'ya muhalif ve padişah yanlısı olduklarını belirtmektedir.⁷⁷

Karadeniz bölgesinde soygunculuk gayesine dayanan birkaç Müslüman çeteci mevcuttur. Tehcir suçlamasından dolayı kaçak durumda olan Topal Osman çetesi önemli olup, olumsuz sayılabilecek bir hareketi görülmemiştir. Müslümanlar arasında bazen rastlanan öldürme ve cinayet olaylarının eşkiyalık ve siyasi gayeyle ilgisi yoktu. Rumların Trabzon

⁷⁶ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 40.

⁷⁷ M. Şakir Sarıbayraktaroğlu, Osman Ağa ve Giresun Uşakları Konuşuyor. İstanbul 1975, s. 109.

Vilayetinde çevre ilçelerdeki teşkilatı Samsun ve Amasya'daki gibi siyasi idi.⁷⁸

İzmir'in kurtulduğunu bildiren bir haberin yayılması, Giresun'da bir kaç gün sevinçli bir ortam husule getirmişti.⁷⁹ İzmir'in işgalinden beri siyah çerçeveler içinde çıkmakta olan Işık gazetesi, siyahları atmış "İzmir Kurtuldu!" başlığıyla şöyle yazıyordu. "İzmir'de Türk ve Türklük azmi ile zaferini kazandı. Bir aydır yaslarda kaldın. Bugün ise çiçeklere büründün. Ulu Tanrım, bütün matemlerimi böyle muvaffak eylesin. Amin" Ancak bir kaç gün sonra bu haberin aslısız olduğu anlaşılmıştır.⁸⁰

Rumların deniz yolu ile devamlı silahlanmalarına karşın, yerli halk yavaş yavaş örgütleniyordu ama halk genelde silahsızdı. 1919 yılı Haziran ayında yöre halkına önderlik edebilecek yegane güç olarak Topal Osman ve çevresindeki silahlı kuvvetler görülüyordu. Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri Topal Osman'ı Giresun'a getirmenin yollarını aramaya başladılar. Topal Osman, ayrılıkçı Rumların etkinliklerini izliyor ve olaya müdahale etmek için zaman ve zeminin oluşmasını bekliyordu.⁸¹ Bu şartlar Haziran ortalarında "Taş mektep"e ayrılıkçı Rum azınlığın Pontus bayrağını çekip Türk esnafa saldırmasıyla oluşmuştu. Topal Osman yanındaki milisleriyle şehre girdi ve doğrudan okula giderek bayrağı indirdi. Yanında okula bayrağı asan Rum doğramacı ustası olduğu halde gitti. Bir süre sonra, Rum doğramacının cezalandırılmış olması, Rumlar arasında panik oluşturdu. Bu durumu kullanan Osman Ağa, Rum ileri gelenlerine de baskı uygulayarak, İstanbul hükümeti'nce bağışlanmasını sağladı.⁸²

78 Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara 1964, s. 24.

79 İstiklal Harbi Gazetesi, 8 Temmuz 1919, s. 21.

80 Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 139-140.

81 Hasan İzzetin Dinamo, Kutsal İsyan, C.II, İstanbul 1973, s. 112.

82 M. Şakir Sarıbayraktaroğlu, Osman Ağa ve Giresun Uşakları Konuşuyor, İstanbul, 1975, s. 69. Taşkılla, Rumların karagahı durumundaydı; bu okulun bahçesinde sürekli talim yapıyorlardı. (bkz. Sarıbayraktaroğlu a.g.e., s. 58)

Bir yandan Rumların İtilaf devletleri aracılığı ile İstanbul Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmaları öte yandan cemiyet ileri gelenlerinin uğraşları sonucu, Topal Osman için bir "Affi Şahane" çıkarıldı. Bu gelişmeler neticesinde Topal Osman Giresun'a yasal olarak döndü. Hacı Kadioğlu İsmail Efendi'den Belediye Reisiğini devraldı. Ayrıca Muhafazaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti başkanlığını da üstlendi.⁸³

Osman Ağa, Pontus tehlikesinin giderek artması karşısında, kuvvetlerini takviye ederek bu kuvvetin eğitimine başlamıştı. Giresun Rumları ve Pontus cereyanının başında bulunan Mavridiler ve Kılıçoğulları Osman Ağa'yı Giresun'dan uzaklaştırabilmeyi tararlıyorlardı. Osman Ağa'nın önderliğinde 1920 yılında Giresun Gönüllü Taburu oluşturuldu. İstikbal gazetesi, Eylül 1920'de Giresun Müdafaa-i Milliye Reisi Osman Ağa tarafından şayan-ı takdir bir gayret-i vatanperverane ile teşkil olunan Giresun Gönüllü Taburu'nun cepheye gitmek üzere Trabzon'a geldiğini ve Kavak meydanında resmi bir törenle karşılandıklarını yazdı.⁸⁴ Taburu Deliklitaş'a kadar uğurlayan Osman Ağa, burada gönüllülere karşı bir konuşma yapmış ve "ailelerine her suretle bakacağını ve işlerini temin edeceğini ve binaenaleyh gözlerinin arkada kalmayarak düşmanla vuruşmalarını, arkadan kendilerine ikinci bir gönüllü müfrezesinin daha yetiştirileceğini belirterek" onlarla vedalaşmıştı.⁸⁵

⁸³ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, 13-14; 40-41 vd., M. Şakir Seribayraktaroğlu, *a.g.e.*, s. 69. Bu alandaki girişimlerden sonra Osman Ağa hakkında affi şahane çıkmıştı. Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesi etrafında toplanan hemşerilerinin kaymakam Pertev Bey'inde onayını alarak kendisini çağrılmaları üzerine Giresun'a dönmüştü. Bkz. Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 156-157. vd. , Fahrettin Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili, Türk Kültürü*, Sayı, 85, Ankara 1969, s. 59-60.

⁸⁴ *İstikbal*, 15 Eylül 1920, 172.

⁸⁵ Aynı gazete, *26 Eylül 1920*, 175.

Osman Ağa aynı zamanda, Giresun'da, Gedikkaya adlı bir gazetenin çıkmasını teşvik etmiştir. Osman Ağa'nın tahsili yetersiz olduğu için, söylediklerini Bekir Sukuti Bey dikte ediyordu.⁸⁶

Osman Ağa vatana hizmet ve fedakarlığıyla tanınmış olup, "Giresun'da bazı bedbaht Rumların besledikleri amal ve gaye-i milliyeye karşı bir kuvvayı kahire" idi.⁸⁷ Pontusçu ayrılıkçı Rum çetelerine karşı büyük bir mücadele vermişti.

Osman Ağa'nın kişiliği hakkında birçok şeyler söylenmiş ve bazıları hatıralarında bir takım değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ancak biz çok daha objektif bir değerlendirmenin çağdaş kaynaklar ışığında yapılabilirliği kanatındayız.

Osman Ağa, Balkan Savaşından itibaren, bütün hayatı boyunca ateş ve barut kokularını sindirmiş, birisi olarak, onun hayatı daha çok bu çerçevede ele alınıp değerlendirilmelidir.

Karadeniz bölgesinde Pontusçuluk faaliyetlerinin önünün alınmasında ve Koçgiri isyanının bastırılmasında belirleyici rolü bulunan Giresun'lu Osman Ağa'nın kuvvetleri, aynı zamanda bölgenin asayişini de bozucu unsur olabilmiştir. Öyleki, Giresun Alayı'nın 3. Taburunun Ordu Sancağı'na geleceğinin haber alınması bile eşrafi telaşa düşürmeye yetmiş olmalı ki, 17 Mayıs 1921'de konu ile ilgili olarak, Ordu Mutasarrıfı Merkez Ordusu'na yazısında, "taburun Ordu'ya geleceği haberinin halkta kötü bir tesir yarattığını, bu durumun düzeltilmesini, yani Osman Ağa'nın ve kuvvetlerinin Ordu'ya girmemesini talep etmekteydi. Ancak Merkez Ordusu Komutanlığı

⁸⁶ Gazete haftalık olup dört sayfadan ibaretti. Osman Ağa'nın tahsili yetersiz olduğundan, söylediklerini Bekir Sukuti Bey dikte eder ve gazeteye de öyle yazılırdı. Ö. Sami Coşar. Milli Mücadele Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayın (t.y) s. 234.

⁸⁷ ATASE Arşivi, Kls. 2479. Ds. 70, Fh.1

cevabında ise; endişeye mahal olmadığını, uygunsuz bir hareketi görüldüğü takdirde cezasız kalmayacaklarını cevaben belirtiyorlardı.⁸⁸ Aslında Osman Ağa, Türkler üzerinde baskılar yaparak Rum eşrafi tasfiye ediyordu.⁸⁹ Yalnız şurası unutulmamalı ki, çete kuvvetleri halinde savaşıyor birliklerden, düzenli bir ordu disiplini beklemek herhalde haksızlık olsa gerekir. Osman Ağa için bir resmi belgede, "Umum kanaate göre fena bir kalbe malik olmayıp, kabahati yalnız cahil olmasıdır."⁹⁰ şeklinde ifade kullanılmaktadır. Bilindiği üzere okuma yazması olmayan Osman Ağa, Vatanperver bir kişiliğe sahipti, bütün çalışmalarını milli bütünlük birlik ve beraberlik için yapmıştı.

1921 Ağustos'unda Giresun Gönüllü Alayı yani 47'nci Alay ile Ankara'ya geldiği zaman, kendisini karşılayan milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada, "Ben bu millet için bacağımyı kaybettim. Düşmanı denize dökünceye kadar, icab ederse sedye üstünde muharebe edeceğime Alayıyla birlikte yemin ediyorum"⁹¹ şeklinde belirtmiştir.

Sakarya muharebesinin başarıya neticelenmesinden sonra Giresun alayları Hamidiye köyünde dinlenmeye çekilmiştir ve adaylar Giresun'dan gelen kuvvetlerle takviye edilmiştir. Bu zaferden sonra Osman Ağa'ya yarbaylık rütbesi verilmiştir.⁹²

88 Yerasimos, a.g.e., s. 63 vd.; ATASE Arşivi, 1120, s. 5, Fhr. 14.

89 Mustafa Balcıoğlu, Merkez Ordusu Kuruluşu ve Faaliyetleri, Ankara 1990 vd., Koçgiri Halk Hareketi (1919-1921), Komal Yayınları, Ankara 1975. Osman Ağa'nın teşkil ettiği kuvvetlerin Milli Mücadele'ye büyük hizmetleri yanında halkın şikayetlerine yol açan tutum ve davranışlarında olmuştur. Mesela, Osman Ağa'ya mensup bir taburun geleceğini haber alan Ordu halkı Osman Ağa'yı mensup bir ferden bile memleket dahiline girmesine tahammül edemeyeceklerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı vasıtasıyla T.B.M.M. Başkanlığına duyurmuşlardı. (Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 275, 4006; vd; Süleyman Yatak, Ahmet Faik Günday'ın Hayat ve Hatıraları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986, s. 26) Giresun Alayı'nın geçtiği kazalardaki hapisaneleri boşaltarak mahkumları kuvvetlerine kattığına dair bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C. XVII, Ankara 1958, s. 10.

90 Vakit, 5 Eylül 1921, 1342.

91 ATASE Arşivi, Kls. 604, Ds. 171, Fh. 36.

92 ATASE Arşivi, Kls. 604, Ds. 171, Fh. 36. Vd; Murat Sertoğlu, "Atatürk'ün Fedaisi Topal Osman", Tercüman, 18 Ağustos 1964.

a)- Atatürk İle Topal Osman Ağa Arasındaki Dialog:

Karadeniz mıntıkasında Topal Osman Ağa, çevresine topladığı milisleriyle Rum çetelerine karşı savaşıırken, Mustafa Kemal de 9. ordu Müfettişi olarak Rumları ve Ermenileri Türk çetelerinden korumak için padişah tarafından görevli olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun limanına ayak basarlar.

Mustafa Kemal'in 9. Ordu müfettişi olarak bu bölgeye gelişinin nedenlerinden biriside bölgedeki çeteleri ve özellikle Topal Osman'ı ve çetesini yakalayıp etkisiz kılmaktı.⁹³

Mustafa Kemal Paşa Havza'da 29 Mayıs'ta bir taraftan XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği şifrede, düşmanın Samsun ve Trabzon'a yapabileceği bir çıkarmaya dikkati çekerken, 5 Haziran 1919'da Sadarete ve Harbiye Nezaretine çektiği telgrafında Trabzon ve yöresi hakkında aldığı ilk resmi bilgilere de yer verilmiştir.⁹⁴

Mustafa Kemal'in daha önce Topal Osman ile bağlantılı olduğu ve Samsun'a çıkar çıkmaz Havza'da kendisiyle haberleşmede bulunduğu ve görüştüğü hakkında bir takım bilgiler vardır.⁹⁵

⁹³ Bkz. Oysa durum bunun aksi olmuştu. Hasan İzettin Dinamo, Kutsal İsyân, C.II, s. 113.

⁹⁴ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1969, s. 35 vd.; Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), Ankara, 1964, s. 25.

⁹⁵ Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, 34, s. 36. Hüsamettin Ertürk'ün hatıralarında Havza'da M. Kemal Paşa ile Giresun'lu Topal Osman Ağa arasındaki bir görüşmeden söz edilmektedir. Yine Erzurum Kongresindeki Giresun delegelerinden Ali Naci Bey (Duyduk) Osman Ağa'yı giyabında M. Kemal Paşa'ya kendilerinin tanıttığını belirtmektedir. Olayların gidişatı böyle bir görüşmenin yapıldığını onaylar mahiyettedir. (bkz. Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, s. 159)

Mustafa Kemal'in Topal Osman'la görüşme isteği kendisine ulaştınca, Topal Osman yanına yakın arkadaşları Temoğlu İsmail Ağa'yı, Dalgaroğlu Bilal'i ve Çavraklı Kara Ahmet'i yanına alarak Havza'nın yolunu tutar.

Mustafa Kemal'le Topal Osman arasındaki tanışmayı sağlayan ilk görüşme 29 Mayıs 1919 günü Havza'da gerçekleşir. Bu görüşme ikisi arasında gizli olarak yapılır. Bu görüşmeyle birbirlerine daha güvenle bakarlar. M. Kemal, Osman Ağa'ya şöyle hitap eder.

"... çok buhranlı günler yaşıyoruz. Ümitsiz değiliz. Senin hakkında gerekli bilgileri edindikten sonra seni buraya çağırtdım. Bundan sonra el ele çalışacağız. Pontuscuların Karadeniz kıyılarında neler yaptıklarını bir de erbabının ağzından dinleyelim dedik."⁹⁶

Osman Ağa'da bu duruma ilişkin bölgedeki durumu M. Kemal'e sunar. Arkasından M. Kemal özetle şöyle diyor.

"Görüyorum ki, vatansever duygular taşımaya gençliğinde başlamışsın. Senin bugünkü yolun, o günkü açtığın çığırdan gelmektedir. Memleket kurtuluncaya kadar, içinde bir tek dış ve iç düşman kalmayıncaya kadar çarpışmak zorundayız. Sen, Karadeniz köy ve şehirlerini koruyacaksın. Çeteni derme-çatma bir kuvvet olmaktan çıkaracaksın. Bir alay teşkil edeceksin. Bu alayın kumandanı olacaksın. Sana genç ve atak subaylar vereceğiz. Pontusçular hangi usulleri kullanıyorsa siz de o usulleri çekinmeden kullanın. Vatan kurtarmakta bu son şansımızdır. Bu mücadeleyi kaybedecek olursak, tarihten siliniriz."⁹⁷

⁹⁶ H. İzzettin Dinomo, *a.g.e.*, s. 112.

⁹⁷ H. İzzettin Dinomo, *a.g.e.*, s. 113. Elimizde bu görüşmeyi doğrulayan bir belge olmadığından ihtiyatla karşılıyoruz. Ancak, Hüsamettin Ertürk'ün hatıralarında Havza'da M. Kemal Paşa ile Giresunlu Topal Osman Ağa arasındaki bir görüşmeden söz edilmektedir. (Bkz. Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1957, s. 340.

İstanbul Hükümeti'nin idam suçlusu olarak aradığı Topal Osman'ın Belediye Başkanlığı konusunda M. Kemal'le aralarında şu konuşma geçiyordu:

"... Pontus belasının temizlenmesini tamamıyla senin tecrübeli ellerine bırakıyorum. Osman Bey, seninle durmadan muhabere edeceğiz. Belediye Reisliğini bırakıp uzaklaşmamalıydın. Şimdi yine bu mevkii elde edebilirmisin ?"⁹⁸

Topal Osman tebessümle karşılar ve Mustafa Kemal'in bu isteğine karşı şunları ifade edecektir.

"Ne demek Paşam? Çocuk oyuncağı bu. Siz arkamızda bulduktan sonra evvel Allah Giresun Belediyesi'ne gidip oturmamız artık gün meselesidir."

Bu cevaptan sonra M. Kemal de:

"Madem ki Türk halkı tamamıyla seni destekliyor hiç durma teşkilatını yap. Git reislik makamına otur. Şehir bilfil senin ve adamlarının işgalinde bulunsun,. Sen kaçıp dağa çekileceğine pontusçular ve Rumlar kaçsın. Onlar bir kere kanunsuz yola adım atar göründüler mi zamanla hepsini temizleriz" şeklinde konuşmalarını sürdürür.

Uzun süren görüşmeden sonra Topal Osman da Mustafa Kemal'in bu yaklaşımına karşı şunları söylecektir:

"..... Siz hiç merak etmeyin Paşam! Bu Pontus Rumlarına öyle bir tütsü vereceğim ki hepsi mağalarda eşek arıları gibi boğulup gidecek."⁹⁹

98 Aynı yer.

99 H.İ. dinamo, a.g.e., 2. cilt, s. 113-133.

Topal Osman Ağa artık bu dakikadan itibaren fikirleriyle, canıyla, maliyle, adamlarıyla ve her şeyiyle Mustafa Kemal'in yanındaydı. O'nun için canını her an vermeye hazırdı. M. Kemal'e ve O'nun hareketine engel olmak isteyen ve O'nun muhalif gördüğü herkes Osman Ağa'nın artık en büyük düşmanıydı. Topal Osman Ağa'nın Mustafa Kemal'e bu yürekten bağlılığı ölünceye kadar devam etti. Nitekim canını da bu uğurda verdi.¹⁰⁰

Demek ki Topal Osman Ağa'nın, Mustafa Kemal'le tanışması ve bu şekilde O'nun emir ve komutasına girerek Kuvay-ı Milliye'ye hizmet etmiş cepheden cepheye koşarak yarbaylık rütbesine kadar yükselmiştir.¹⁰¹

T.B.M.M. Hükümeti'nin kurulmasından sonra, ilk faaliyetlerine daha önce yer verdiğimiz Osman Ağa Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek kayıtsız şartsız Milli Hükümetin emrine girdiğini bildirmişti.¹⁰² Bunun üzerine Ankara'dan Trabzon'daki III. Tümen komutanı Rüştü Bey'e Rize Müfrezesiyle Giresun'daki Osman Ağa müfrezesinin yola çıkarılmaları bildirilmişti. Ayrıca Rüştü Bey'de Erkanıharbiye-i Umumiye Riyasetine Trabzon'da 30-40 civarında silahlı efrad hazırlandığının bunların Akşehir'e giderek orada pek çok tanıdıkları olduğundan kuvvetlerini daha da arttıracaklarını söylediklerini, masraf olarak nefer başına yüz lira sarfının gerekli olacağını bildirmişti.¹⁰³ Buna karşılık olarak, Kazım Karabekir Paşa Giresun ve havalisindeki Rum tehlikesinden dolayı Osman Ağa'nın Giresun'dan ayrılmasını uygun görmediğini, tertib edeceği kuvvetin hemen hareket ettirilebileceğini bildirmişti ve onun bu isteği Erkanı Harbiye-i

¹⁰⁰ Mustafa Dağ, Gurbetçi Giresun Dergisi, Giresun, 1962, S. 11, s. 14.

¹⁰¹ Sakarya Zaferinden sonra Osman Ağa'ya Kaymakamlık (yarbaylık) rütbesi verildi. Bkz. Murat Sertoğlu, a.g.m. Tercüman, 18 Ağustos 1964.

¹⁰² Osman Ağa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta; "Şu topal bacağımla bir nefer sıfatıyla hizmete hazırım" denilmekteydi. (Bkz. Ahmet Emin Yalman, Osman Ağa ile Mülakat, Vakit, 19 Şubat 1922, 1506; Sadı Borak, İktidar Koltuğundan İdam Sehbasına, İstanbul 1962, s. 217-218)

¹⁰³ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, 2. baskı, İstanbul 1962, s. 217-218)

Umumiye Reisi İsmet Bey tarafından da uygun karşılanmıştı.¹⁰⁴ Fakat, T.B.M.M. Hükümeti daha sonra Giresun Milli Taburu¹⁰⁵ haline getirilen Osman Ağa müfrezesinin doğuda kullanılmasını istediğinden Kazım Karabekir Paşa Ermeni hareketında bu kuvveti Kars'ta toplamıştı. Osman Ağa'nın katılmadığı bu harekette Giresun, Milli Taburu Doğu cephesindeki savaşlara yetişememişti.¹⁰⁶ Kazım Karabekir Paşa'nın 20 Eylül 1920'de verilen izinle başlattığı bu hareket sırasında Trabzon'daki III. Tümen herhangi bir çıkarma ihtimaline karşı büyük bölümü ile yerinde kalmıştı.¹⁰⁷ Tümen Komutanı Rüştü Bey XV. Kolordu Komutanlığına vekaletle görevlendirildiğinden Binbaşı Ali Rıza Bey tümen komutanlığı vekaletine bırakılmış, bu göreve daha sonra Nuri Bey alınmıştı. ¹⁰⁸ Osman Ağa ise, Giresun Milli Taburunun doğuda bulunduğu sırada onbeş kişilik bir gönüllü müfrezesiyle 29 Ekim 1920'de İnebolu'ya gelmişti.¹⁰⁹

Giresunlu Dr. Ali Naci Duyduk (Erzurum Kongresi delegesi), Topal Osman'ın milli direniş olayı içine alınmasını anlatırken şu satırlara yer veriyordu:

"... Trabzon merkezi, artan tehlikelerin yarattığı kaygılarla, gerekirse silahlı direniş girişme kararı vermişti. Bu karara nasıl uyacağımızı düşünüyorduk. Çünkü Müslüman halkta silah yoktu. Rum çeteleri ise tepeden tırnağa silahlanmışlardı. Aklımıza Osman Ağa geldi. O'nunda silahlı bir çetesi mevcuttu. Tehcir olayından sorumlu tutulduğu için İstanbul Hükümeti'nce aranılıyordu. Bu nedenle Keşap taraflarına gitmişti. Gidip

104 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 657.

105 Giresun Milli Taburu Ağustos 1920'de kurulduğu Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin bir yazısından anlaşılıyor.(bkz. ATASE Arş. K. 852, D. 14, F.1-1)

106 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 657.

107 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 684.

108 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 837.

109 Nurettin Peker, İstiklal Savaşı, Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekatı, İstanbul 1955, s. 263.

kendisi ile görüşmek ve Giresun'a gelmesi kararını verdik. Önce Giresun Kaymakamı Pertev Bey'le anlaştık. Keşap'a giderek Osman Ağa'yı durumdan haberdar ettik. Kaymakam'ın göz yumacağını bildirdik. Birlikte çalışmayı önerdik, kabul etti ve Giresun'a geldi."¹¹⁰ şeklinde belirtiliyordu.

b)- Kuvay-ı Milliye Hareketleri ve Osman Ağa:

Pontus Rumları, yalnız teşkilat ile bütün Rumları Pontus fikri etrafında hazırlamakla yetinmemişler, aynı zamanda silahlı çeteler kurarak geniş ve tertipli plan dahilinde uygulama alanına geçmişlerdi. Esasen hükümet Pontus teşkilatının bütün sırlarını ancak Rumların bu çetelerle faaliyete başlamasından sonra öğrenebilmiştir. Sayı bakımından binlere ulaşan bu çetelerin siyasi emelleri korkunç olaylar ve zulümler yapmaya başlamaları özellikle Samsun, Amasya ve Tokat illerinin bütün bölgelerinde düzenli ve intizamlı bir planla çalışmalarını hükümeti karşı güvenlik tedbirleri almaya itmiş ve netice itibariyle yapılan araştırmalarda Pontus teşkilatına ait bir çok döküman ve evrak elde edilmiştir. Pontusçuluğu idare edenlerle, bu fikirleri düşünceden fiiliyata dökenler yani silahlı çete halinde çalışanlar arasında nasıl bir ilişki ve bağ bulunduğunu çeşitli kiliseler, okullar ve kulüplerde ele geçirilen birçok belgede tespit edilmiştir.

Karadeniz bölgesinde Osmanlı ve Rus silahlarıyla silahlandırılmış olan bölge halkının teşkilatlanma düzeni genel olarak şu şekilde idi: Yüzbaşı Rahmi komutasında Hopa-Pazar bölgesinde I. grup ve Çayeli-Rize Of bölgesinde II. grup Binbaşı Bekir'in komuta ettiği ve onun adıyla anılan her iki grubun toplam mevcudu, 5.000 kişiydi. Gerektiğinde her iki gruptaki milli kuvvetlere komuta edecek olan halkın ileri, gelenleri şunlardı. Rize'den Mataracı Mehmet

¹¹⁰ Osman Ağa'nın adamlarından bazıları İnebolu çarşısında bazı taşkınlıkları görülmüş ve bu durumda fazla kalmaları uygun görülmemeyerek, mesele Osman Ağa'ya anlatılmış ve ertesi gün uğurlanmıştı. Nurettin Peker, *a.g.e.*, s. 264.

Hakkı, Lazoğlu Mustafa, Tuzcuoğlu Halit Ağa, Pazar'dan Talatarzade Fevzi, Of'dan Sarıaliogulları'ndan Ömer, Çakıroğullar'ından Hüsnü, Rüstem ve İsmail Ağalar.

Sürmene-Trabzon-Polathane-Hamsiköy mıntıkasında Haydar efe komutasında 2500 kişilik II. grup, Grupta halkın ile gelenleri: Trabzon'dan Ömer Efendi, Kahya Mehmet, Salih Efendi, Polathaneden Münir Bey.

Gümüşhane-Toral-Şiran-Kelkit mıntıkasında Teğmen İbrahim komutasında 1000 kişiden oluşan 14. grup. Bu grupta halkın ileri gelenleri: Osman Ağa, Katip Ahmet Efendi , Hacı Emin Efendi, Kara İbrahimzade, Dumaşzade Hüsnü Ağa, Tokatlı Ziya Bey, II. ve IV. gruplar ise Binbaşı Vehbi Komutasındaydı.

Giresun mıntıkasında 3000 kişilik bir Alparslan grubu bulunmaktaydı. Doğu Karadeniz bölgesindeki Kuvay-ı Milliye faaliyetleri içinde çok önemli bir yeri bulunan şahsiyet de, Pontusçu Rumlara karşı amansız mücadelesi ile tanınmış olan Osman Ağa (Topal Osman) idi.¹¹¹

1918 yılı sonlarında Batum'dan dönerken Kafkasya'dan Giresun'a silah sevkiyle ilgili faaliyetlerde bulunmuş, Giresun'a döndüğünde törenle karşılanmıştı. Askerlik şubesi reisi Hüseyin Avni Bey (Alpaslan Bey)'le kaymakam Nizamettin Bey (Ataker)in aralarında bulunduğu şehir ileri gelenleri Pontus meselesi karşısında Giresun'un durumunu anlatmışlardı. Yaşı bir hayli ilerlemiş olan Belediye Başkanı Hacı Bey'de görevini Osman Ağa'ya devretmişti.¹¹²

¹¹¹ Ömer Sami Çoşar, Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa "Topal Osman", İstanbul 1970, s. 5-6.

¹¹² Ö. Sami Çoşar, a.g.e., s. 9. 1917-1918 yılları arasında Giresun kaymakamlığı görevinde bulunan Ahmet Kemal varınca Topal Osman'la ilgili ağır ithamlarda bulunmaktan emrine verildiği 37. Tümen Komutanı Hacı Bey'le ortaklaşa fındık ticareti yaptığı zengin olduğunu, Giresun'da hiçbir cinayetin, onun parmağı olmadan işlenmediğini, genç bir jandarma mülayimini görevli olarak gittiği bir köyde öldürttüğünü bu olaydan kendisini Hacı Hamdi Bey'in kurtardığını

İtilaf Devletleri temsilcileri, İstanbul Hükümeti kanalıyla Topal Osman Ağa'nın Karadeniz Bölgesindeki Kuvay-ı Milliyeci çalışmalarından rahatsız oluyordu. Bu nedenle Topal Osman'ı öldürmek teşebbüsünde bulunulmuştu.¹¹³

Kaymakam Baki Nedim, Rizeli Ekşioğlu Mehmet adında birisini kiralık katil olarak Osman Ağa'yı öldürmesi için tutar. Fakat Ekşioğlu Mehmet bu işi gerçekleştiremez ve durumu Osman Ağa'ya bildirir.¹¹⁴ Osman Ağa, Kaymakamın evini basar ve dağa kaldırır. Bu olaydan sonra Trabzon Valisi Galip Bey araya girer. Vali, Kaymakamın gerekli cezayı çarptırılacağı güvencesiyle, Osman Ağa'da kaymakamı Trabzon'a gönderecektir.

Bu olayların seyrinden de anlaşılacağı üzere Karadeniz bölgesinin hakimiyeti Osman Ağa ve efradından sorulur olmuştur. Osman Ağa bu doğrultudaki faaliyetlerinde aldığı kararlarda daima Mustafa Kemal ile istişare halinde olduğunu göstermektedir. Yani Topal Osman Amasya, Erzurum ve Sivas toplantılarını tesis edip bu toplantılara bilfiil başkanlık etmiş olan Mustafa Kemal ve heyeti ile ilişki içerisindeydi.

Osman Ağa, Mart 1920'de Trabzon'a giderek Tümen Komutanı ile istişarelerde bulunmuş, ahalinin elinde 5000 silah bulunduğunu, kendisine verilecek bir emrin olup olmadığını bildirmişti. O sıralarda XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa Osman Ağa'ya kendisinden gerektiğinde

belirtirken nihayet bazı Rumların, Rusya'ya kaçmak için hazırladıkları bir sırada yakalanmaları üzerine kendilerine kayığı Osman Ağa'nın sağladığına ilişkin ifadeleri yüzünden, o zaman III. Ordu Komutan vekili olan Mustafa Fevzi Paşa (Çakmak)'nın emriyle Su şehrinde 8 ay hapis yatırıldığını belirtmektedir. (bkz. Ahmet Kemal Varınca, Topal Osman'ın Giresun Macerası, Sayı:61, Mart 1966). Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C.III. İstanbul, 1968 s. 791, Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, İstanbul 1955, s. 88. Sadi Borak, İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına, İstanbul 1962, s. 218.

113 Ömer Sami Coşar, Mustafa Kemal'in Muhafızı....., s.18.

114 Ömer Sami Coşar, a.g.e., s. 25 vd.; Vakit, 19 Şubat 192, 1506

yararlanacaklarını dile getirerek, Hıristiyan unsurlarla iyi geçinmesini tavsiye ederek, Osman Ağa'dan Giresun'a dönmesini istemişti.¹¹⁵

T.B.M.M. Hükümetinin faaliyete geçmesinden sonra Osman Ağa, M. Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek kayıtsız şartsız Milli Hükümetin emrine girdiğini beyan etmişti.¹¹⁶

1921 yılı başlarında Kars'ta bulunan Giresun Milli Taburu batı cephesinde görevlendirilmek üzere yola çıkarılmış ve bu arada Ankara'dan Giresun'a dönen Topal Osman Ağa Giresun Milli Alayı'nı organize ederek Koçgiri olayını bastırmak üzere hareket edecektir.¹¹⁷ Milli Mücadele döneminin ayrılıkçı ve dini karakter taşıyan ayaklanmalarının önemlilerinden biride Koçgiri isyanı olmuştur. Bu isyan 1921 yılı Mart ayında başlayarak, Merkez Ordusu tarafından aynı yıl Haziran ayının ortalarında sürdürülen bu isyan, isyancıların saldırıları sıklaştırdıkları günlerde, 550, mevcudu 4 dağ topuyla başlarında Topal Osman olduğu halde, Giresun, Alayı'da bölgeye geldi. Alayın isyan alanına girişiyle birlikte, Sivas ile Kızılırmak hattı dışında, Kuzey-Doğu'dan da bir cephe açıldı.¹¹⁸

Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasında büyük yararlığı görülecek olan Topal Osman ve çetesi bölgeye girişlerinde Koçgiri'li Beko'nun saldırısına uğradıysa da makinali tüfekte karşı konularak isyancılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹¹⁹

115 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1969, s. 525.

116 Bu telgraf, Osman Ağa, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben: "Şu topal bacağımla bir nefer gibi hizmete hazırım" şeklinde belirtiyordu. Bkz. Ahmet Emin Yalman Osman Ağa ile Mülakat, Vakit, 19 Şubat 1922, 1506

117 Bilindiği gibi Milli Mücadele döneminde ırkçı-ayrılıkçı-mezhep faktörlerinin ön planla olduğu bir isyan olayıdır. Geniş bir bilgi için bkz. Mustafa Balcıoğlu, Merkez Ordusu ve Faaliyetleri, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990.

118 Bkz. Koçgiri Halk Hareketi (1919-1921), Komal Yayınları, Ankara, 1995.

119 ATASE Arş. Kls. 1877, Ds. 1, Fhr. Mustafa Balcıoğlu, a.g.e., s. 89.

Düzenli ordunun kurallarına pek uymamakla birlikte gerilla savaşının tecrübeli komutanı Topal Osman kuvvetlerinin, isyan bölgesine gelmesi Koçgiri İsyanı'nın nedenli şiddetli bastırılacağına da bir işareti olmalıydı.

1921 Yılı Mart ayının sonunda görülen manzara şudur: Erzincan, Refahiye, Su şehri, Koçhisar, Kangal, Divriği mıntıkası isyancıların faaliyet sahasıdır. Hareket sahası Malatya'ya kadar genişleme seyrindedir. Arapgir'deki, Atma ve Drejan aşiretlerine bir mektup yazarak, kendilerine katılmalarını isteyen Haydar Bey'in çağrısına sözkonusu aşiretler, olumlu cevap vermemişlerdir.¹²⁰ Diğer yandan Merkez ordusunda Ümraniye olayının hemen ardından bölgeye sevke başladığı birlikleri önemli merkezlere yerleştirdi. Bu çalışmalarla Koçgiri isyanı mevzi bir hale gelmiştir. Bu arada Koçgiri Aşiretine en büyük darbeyi indiren Giresun Alayı'nın başarılı hareketi devam ediyordu. Koçgiri köylerinden Kırıkbaş civarında meydana gelen çatışmada Giresun Alayı asilere büyük kayıp verdirdi. İsyancılar Koçgiri'ye doğru perişan bir şekilde kaçtılar. Merkez Ordusu Komutanlığı tarafından, Koçgirililere karşı başarılı hareketinden dolayı Osman Ağa'ya teşekkür edilmiştir.¹²¹ Topal Osman'ın katkıları ve merkez ordusunun faaliyetleri neticesinde bölgeye barış gelmiştir.

¹²⁰ T.B.M.M. Arş. Rumuz I., Ds. 4.

¹²¹ ATASE Arş., Kls. 730, Ds. 16, Fhr. 1 6. Süvari Alayı Komutanı Miralay Halis Bey daha önce asilerin eline geçmiş olan cephaneye ve mühimmatın geri verilmemesi karşısında Ümraniye'ye girer (13 şubat 1921): Her ne kadar bir süre sonra Erzincan'a geçeceğini bildirirse de, Koçgiri olayının bastırılmaya kadar Ümraniye'ye yerleşeceği bellidir. Bunun ilk belirtisi ise, miralay Halis'in aşiretlere bildirim yaparak, "silahlarını teslim etmelerini" istemesidir. Ümraniye'de yakalanan bir kısım silahlı asiler yargılamak üzere Zeru'ya sevk edilmektedirler. Aşiret birlikleri tutukluları yürüten müfreze Yazı-Hacı bölgesinde saldırarak tutukluları kartarırlar. Miralay Halis'in bu tutumu asilerin tansiyonunun daha da yükseltmiş olacak ki, civar yolları kontrol altına almışlar ve Miralay Halis'e kayıtsız-şartsız teslim olmasını ve aksi takdirde doğacak gelişmelerden sorumlu olmayacaklarını bildirirler. Miralay Halis teslim olmayı reddeder, ancak gergin hava karşısında asillere husemet beslenilmediği ve Alayın Sivas'a döneceğini bu nedenle ablukanın kaldırılmasını ister. Asiler bu istekleri reddederler. Ümraniye muhasara edilmiştir. Bir gün süren silahlı müsademe neticesinde Miralay Halis'i ve Süvari Alayının bir kısmını teslim alırlar. 6. Süvari Alayı Komutanını kuruluşuna dizeleler. Askerleri de esir alırlar. Bunun yanında 135 hayvan, 118, eğer takımı, 203 tüfek, 2 ağır makineli tüfek onların eline geçer. (bkz. Rahmi Apak, İstiklal

Bu olay fevkalade önemli bir zamanlama ile meydana gelmiştir. Çünkü Yunanlıların İnönü mevzilerinde ikinci ve kapsamlı bir taaruz hazırlıklarının olanca hızıyla sürdüğü bir dönemde, ayrılıkçı ve dini karakterli faktörler baz alınarak başlayan Koçgiri İsyanı, esaslı bir mücadeleyle ve anlatıldığı şekliyle bertaraf edilmiştir. Bu sırada Yunanlılar Karadeniz sahillerine bir çıkarma hareketi yapmaları sözkonusu olduğundan Koçgiri aşireti isyanının kısa bir zamanda söndürülmesi memleket menfati için çok gerekli idi. Merkez Ordusu Komutanlığının isyanı bir an evvel bastırıp kuvvetleri Karadeniz sahillerine intikal ettirmek istiyordu. Yapılan başarılı çalışmalar sonucunda neticeye, planlandığı gibi varılmıştır.

Osman Ağa Kuvay-ı Milliye için bölge halkından özellikle Rum ve Ermenilerden de yardım toplamıştır. Türk ve Rumlar'dan karma yardım komisyonları teşkil etmeyi başarmıştı.¹²² Trabzon'da Türk ve Rumlardan karma bir komisyon oluşturulmuş, bu komisyon Rumların Türk ordusuna 20.000 liralık yardımda bulunmalarını sağlamıştı. Ukrayna'da yerleşmiş ve İstanbul'a gelen Haralambo da otuz milyon ruble değerinde emlakının dörtte üçünü Türk ordusuna bağışlamış, bunun için Hilalî Ahmer Cemiyeti'nin aracılığını istemişti.¹²³

Osman Ağa, Pontus tehlikesinin giderek artması karşısında, kuvvetlerini takviye ederek bu kuvvetlerin eğitimine başlamıştı. Giresun Rumları ve Pontus cereyanının başında bulunan Mavridiler ve Kılıçoğulları Osman Ağa'yı Giresun'dan uzaklaştırabilmeyi tasarlıyorlardı.

Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul 1942, s. 154, vd; Türk İstiklal Harbi C. VI, İstiklal Harbi Ayaklanması (1919-1921), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara 1974. Bu konu başlı-başına bir konu olması nedeniyle bu kadariyle yetiniyoruz.

122 Vakit, 7 Ekim 1920, 1016.

123 Vakit, 7 Ekim 1920, 1016.

Osman Ağa, Mütareke sonrası durumu gördüğünden ileride doğabilecek sonuçları tahmin yeteneğinde bir kişi olduğundan müteaddit defalar, çeşitli yerlerde: "Trabzon'da bir kongre yapalım, silaha sarılalım. Bizim imhamıza karar verilmiştir. Başka çare yoktur"¹²⁴ şeklinde telgraflar çekip milleti uyandırmaya çalışmıştır. Osman Ağa, Giresun'a gelişinden sonra belediye reisliğini yürütmeye başladı. Osman Ağa'nın tekrar dönüşü, Pontus faaliyetleri için bir felaket olmuş, bundan böyle gemilerle Giresun sahillerine göçmen adı altında çıkarılmak istenen Rumların geri çekilmesine başlanmıştır.¹²⁵

Rumlar Osman Ağa'yı ortadan kaldırmak için iki fedai gönderirler, fakat durumu Osman Ağa daha önceden öğrendiği için, Osman Ağa'nın adamları tarafından henüz Giresun'a girmeden yakalanmışlar ve kendilerince cezalandırılmışlardır.¹²⁶

Karadeniz Bölgesinde özellikle Giresun'daki milli teşkilatlanma ve milli savunma faaliyetleri o kadar hız kazanmıştı ki, bu çalışmalar dış basına -Atina Gazetelerine-haber teşkil etmişti. Atina Habercisi adlı bir gazetenin İstanbul'dan aldığı bir bilgidir: Giresun Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Başkanının ¹²⁷ bir beyanname yayınlayarak 21-35 yaş arasındaki gençleri vatani savunmak şeref ve dinlerini çiğneyen düşmanı kovmak için silah

¹²⁴ Bkz. Vakit, 19 Şubat 1922, 1506.

¹²⁵ Albayrak Gazetesi, 28 Ağustos 1919, 23 Albayrak Gazetesi, Rusya sahillerinden eşkiya toplayan vapurlardan küçük bir Ukrayna gemisinin bir kısım Rum'u Giresun'a çıkarmak istediğini, Giresunluların bunları kabul etmediklerini bildiriyordu. Albayrak, gazetesinin bazı sayıları Hakkı Tarık Us kütüphanesinde bulunmakta ve bir kısmı da Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde bulunduğu dair (bkz. İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara 1981, s. 71.)

¹²⁶ Kemal Zeki Gençosman, Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, C. VI, İstanbul 1981, s. 48.

¹²⁷ Ö. Sami Coşar, M. Kemal'in Muhafızı Topal Osman Ağa, s. 18.

altına çağırıldığı, kendilerinin silahlandırılacağı bu çağrıya konu teşkil etmekte idi.¹²⁸

Bütün bu faaliyetlerin sürdürülmesinde hiç kuşkuya yer yok ki, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin pek büyük katkıları olmuştur. Karadeniz, Türk unsurunun maddi-manevi topyekün mücadelesi, Milli Mücadeleye pek büyük faydalar sağlamıştır.

Bu olaylar olurken, Giresun'lu kayıkçılarda İzmir'in işgali nedeniyle Yunanlılar'a karşı bir nefret vucuda geldi. Öyle ki, Giresun limanına uğrayan Yunan Gemilerine yük ve yolcu konusunda yardımcı olmamayı kararlaştırmışlardı.¹²⁹

Daha önceden belirtildiği üzere, Osman Ağa olayının üzerine gitmeyerek ona arka çıkan, Nizamettin Bey'i Giresun Rumları azlettirmişlerdi. Kaymakam olarak yerine, Damat Ferit Paşa taraftarlığı ile bilinen Baki Nedim'in atanmasına sağlamışlardı.¹³⁰

Kaymakam Baki Nedim, Osman Ağa'yı öldürtmek için zaman ve zemini koğlamışsa da bu iş için anlaşılan Rizeli Ekşioğlu Mehmet Ağa'nın durumu Osman Ağa'ya iletmesi ile bu plan boşa çıkartılmıştı.¹³¹ Bu konuda Baki Nedim hakkında çıkan iddiaların reddiyle birlikte Mehmet Galip Bey'in Osman Ağa ile görüşmesi sonucunda canını zorlukla kurtarabilmişti. Baki Nedim Tirebolu'ya kadar kayıkla ulaşmış ve burada Kaymakam Hüsnü Bey (Çakır) tarafından karşılanmıştı. Buradan da Trabzon'a götürülen Baki Nedim daha sonra Valiye teslim edilmişti.¹³² Osman Ağa'nın bir katil

128 İstiklal Harbi Gazetesi, 18 Eylül 1919, s. 11.

129 Nimet Arslan, Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Ankara 1964, s. 122-123.

130 Ö. Sami Coşar, Mustafa Kemal'in Muhafızı Topal Osman Ağa, s. 18.

131 Ö. Sami Coşar, a.g.e., s. 25-26.

132 1506.. Bu konuda Osman Ağa, kendisinin affedilmesinin bir oyun olduğunu, Ferit Paşa'nın gönderdiği kaymakamın kendisine vurdurmak için 25.000 liraya

meselesine adının karşıması nedeniyle muhalifi bir zatı tevkif ettirmesiyle bazı hoşnutsuzluklar yaşanmıştı.¹³³ Ancak bu olaylar kısa zamanda bertaraf edilmişti.

Osman Ağa, Trabzon'da bulunan Tümenle ilişkilerini daha da sıklaştırarak silah ve mühimmat yönünden milis teşkilatını genişletmiş, aynı zamanda şehir ve asker ailelerinin refah ve mutluluğu için elinden gelen bütün gayreti göstermiştir¹³⁴ Bu faaliyetlerle birlikte Osman Ağa, Belediye Reisi olarak da imar ve iskân faaliyetlerinde de bulunmuştur., Rumlardan kalma abideleri yıkarak yerine daha medeni sokaklar, motor tamir atölyeleri, geniş bir rihtım açarak hizmette bulunmuştur.¹³⁵

Pontuscuların Samsun'da etkinlik kazanmaları bunun yanında B.M.M. seçimleri dolayısıyla Samsun mutasarrıfı Cevdet Bey'le Kadı Seradedin Bey'in seçimleri yaptırmamaya özen göstermeleri gibi nedenlerle Osman Ağa'ya ihtiyaç duyulmuş ve O, Samsun istikametinde ilerlemişti. Bu durumu öğrenen Mutasarrıf ve Kadı halkın kaynaşmasını görünce şehri terk etmişti.¹³⁶

Doğu ve Orta Karadeniz bölgesindeki Pontus tehlikesinin doğurduğu Kuvay-ı Milliye faaliyetleri özellikle İzmir'in işgalinden sonra hız kazanmış, bölgede kısa zamanda güçlü bir Kuvay-ı Milliye teşkilatı kurulmuştu. Komutanlığına Halit Bey'in getirildiği teşkilat ve kuruluşu muvazzaf

liraya kadar harcama yetkisinin olduğu yolundaki bilgileri gelişen olaylardan anlaşıldığını belirtiyor. Vakit, 19 Şubat 1922.

133 Osman Ağa'nın bir katil meselesinden dolayı muhalifi olan İbrahimzade Şükrü Efendi'yi tevkif etmesi Giresun'da her iki tarafın mensupları arasında bazı hoşnutsuzluklara sebebiyet verdi. Bunun üzerine her iki tarafa memleketin durumunu kişisel düşmanlıklardan doğacak olay ve ayrılıkların meydana getirmesine asla tahammülü olmadığı, ülkenin kurtuluş için bu gibi düşmanlıkların giderilmesinin gerektiği anlatılmıştır. Ancak bu hoşnutsuz olaylar bir süre devam edecekti. Bk. M. Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, İkinci kitap, Ankara 1965, s. 335-336.

134 Vakit, 18 Haziran 1921, 1266.

135 Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C.3, İstanbul 1960, s. 815-816.

136 Nurettin Peker, a.g.e., s. 163.

subaylarla mahalli liderlerin işbirliğiyle ortaya çıkmıştı. Bu kuvvetlerin mühimmat ve cephane ihtiyaçları için, XV. Kolordunun kaynakları seferber edildiği gibi İstanbul'daki Karadenizlilerin yardımlarıyla gönderilen silahlarda önemli yer tutmuştu. Bu silahlar İnebolu limanına gelir, oradan kayıklarla Doğu Karadeniz'e taşınırdı. Bilindiği gibi mahalli liderler içinde bilhassa Giresunlu Osman Ağa, aleyhinde bir çok iddialar bulunsa da, bu kritik dönemde çok önemli bir rol oynamış olduğu gerçeği hiç bir zaman gözardı edilmemelidir.

Osman Ağa ile cephede, Vakit gazetesi muhabiri olarak Ahmet Emin Yalman'ın yaptığı mulakatta; Osman Ağa olayı ile daha sonra Samsun havalisinde Pontusçularla mücadele etmiş, maktullerinden bir alaya yetecek kadar Yunan silahı elde etmişti. Sakarya Savaşına Yusuf İzzet Paşa Grubunda Alay Komutanı olarak katılan Osman Ağa, 25 Ağustos'ta Mangal Tepe taaruzuna katılmış, 15 Eylül'e kadar muharebelerde bulunduğu¹³⁷ belirtilmektedir.

II. İnönü Zaferinden sonra, Karadeniz, Bölgesinde tam bir bayram havası oluşmuştu. Bilhassa Sakarya Savaşının devam ettiği günlerde bu bölgede heyecan doruk noktasına ulaşmış, 21 Ağustos 1921'de Giresun'da Belediye önünde yaklaşık beşbin kişilik bir topluluğun katılımıyla Türk ordusunun başarısı için dua edildikten sonra bir miting tertip edilmiştir. 22 Ağustos'ta Giresun'da ikinci bir miting tertip edilmiş (Osman Ağa Meydanı) ve bazı kararlar alınmıştır.¹³⁸

1- Misak-ı Milli hududu dahilinde istiklal-i tammemizin temin ve tasdikine kadar, giriştiğimiz can mücadelesine devam edeceğiz.

¹³⁷ Mangal Tepe'de bindiği at vurulmuş, kendisine bir şey olmamıştı. Bkz. Vakit, 19 Şubat 1922.

¹³⁸ İkdam, 29 Ağustos 1921, 8783.

2- Zafer-i nihainin istihsaline muvaffak bulunmak fedakarlığı iktihame hazır ve amadeyiz.

3- Avn-ı Hak'la milletimizin zafer-i nihaiye eriştireceğine itimad-ı tam ile mutmain olduğumuz kahraman ve fedakar ordumuzun efrad ve zabitanına ve kumandan-ı hayet-i aliyesine zönübezemin şükran olduğumuz halde hissiyat-ı hürmet ve minnetteranemiz ile naçiz selam ve tazimatımızı arz ve iblağa şitab eyleriz.

Bu mitingleri daha sonra Trabzon mitingleri devam ettirecektir. Bu dönemde İstikbal ve İkbal gazeteleri çıkar çıkmaz kapışılıyordu. Bu mitinglerde Trabzonlular, Anadolu'yu Yunan mezarı yapacaklarına yemin ediyorlardı.¹³⁹

Sakarya savaşlarına katılmak üzere Ankara'ya gidip, T.B.M.M.'nin önünden geçit-resmi yapan Giresun Alayı'nın komutanı Binbaşı Osman Ağa, 10 Ağustos 1921'de mebuslar heyetine şu şekilde hitap ediyordu: "Ben sağ ayağımı harpte sakat ettim. Bu seferde her iki ayağımı tamamıyla kayıp ve mahvetsem bile sedye üzerinde çalışarak düşmanı denize dökünceye kadar bu adamlarımla beraber çalışmaya ahdettim."¹⁴⁰

Bilhassa Giresun 'da Milli Mücadele'ye yardım faaliyetlerinde en önemli rolü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üstlenmişti. Osman Ağa başkanlığındaki cemiyetin merkez heyeti üyeleri şunlardı: Alizade İmam Hasan Efendi, Hacı Eminzade Hacı Emin Efendi, Laçinzade Hakkı Bey,

¹³⁹ Geniş bilgi için bkz. Vakit, 14 Eylül 1921, 1351. Trabzon'da 1908 yılında çıkmaya başlamış Kurtuluş Savaşında yayınını sürdürmüştür. Milli Kütüphanede 268, 533 sayılar Biblioteka SSSR İmeni Lenina 1920'de 600, 605, 608 sayılar mevcuttur. İkbal gazetesi itilafçılar tarafından çıkarılmaktaydı. (bkz. Trabzon'da Gazetecilik Hayatı, İstiklal, 30 Ocak 1925, 61)

¹⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. XII, Ankara 1958, s. 35.

Kaymakamzade Mehmet Bey, Hacı Hasanzade Hüseyin Efendi, Sütlaczade Mustafa Efendi, Müfti Lazzede Ali Fikri Efendi. ¹⁴¹

Giresun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bölgeye sığınan Müslüman mültecilerin beslenmesi için önemli yardımları olmuş, hatta bölgede bulunan onarım fabrikasında Türk Ordusu için silah, cephane taşıyan deniz araçlarının ufak onarımları yapılmıştır. ¹⁴²

Konuyla ilgilenen Giresunlular, Osman Ağa'nın düşman karşısında fiilen bulunmasını, onun üstün fedakarlıklarını dikkate alarak mal ve mülküne el sürmemişlerdi ve fakat alayın ihtiyaçlarını karşılamaya devam edeceklerini kendisine bildirmişlerdi. ¹⁴³

c)- Merkez Ordusunun Kurulması

TBMM Hükümeti için asayişin sağlanması son derece önemliydi. Batı cephesinde askeri faaliyetin başarılı kılınması Anadolu'nun güvenliğine bağlıydı. O nedenle Pontusçu çetelerinin faaliyetlerine son vermek üzere Seyyar jandarma müfrezelerinin kurulması hakkındaki kanunun kabulü ve Samsun Bahriye Muhafız Bölüğü'nün kurulmasından sonra, Sivas'taki III. Kolordu kaldırılarak, karagahı Amasya'da olmak üzere 9 Aralık 1920'de Merkez Ordusu kurulur, komutanlığına da Nurettin Paşa getirilmişti. ¹⁴⁴

Başlangıç mevcudu 10.000 kadar olan Merkez Ordusu, lağvedilen III. Kolorduya dahil olan V. Kafkas Fırkası ve XV. Fırkayla, Sivas'ta yeniden oluşturulan VI. Atlı Piyade Fırkası-ki, daha sonra XIV. Süvari Fırkası olacaktır- ve XII. Bağımsız süvari Tugayından meydana geliyordu. Bölgedeki

¹⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi. C. XX. s. Bkz. Mithat Işın, İstiklal Harbi Deniz Cephesi, İstanbul, 1946, s. 43-45.

¹⁴² Vakit. 1 Nisan 1923. 1906 vd. Vakit 6, Aralık 1921, 1433, İkdam. 19 Aralık 1921. 8894 (Bkz. İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara 1981, s. 379)

¹⁴³ Vakit. 29 Haziran 1922, 1634.

¹⁴⁴ Nutuk II. s. 629.

çeşitli kuvvetlerde Merkez Ordusu'nun emrine verilmişti. Merkez Ordusunun bölgedeki yayılış vaziyeti ise şöyle idi.¹⁴⁵

Merkez Ordusu Karargah ve bağlı birlikleri:
Amasya

V. Kafkas Fırkası Karargah ve bağlı birlikler: Amasya (Bu firkaya bağlı 9. Alay Erbaa'da; 10 . Alay Zile'de 13. Alay Merzifon'da, 5. Topçu Alayı Amasya'da 5. Hücum Taburu Marzifon'da konaklandırılmıştı.)

XV. Fırka Karargah ve bağlı birlikleri Samsun (Bu Fırkaya bağlı: 38. Alay Karagahı I. ve 3. Taburlar Samsun 'da 2. Tabur Çarşamba'da 45. Karargah ve 2. Tabur Çakallı'da

1. Tabur Kodamut'ta

3. Tabur Kavak'ta

56. Alay Karagahı ve 1. Tabur Bafra'da,

2. Tabur Vezirköprü'de

3. Tabur Ladik'te

15. Topçu Alay Karargahı Kavak'ta

2 toplu kudretli dağ bataryası Samsun'da

2 toplu kudretli dağ bataryası Çakallı'da

2 toplu kudredti dağ bataryası Çakallı'da

4 toplu kudretli dağ bataryası Diphanlar'da

4 toplu obüs bataryası Ladik'te

4 toplu seri saha bataryası Ladik'te

15. Hücum Taburu Samsun'da)

¹⁴⁵ Türk İstiklal Harbi, C. VI. Genel Kurmayı Hap Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara 1974, s. 145-147.

Diğer XIV. Süvari Fırka Karargahı ve birlikleri Zana ve çevresinde, XIII. Bağımsız Süvari Tugay Karargahı ve bağlı birlikleri ise Tokat'ta bulunmaktaydılar.

1921 Haziran'ında Batı Anadolu'da Yunanlılar yeni bir taaruza hazırlanıyorlardı. Merkez Ordusu bünyesindeki bazı kuvvetler bu sebeple Batı Cephesine intikal etmişlerdi. V. Kafkas Fırkası, XV. Piyade Fırkası ve XIV. Süvari Tümeni Batı cephesine aktarılınca, onların yerine XV. Samsun Fırkası, X. Fırka diye isimlendirilirken, XVI. Fırkada, teşkil edilmişti. Bu yeni durumda X. Fırka Karargah ve bağlı birlikleri Samsun ve civarında, XVI. Fırka 48. Alay'ın 1. ve 2. Taburları Nebiyan Dağı'nda yerleşmişlerdi.¹⁴⁶

Dahiliye Nezareti'nin Erkan-ı Harbiye'ye gönderdiği 13 Ocak 1922 tarihli yazısında kuzey Anadolu bölgesinde Rum eşkiyalık alanı tesbit edildikten sonra, tenkil hareketine kıyıda başlamanın uygun olacağı belirtilip, Canik Sancağı kuvvetlerinin Çarşamba'da, Amasya kuvvetlerinin Ladik'te Tokat kuvvetlerinin Erbaa'da toplattırılması istenmekteydi. Ayrıca tenkil hareketi süresince Canik Sancağı'nda 1300 doğumlulardan üç tertip aşağısının silah altına alınması kararlaştırılmıştı. Bu efradın miktarı yeterli görülmediğinden Ordu sancağından da aynı doğumluların, Canik Sancağı'nda kullanılmak üzere silah altına alındığı görülmektedir.

Şubat 1922 yılına gelindiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki sert tartışmalarından sonra Nurettin Paşa görevden alınıp, Merkez Ordusu'nun lağvedilmesiyle Pontusçularla mücadeleyi Dahiliye Vekaleti yürütmüş ve bölgedeki askeri harekatta 10. Fırkanın uhdesinde kalmıştır.

146 THC. VI. , s.148-149.

d). Pontus Sorunuyla ilgili Olarak Alınan İdari Tedbirler ve Pontuşçuluğun Sonu:

3 Şubat 1921'de Merkez Ordusu Komutanlığı ve İstiklal Mahkemesi'nin kararıyla Pontuşçulukla meşgul olanların tevkiflerine ve haklarında takibat yapılmasına geçilirken Samsun ve Trabzon Metropolit haneleri de aranmış, Merzifon Amerikan Koleji'nde gelişen olaylar ve bir ihbar üzerine yapılan arama da ihtilalci Pontus Cemiyeti'nin bayrakları nizamnameleri, haritaları ortaya çıkarılmıştı. Bu aramalar neticesinde, bu müessesenin "bir Amerikan mektebi olmayıp", Pontus Hükümeti için teşekkül eden mükemmel ve siyasi bir kulüp olduğu anlaşılmış idi.¹⁴⁷

Canik Sancağı'nda Rum saldırılarının gittikçe artması aramalarda ele geçirilen ihtilal belgeleri meseleyi gerçek boyutlarıyla ortaya çıkarmıştı. Mecliste bu hususta başlayan tartışmalarda Dahiliye Vekili A. Fethi Bey açıklamaya davet edilmişti.

İzmit Mebusu Sırrı Bey, 22 Ekim 1921 tarihli oturumda Rum Pontus propaganda ve faaliyetleri hakkında Dahiliye ve Hariciye Vekaletleri'ne soru önergesi verirken, aynı gün ikinci celsede Trabzon milletvekili Osman Nuri Bey'in soru önerisi de Meclis Reisliğine veriliyordu. Bu önerelerde Samsun ve Amasya bölgelerindeki Rum şakavetinden bahisle, hergün Müslümanların öldürülmekte, Müslüman köylerinin basılmakta olduğu, bunun önlenmesi için ne gibi tedbirlerin alındığı soruluyordu.¹⁴⁸

Hükümetin ise, 21 Ocak 1922 tarih ve 183 sayılı Tecil-i Takibat Kanunu'na göre, bir ay içinde şakavetten vazgeçilerek silahların teslimini

¹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi 1337. XV. s. 241.

¹⁴⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi 1337. XIII. s. 219-229.

istediği görülmektedir. Ancak olayların en şiddetli olduğu Samsun bölgesinde bu çağrıya uyulmamıştı.

Alınan tedbirlerin yeniden incelenmesi için A. Fethi Bey'in 14 Şubat 1922'de bölgede yaptığı seyahatte ise şu beyanname yayınlanarak, Rum halk Milli Hükümet'e itaata ve şekavetten vazgeçmeye çağrılmıştı. "Asırlardan beri hükümetin Cenab-ı affetinde her türlü refah ve saadede size dost görünen, fakat hakikatten hem bu milletin, hem de aynı zamanda sizin düşmanınız olan haricin tesiratına kapılarak Pontus hamî altında bir hükümet teşkiline teşebbüsle Hükümet ve millete karşı isyan ettiniz.

Memleketin ziraat ve ticaretine nafi bir unsur iken civarımızdaki İslam Köylerini yıkmak, ahalisini öldürmek ve ateşe atmak suretiyle etrafa harbi saçtınız. Hayat mücadelesine girişen Türk Milleti cephede meşgul iken, sizler düşmanların hesabına vatana karşı silah istimal ettiniz ve bu hareketinize karşı hükümet tedahiri askeriyeyle başlayacaktır. Ancak kan dökülmesine sebebiyet vermemenizi son olarak size ihtar etmeyi vazifei insaniyeden addederek bir hafta zarfında bilkayd ve şard Bafra, Çarşamba, Ladik, Erbaa, Havza, Vezirköprü hükümetleriyle, rastgeleceğiniz müfreze-i askeriyeyle arz-ı teslimat suretiyle memleketin kanununa mutevaata sizi davet eylerim."¹⁴⁹

A. Fethi Bey, bu seyahatlerinde Samsun ve Bafra'da takip hareketlerine nezaret etmiş ve Amasya'ya da uğradıktan sonra Ankara'ya dönmüş idi.

Aynı günlerde Yunanistan'da yayınlanan Rizospostis gazetesi de, Pontus sorunundan Yunan devlet adamlarıyla Rum işadamlarını sorumlu

¹⁴⁹ Pontus Meselesi, s. 3-4.

tutuyor ve M. Kemal Paşa'nın Türk halkından olan Pontuscuları cezalandırmasını yerinde ve haklı buluyordu.¹⁵⁰

Bilindiği gibi 1923'teki Türk-Rum Nüfus Mübadelesi mucibine, Rumlar'ın Yunanistan'a gitmeleriyle bütün Karadeniz bölgesi salt Türk unsurun iskan ettiği bir statüye kavuşmuştu.

III- ERZURUM KONGRESİ

Mustafa Kemal Paşa, daha Havza'da iken, Giresunlu Topal Osman Ağa'yı da çağırıp görüştüğünü ve Rum çetelerine karşı giriştiği mücadeleye devam etmesini tavsiye ettiği anlatılır. O tarihte Giresun'da bulunan sonra Erzurum'a delege olarak giden Dr. Ali Naci Duyduk Bey, Topal Osman'ı Erzurum'da ve gıyabında, kendilerinin M. Kemal Paşa'ya tanıttıklarını söylemiş ise de, Erzurum Kongresinden dönen delegelerden M.Kemal Paşa'ya muhalif olanlara karşı Topal Osman'ın takındığı tavır, onun daha önceden M. Kemal Paşa ile bir bağlantı kurmuş olduğunun belirtisi gibidir.¹⁵¹

Erzurum Kongresine çağrılan iller yedi tane idi. Bunlar; Erzurum, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis, Sivas ve Trabzon ... Bu konuda o günkü il kuruluşları ile bugünkü il kuruluşlarının aynı olmamasından bazı müellifler zaman zaman yanılırlara düşebilmişler ve dolayısıyla farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.¹⁵² Erzurum mntikasına iştirak etmek üzere Of, Sürmene, Akçabat, Vakfıkebir, Tirebolu, Giresun ve Ordu'dan seçilmiş olan Trabzon delegeleri, merkez delegeleri ile birlikte yola çıkmak

150 İstikbal, 11 Ekim 1921. İstikbal Gazetesi, bilindiği gibi Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milli Cemiyeti'nin bir yayın organı idi. İlk sayısı 10 Aralık 1918 günü yayınlandı. Gazeteyi Faik Ahmet (Barutçu) ile Mehmet Salih (Ongen) çıkarıyordu. (Bkz. Coşar, a.g.e., s. 216)

151 Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, s. 59.

152 E. Behnan Şapolyo, K. Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, İstanbul 1944.

üzere Trabzon il merkezinden toplanmışlardır. Trabzon'da toplanan 11 delege 5 Temmuz'da yaylı arabalarla Erzurum istikametinde ilerlemişlerdir. ¹⁵³

Kongrenin açılış günü olan 23 Temmuz gelmişti. Erzurum Kongresine katılan delegelerin sayısı, Van'dan 2, Bitlis'den 3, Sivas'dan 10, Trabzon'dan 17, Erzurum'dan 24 tane olmak üzere toplam 56 olarak tesbit edilmiştir. ¹⁵⁴ Ve nihayet 23 Temmuz 1919'da Kongre çalışmalarına başlayacaktır. Kongre Trabzon ve Giresun delegelerinin açtığı canlı tartışmalara şahit olur. Tartışılan konulardan bir tanesi, Kongre divan başkanlığına kimin seçileceği konusunda idi. Trabzon ve Giresun delegeleri divan yönetimini delegelerin belirlemesini isterken daha önceden planladığı gibi M. Kemal'in başkanlığa getirilmesine karşı çıkıyorlardı.

Kongre Giresun delegesi olarak katılan Elektrik Mühendisi İbrahim Hamdi Bey, M. Mustafa Paşa'nın giyimine ilişkin bir eleştiri yöneltmiştir. Mustafa Kemal'in Kongre'nin ilk günkü oturumuna üniformalı ve Padişah yaveri olduğunu gösterir nişanları ile katılması eleştiri almıştır. İbrahim Hamdi Bey, Mustafa Kemal'in "Sivil ve milli bir toplantıda askerlik mesleğinden tamamen ayrılmış olmasına rağmen, padişah yaveri elbisesi ile bulunması harici devletlerce de iyi karşılanmayacağı"nı belirtir. İbrahim Hamdi Bey bu düşüncelerini şöyle ifade eder:

"Paşam, askerlik elbisesi ile kongreyi etkiliyorsunuz, bundan böyle sivil elbise ile gelmenizi rica ederim."

Bu uyarıyı olumlu değerlendirmiş olacak ki, M. Kemal öğleden sonraki oturuma sivil elbiseler ile iştirak etmiştir.

¹⁵³ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁵⁴ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 67. Bazı kaynaklarda bu sayı biraz daha fazla verilmiştir.

Mustafa Kemal ile Trabzon delegeleri arasındaki bir takım görüş ayrılıklarını oluşturan bir olay da bahsi geçen delegelerin Kongreye verdikleri 22 maddelik program taslağıdır. Bu düşüncelerden bir kısmı şöyle idi.

- Vatan savunmasında milis örgütlenmesine gidilmeli.

- Zenginle yoksulun aynı oranda vergilendirilmeleri yerine, kazançları oranında vergi yükümlüsü yapılmalı.

- Her türlü korumacılığa karşı çıkılmalı, fakat; A.B.D ve İngiltere gibi devletlerden birinin bilimsel ve ekonomik alanlarda yol göstericiliğinden yararlanılmalı.

- Doğu illerinde yerinden yönetim uygulanmasına geçilmelidir.¹⁵⁵

Kongreye Sürmene delegesi olarak katılan Ömer Fevzi Bey¹⁵⁶'in "Kışlaları kapatalım. Askerleri terhis edelim. Sulh içinde yaşamının şartlarını hazırlayalım ve gereğinde askeri hizmetleri milis teşkilatı kurarak ona tevdi edelim" sözleri tepkilere yol açmıştır.¹⁵⁷

Kısa bir görüşmeden sonra bu taslak reddedilir. Fakat bu Kongrede, Karadeniz delegelerinin Mustafa Kemal Paşa'ya karşı tavırlarını duyan Osman Ağa onları rahat bırakmaz.

Bu konuda Ali Naci Bey şunları belirtmektedir;"Kongre'ye gidinceye kadar her dilediğimizi yapan, bizimle birlikte olan Osman Ağa, birden bire değişmiş. Kongre'deki tutumumuzu nasıl öğrenmişse öğrenmiş bize sataşmak

¹⁵⁵ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, Ek kısım s. 67-168.

¹⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa evvelce faaliyetlerine yer verdiğimiz Ömer Fevzi bey hakkındaki kanaatini şöyle ifade etmiştir: "Düşman casusu olup her nasılsa Trabzon Vilayeti dahilinde bir yerden kendini kongreye murahas tayin ettiren Ömer Fevzi Bey", (bkz. *Nutuk*, C.I, s. 68.)

¹⁵⁷ ömer Sami Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 1 Ağustos 1970, 70 vd; Mazher Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatür'le Beraber*, C.I, Ankara 1966, s. 103-104.

için bahane arıyordu. Birkaç kez hakaret ve tehditlere uğradım. Osman Ağa Giresun'da bir hükümdar gibiydi. Kimseyi dinlemiyor her istediğini yapıyordu. Dönüşümüzden biraz sonra Giresun'a gelen kaymakam Hüsnü Bey'i bile dairesinden çıkarmamış, Trabzon'dan gönderilen bir Fransız torpidosu ile kurtulup Trabzon'a gelebilmişti. İbrahim Hamdi, bir kaç ay sonra bir yolunu bulup Giresun'dan da memleketten de çıkıp gitti... Benim durumum çok tehlikeli idi. Her an beni vurdurmak ihtimali vardı. Bir kaç kez Osman Ağa'nın çetesinde bulunan akrabam Kaptan'ın haber vermesi ile ölümden kurtuldum. O sırada Osman Ağa'nın çetesi Doğu'daki asiler üzerine gönderildi. Bende gitmek istedim. Osman Ağa önce kabul ettiysede sonra bu fikrinden vazgeçti. Erzurum'a gitmemi istedi. Ben gidecektim. Fakat bir arkadaşım yolda öldürüleceğimi haber verdi. O sırada limanda bir Fransız ticaret gemisi vardı. Ona sığındım ve İstanbul'a gittim. Bir iki ay sonra pasaport alarak Viyana'ya gittim. Altı ay kadar kaldım. Fakat daha sonra Fransa'nın işgalinde olan Hatay'a döndüm ve doktorluk yaptım..."¹⁵⁸

Ali Naci Bey bundan sonra tekrar Türkiye'ye dönerek görev aldı. Giresun Hükümet Doktoru oldu. Tekrar politika yaptı. Önce Cumhuriyet Halk Partisine, bilahare Demokrat Partiye girdi. Yaklaşık 10 yıl kadar milletvekilliği görevinde bulundu.

Giresun'un yerlisi olan genç mühendis İbrahim Hamdi Bey, İngiltere'de tahsil etmişti. Aynı zamanda gazetecilik yönü vardı. Giresun'da çıkan Işık gazetesinde heyecanlı idealist yazıları çıkıyordu. Kendisi ateşli bir milli mücadeleci idi. Erzurum Kongresindeki görüşmelerde düşüncelerini alenen ortaya koymaktan çekinmemiş, Mustafa Kemal Paşa'ya, delegelerin önünde, askerlik elbisesiyle toplantılara katılmasının ve başkanlık kürsüsüne

¹⁵⁸ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 126-127.

çıkmasının doğru olmadığını söyleyebilmişti. O, Osman Ağa ile ilgili anılarını şöyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal Paşa ve onu tutan ordu ile aramızın açıldığı anlaşılınca, evvelce bizim tavassutumuzla kaçak durumdan kurutulup Giresun'a gelmiş olan Topal Osman iyice pervasızlaştı ve kimseyi dinlemez oldu. Üzerimde apoletsiz Yedek Subay elbisesi ve cebimde tabanca ile geziyordum. Topal Osman'ın her an bizi öldürmesi mümkündü..."¹⁵⁹

İbrahim Hamdi Bey'in muhtelif tarihlerde Erzurum Kongresi ile ilgili bazı eleştirileri de çıkınca hayatından endişe duyar. Kendi tabiri ile Erzurum Kongresinde bir defa "muhalif" damgası yemiştir. Daha sonra İbrahim Hamdi Bey fırsatını bulup İstanbul'a oradan da İngiltere'ye gitti. Bir müddet İngiltere ikameti akabinde Almanya'ya gitti. Belirli bir zaman sonra A.E.G. firmasına geçti ve bu firmanın Türkiye temsilcisi olarak, 1933'te Ankara'ya döndü.

Erzurum Kongresine katılan delegelerden bir tanesi de Trabzon'un Sürmene delegesi Ömer Fevzi Beydi. Bu delege diğer iki delege gibi, Mustafa Kemal'e karşı bir takım muhalif hareketleri ile tanınmıştı.¹⁶⁰ Her ne kadar bu tür muhalefetler olsa da, Trabzon halkının ve Milli Mücadelecilerin gayretleri hep Mustafa Kemal Paşa'nın yolunda olmuştur.

Giresun mıntıkasında diğer iki delege-Ali Naci Bey ve İbrahim Hamdi Bey-için Topal Osman Ağa bir bakıma korkulu rüya olmuştu. Her iki delege, can kaygısı taşıyacak ve bir yolunu bulup memleketten uzaklaşacaklardı.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti bazı delegelerinin tepkilere yol açan tutumlarına rağmen, Erzurum Kongresi'nden beklediği neticeyi almış bulunmaktaydı. Kongre sonunda yayınlanan beyannamede

¹⁵⁹ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 127.

¹⁶⁰ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 120.

doğrudan Trabzon'u da tehdit eden Rum ve Ermeni tehlikesine yer verilmiş, alınan kararlarda Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağıyla Şark vilayetlerinin ve bu saha içindeki bağımsız sancakların birbirinden ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmaz bir bütün olduğu (madde:1), her türlü işgal ve müdahale Rumlar ve Ermenilik teşkil amacına yönelmiş, sayılacağından birlikte savunma ve karşı koyma esasının kabul edildiği (madde:3) belirtilmiştir.¹⁶¹ Cemiyetin delegelerinin İzzet ve Servet Beyler kongrenin seçtiği dokuz kişilik Temsil Heyeti'nde yer almışlardı.¹⁶² Ancak her ikisi de Kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzon'a dönmüşlerdi. M. Kemal Paşa'nın davetine rağmen Sivas Kongresine katılmamışlardı. Ömer Fevzi Bey'le Giresun delegeleri Ali Naci ve İbrahim Hamdi Bey'ler de diğer arkadaşlarından ayrılarak, Bayburt üzerinden Sürmene'ye inmeyi kararlaştırmışlardı. Zira, kongredeki tutumlarından dolayı Torul-Maçka bölgesinde olduğu duyulan tümen komutanı Halit Bey'in kendilerine bir kötülüğü dokunacağından endişe ediyorlardı. Kendilerine Ömer Fevzi Bey'in kayınpederi ve merkez delegesi Abonozzade Hüseyin Efendi de katılmıştı. Sürmene'ye gitmelerinin nedeni Hüseyin Efendi'nin oğlu ve Ömer Fevzi Bey'in kayınpederi olan kaymakam Selahattin Abanozoğlu'nun yollarda güvenliği temin etmiş olacağı idi.¹⁶³

Bilindiği gibi Trabzon Muhafazaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Erzurum Kongresi'nin milli vicdandan doğan cemiyetleri "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvanıyla adlandırılmasından sonra, Sivas kongresini takiben "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin bir şubesi haline almıştı.

Sonuç olarak Eylül 1919'a kadar olan dönemde Trabzon ve yöresinin Milli Mücadele hareketiyle bütünleşmesini engelleyen en önemli faktörün

161 Beyanname sureti için bkz. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 101.

162 Nutuk, C.I, s. 67.

163 Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 116.

Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'in tutumundan kaynaklandığı anlaşılmıştı. Bunun en anlamlı belirtilerinden biri, Trabzon'da Erzurum Kongresi sonrasında başlayan muhalefetin İstanbul'dan yeni talimatlar aldığı anlaşılan Mehmet Galip Bey'in döndüğü günlere rastlamış olmasıdır. Zira, Trabzonluların toplanmasına öncülük ettikleri ve yönetime katıldıkları Erzurum Kongresine muhalefet etmelerinin anlaşılabilir başka bir nedeni olamazdı. Trabzon'da Sivas Kongresi'ne karşı daha geniş boyutlar kazanan muhalefet, Mehmet Galip Bey'in tevkifiyle sona ermişti. Bundan sonra Sivas Kongresi'nin Damat Ferit Hükümetine karşı takındığı tavıra Trabzon'da katılmıştı. Trabzon'da TBMM seçimlerinin tereddütle karşılanması ve seçimlerin zamanında yapılmaması bir sorun teşkil etmişse de Temsil Heyeti konunun üzerinde önemle durmuştu. Temsil Heyetinin Vali Hamit Bey'in etkisiyle izah ettiği, fakat büyük ölçüde işgal endişesinden ve İngiliz baskısından kaynaklandığı bu sorun seçimlerin yapılmasıyla halledilmişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMAN AĞA'NIN ÇEVRESİNDE GELİŞEN OLAYLAR

I- YAHYA KAHYA OLAYI

Bilindiği gibi, Yahya Kahya, Milli Mücadelemizin Osman Ağa gibi tanınmış ve hakkında olumlu ve olumsuz diyebileceğimiz bir çok fikirlerin ileri sürüldüğü bir Kuvay-ı Milliye önderlerindedir.

İstiklal gazetesi Yahya Kahya'nın öldürülmesiyle ilgili olarak; ondan memlekete daima iyilik etmeyi vazife edinmiş ve daima hizmet etmiş olan fedakar ve talihsiz bir çocuk olarak söz ederek; Yahya Kahya'yı Trabzon'un cidden cesur, mert, vatanperver bir evladı olarak tanımlamıştır. Bunun yanında Balkan ve I. Dünya Savaşlarıyla Milli Mücadele'de memlekete pek çok hizmetler ettiğini, özellikle fakir halka daima yardım ettiğini ve her kese kendisini sevdirmeyi başardığını belirtiyordu.¹⁶⁴

Rize Mebusu Ziya Hurşid Bey T.B.M.M.'deki görüşmeler sırasında Yahya Kahya'ya Çanakkale'de savaşımlara yetiştirdiği torpillerle Milli Mücadele'de cephaneye sağlanmasındaki hizmetleriyle övmüştür.¹⁶⁵ Rıza Nur, Yahya Kahya hakkında şu değerlendirmede bulunuyor: "Katil katlolunur. Su testisi su yolunda kırılır, Kahya'da katildi, katlolundu"¹⁶⁶

Bilindiği gibi Milli Mücadele'nin önderleri savaştan sonra ülkeyi terkeden İttihat ve Terakki Erkanının Milli Mücadele esnasında ülkeye dönmek, bir başka ifade ile Milli Mücadele'ye el koymak isteğinde olduklarını bildiklerinden, bu konuda gereken dikkati göstermişler ve gerekli tedbirler almışlardı. Enver Paşa'nın Bakü'den Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı

¹⁶⁴ Vakit, 14 Temmuz 1922, 1649.

¹⁶⁵ Bk. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XX, s. 295.

¹⁶⁶ Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C.III, s. 731.

mektupta, Dağıstan ve Kafkaslar'dan teşkil edeceği bir-iki tümen süvari ile yardıma çalışacağı bunun bir ifadesi gibiydi. Enver Paşa bu yolla isteklerini Halil Paşa'ya yazdığı mektuplarda da ifade etmişti.¹⁶⁷ Bakü Kongresi (1920 Eylül) sonrasında Enver Paşa'nın çevresinde iki eski ittihat ve Terakki önderi Küçük Talat (Muskara) ve Nail Beyler Trabzon'a gelmişler, Bakü'de hazırladıkları bu programı burada bastırmışlardır.¹⁶⁸ Herhalde bunların Türkiye'ye gelişi başta Enver Paşa olmak üzere eski devlet zevatının bir fırsatta Anadolu'ya geçme hazırlığı içinde olduklarının bir göstergesi gibiydi.¹⁶⁹

1921 yılı Şubatında Halil Paşa hastalığını ileri sürerek dinlenmek için Trabzon'a gelmişti. Hatta Moskova'dan ayrılırken Lenin'le görüştüğü halde Moskova Büyükelçiliğinde TBMM'nin büyükelçisi olarak bulunan Ali Fuat Paşa'ya (Cebesoy) hiçbir bilgi de vermemişti. O'nun hususi istihbaratına göre Enver Paşa tarafından Anadolu'daki Halk Şurası Fırkasını teftişe memur edildiği gibi, beraberinde bir takım mektupları da getirmişti.¹⁷⁰ Halil Paşa'yı iskelede Tümen Komutanı Nuri Bey karşılayarak Halil Paşa'ya "Hoş

167 Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, Ankara 1982. s. 69. Halil Paşa, Enver Paşa'nın amcası idi. I. Dünya Savaşın'da Irak cephesinde İngilizlere karşı başarılı olarak İngiliz General Tavsend'i, esir etmiş ve Kütülemeveyi almış ve bilahere Kafkas Orduları Komutanlığına atanmıştı. Müterake sonrasında Bekirağa bölüğüne hapsedilen Halil Paşa, burdan küçük Talat'a birlikte kaçarak Sivas'ta bulunan M. Kemal Paşa ile görüşmüş, daha sonra da Anadolu'nun Sovyet-Rusya Hükümetiyle ilk temasını sağlamıştı. Bu konuda Bkz. Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 166.

168 Mete Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar, 3. Baskı, Ankara 1978, s. 113.. Ahmet Bedavi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1956, s. 678.

169 Bkz. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı, İstanbul 1967, s. 84-85.

170 Ali Fuat Cebesoy, Halk Şurası Fırkasını, Enver Paşa'nın programının esası idareyi halka götürmek üzere, Anadolu'da resmen kurulması girişiminde bulunduğu Parti olarak tanımlamıştır. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 209-210, vd; Mete Tuncay, Türkiye Sol Akımlar, bkz. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizde Enver paşa..., s. 94-120.. O sırada Moskova'da bulunan Rıza Nur, Halil Paşa'nın hastalık bahanesiyle Trabzon'a geçmek istediğini, Ali Fuat Paşa'nın gitmemesi yolundaki telkinlerine ısrar edince "Ankara yazayımda izin versinler öyle git" şeklindeki önerisine razı olduğunu ve biraz bekledikten sonra gizlice gittiğini kaydeder. (Bkz. Hayat ve Hatıratım, C.III)

geldiniz" dedikten sonra, Ankara'nın emirleri mucibince kendilerinin ikametine izin verilmeyeceğini belirtmiştir.¹⁷¹ Halil Paşa'nın, M. Kemal Paşa'ya Trabzon'a hastalığı nedeniyle dinlenmeye geldiği yolunda yazmasına rağmen kendisine herhangi bir cevapda verilmemişti. M. Kemal Paşa ve TBMM Hükümeti aldığı bir kararla-Halil Paşa'yı ve hareket tarzını Halk Şurular Fırkası'nın teşkil ve teftişiyle ilgili görmüşler-sınırdışı etmeyi kararlaştırmıştır.¹⁷²

İttihat ve Terakki önderlerinin Anadolu'dan çıkarılmalarını takiben Mustafa Kemal Paşa 14 Mayıs 1921'de Kazım Karabekir Paşa'ya çektiği telde, Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmesi ihtimaline karşı etkili tedbirler almasını istemişti.¹⁷³ Erkanı Harbiye Umumiye Reisi olarak Fevzi Paşa'da 26 Mayıs'ta Kazım Karabekir Paşa'ya çektiği telde, Enver Paşa'nın sınırlarımız dahiline girmesi halinde yakalanarak Ankara'ya gönderilmesini emrediyordu.¹⁷⁴ Bir başka yönden Trabzon'daki askeri erkânla Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin durumları İttihatçılarla ilişkileri bakımından fevkalade kaygı vericiydi. Öyle ki, Tümen komutanı Nuri Bey, Enver Paşa'yı bağlılık derecesinde saygılı, kardeşi Naili, İttihatçıların ileri gelenlerinden biri, yine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı Hacı Ahmet Efendi Teşkilat-ı Mahsusanın Trabzon Temsilcisi, Kayıklar Kahyası, Yahya Kahya'da evvelce İttihatçılarla birlikte olmuş ve halende çalışıyordu.¹⁷⁵

Enver Paşa'nın Trabzon'daki gücü sadece bu sayılanlardan ibaret değildir. TBMM'de Enver Paşa taraftarı olarak oluşturulan kırk kişilik gruba

171 Nuri Bey (Öztekin) 1876'da bandırma'da doğu 1900 yılında Harp Okulunu 1902'de ise Harp Akademisini bitirdi. Trablusgarp, Balkan, I. Cihan ve İstiklal Harbinde bulundu. Daha sonra III. Kafkas Tümeni komutanlığına atandı. Bkz. Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara 1962. s. 109-110.

172 Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, s. 244.

173 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 136.

174 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 132-133.

175 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 144 vd: Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Komünis t Partisi ve Sonrası, İstanbul 1965, s. 185.

Trabzon mebuslarının ekserisi katılmış, gizlice Batum'a giden Trabzon mesubu Hafız Mehmet Bey, Enver Paşa ve arkadaşlarıyla görüştüktan sonra Trabzon'a dönmüştü.¹⁷⁶ 1921 Eylül sonlarında Trabzon'da önemli bir gelişme olmuş; Enver Paşa'nın bir kuryesinin çantasında Enver Paşa'nın Trabzon'daki Yahya Kahya'ya yazdığı bir mektup ele geçirilmişti¹⁷⁷ Enver Paşa, Ali takma adını kullandığı 31 Ağustos 1921 tarihli bu mektubundan anlaşıldığına göre; Enver Paşa er kıyafetine girerek Trabzon'da Batı cephesindeki Trabzon tümenine (III. Tümen) katılmak üzere teşkil edilen gönüllülerin arasında Ankara'ya gelecekti. Bu husus Hafız Mehmet Bey'in Batum ziyareti sırasında kararlaştırılmıştır.¹⁷⁸

XIII. Tümen Komutanı Seyfi Bey ele geçen mektubun suretini 31 Eylül (1921)'de Doğu cephesi Komutanlığına göndermiş ve Yahya Kahya'nın Trabzon'dan uzalaştırılmasını zorunluluk olduğunu bildirmişti.¹⁷⁹ Kazım Karabekir Paşa'da durumu bildirdiği Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin emirleri gereği 2 Ekim 1921'de Seyfi Bey'e Yahya Kahya'yı tevkif etmesini emretmişti.¹⁸⁰ Seyfi Bey, Trabzon'da büyük bir gücü olan Yahya Kahya'yı tevkif etmeyi başaramamıştı. Kazım Karabekir Paşa bu iş için Enver'le Trabzon'da uğraşmak üzere muktedir bir tümen komutanı göndermeyi kararlaştırmış ve 22 Ekim 1921'de VI. Süvari tümeni komutanı Albay Sami Sabit Bey'i XIII. Tümen Komutanlığına atamıştı.¹⁸¹

176 Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 307-411.

177 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 158-159 vd; Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., 308.

178 Hafız Mehmet Bey, Ankara'ya dönerek Trabzon havalisinden bir gönüllünün toplanması için Başkomutanlığa başvurmuştu. (bkz. Kazım Karabekir, a.g.e., s. 164).

179 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 159.

180 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 162.

181 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 193. Sami Sabit Bey, Sabit Paşa'nın oğlu olup 1877 yılında Şam'da doğdu. 1896'da Harp okulunu bitirdi. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına ve son olarak Milli Mücadeleye katıldı. Tümgeneralliğe kadar terfi etti. (Bkz. Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve daha Üst s. 70-71).

Sami Sabit Bey'in Trabzon'a gelmesinden sonra ilk işi Yahya Kahya'nın tevkifine girişmek oldu. Ancak, Yahya Kahya gerek tümen komutanının geliş tarzından ve gerekse Enver Paşa'nın kendisine yazdığı mektubun ele geçtiğini öğrenmiş olacak ki, gizlenmiş bulunuyordu.¹⁸² Sami Sabit Bey, şehirden uzak olmadığını bildiği, Kahya'yı güvenebildiği adamları vasıtasıyla takip ettiriyordu. Bunun yanında, Kahya'yı ailesi Müdafaa-i Hukuk Başkanına mülki yönetimin istemesi halinde Kahya'nın teslim olacağını bildirmiş, buna tanık olan Ali Şükrü Bey durumu intikal ettirdiği validen Kahya'ya askeriye'nin örfi muamelelerinden kurtarıp adliyeye teslimi konusunda herhangi bir güvence alamamıştı. Trabzon'da Kahya'nın takibatı belirli bazı kişilerin dışında herkesi sevindirdiği ileri sürülürken, diğer yandan bu tatbikat sırasında uğradıkları muameleyle ilgili olarak Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ve Başkomutanlığı bir çok şikayetler yapılmıştır.¹⁸³

Öte yandan; Yahya Kahya'nın yakalanmasına çalışılan günlerde Trabzon'da bulunan Ardahan mebusu Hilmi ve Trabzon mebusu Ali Şükrü Beyler Kahya'yla ilgili takibatı durdurmaya çalışırlarken, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Efendi'de aynı amaçla Kazım Karabekir Paşa'ya telgrafla çekmişti.¹⁸⁴ Çömlekçi Mahallesi'nde yapılan baskından sonra çektiği telgrafta: Bu hareketle Yahya Kahya'nın önemli bir takibe maruz bulunduğu anlaşıldığını, Kahya'nın memlekette menef ve Müdafaa-i Hukuk'a mensup olması dolayısıyla olayın dikkatini çektiğini, her istenildiğinde kendiliğinden teslim olacak bu adamın büyük kuvvetlerle bir cani gibi takip edimesinde şaibe aramanın kabil olmayacağını belirtmiş; Yahya Kahya'nın vatanseverliği hususunda şimdiye kadar tereddüdü

¹⁸² Kazım Karabekir, a.g.e., s. 262.

¹⁸³ Bu konudaki şikayetlerin bir kısmı Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey arkadaşlarının Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey hakkında verdikleri 7 Mayıs 1922 tarihli gensoru önergesinde yer almıştır. (Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C. XX, s. 77-78)

¹⁸⁴ Telgraf metinleri için bkz. Kazım Karabekir, a.g.e., s. 232.

gerektirecek bir nokta görmediğini, Birinci Dünya Savaşı'nda kendi adamlarıyla Kafkasya'da gönüllü olarak çarpıştığını, Ruslar Trabzon ve havalisini terkedinceye kadar savaş bölgesi dışına çıkmadığını, Trabzon'un kurtarılmasından sonra da bugüne kadar her sevkiyata yardımcı olduğunu, en sıkı zamanlarda en tehlikeli işlerde kendi büyük motorlarını işlettiğini ve vatan için cihet-i mülkiye ve askeriyeden her ne teklif edilmişse hiçbirini reddetmediğini ve hiçbir fedakarlıktan geri kalmadığını bildirmişti. 5 Aralık 1921'de çektiği diğer telgrafında ise Trabzon'a ilk geldiği günlerdeki (19 Nisan 1919) karşılıklı konuşmalarını hatırlatmış, Envercilik meselesinin yanlış olduğunu, Trabzon'da İttihatçılık varsa da hiç kimsenin şahsa bağlı olmadığını bildirmişti. Yine Küçük Talat'la Halil Paşa'nın bu muhitte hiç bir iş göremeyerek hüsrarla karşılaştıklarını, hatta Halil Paşa'nın BMM'nin emrine kayıtsız-şartsız boyun eğmesini ihtar etmesi üzerine aklını başına topladığını ve önüne bakarak memleketi turlattığını, Küçük Talat'ın memleketin lanet ve nefretini kazandığını belirtmişti.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Efendi aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 23 Kasım 1921 tarihli mektubunda; haddini aşan askeri idareye son verilerek tabii ve kanuni bir devir açılmazsa memleketin huzur ve güveninin sağlanamayacağını bildirmişti.¹⁸⁵

Sami Sabit Bey'in Hacı Ahmet Efendi hakkındaki görüşleri olumsuzdu. 12 Kasım 1921'de Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdiğine göre, Hacı Ahmet Efendi yarı resmi bir maske altında Yahya Kahya'nın ikinci ciltiydi.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Sami Sabit Kurumer, Enver Paşa ile Nasıl Mücadele Ettim, Yakın Tarihimiz, C.I, İstanbul 1949, s. 339-340.

¹⁸⁶ Sami Sabit Kurumer, İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa, Trabzon ve Kars Hatıraları, İzmir, 1949, s. 57.

Sami Sabit Bey, 26 Kasım 1921'de Kazım Karabekir Paşa'ya çektiği telgrafta ise, Yahya Kahya'ya ağır suçlamalarda bulunuyordu: Kahya'nın bilinen siyasi cereyanın dışındaki yolsuzluğu Trabzon'da bir de "İskele Hükümeti" vardır dedirtecek durumdaydı. Eşkiyalarla temas içinde olup iskeleye dilediği vergiyi koyabilecek güçteydi.¹⁸⁷ Kahya'nın iskeledeki nüfusundan Müdafaa-i Hukuk'da büyük ölçüde yararlanmaktaydı. Koyun başına açıktan alınan 1 liranın yarısı Müdafaa-i Hukuk'a diğer yarısı Kahya'ya kalıyordu. Müdafaa-i Hukuk'a bu şekilde 40.000 TL. verilmiş ve ne şekilde harcandığı kontrol edilememişti. Yahya Kahya'nın Kayserili İsmail Hakkı Efendi'ye sattığı 900 İngiltere asker ceketiyle ilgili kaçakçılık tahkikatı Müdafaa-i Hukuku teşkilatlandırmıştı. Sami Sabit Bey, Kahya hakkındaki tahkikatın kaldırılmasının siyasi bir facia olacağını bildirdikten sonra yeni bir teklifte bulunmuş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin tekrar gerekli görülmesi durumunda başkan ve yönetim kurulunun yeniden seçilmesini ve Kahya'nın cemiyetten çıkarılmasını önermişti.

Sami Sabit Bey bu telgrafı takip eden diğer telgrafında: Trabzon'da Envercilerin oluşturduğu teşkilatın adının Bozuk Parti olduğunu, bu teşkilatın kökünün Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesinde bulunduğunu bildirdikten sonra Kahya'nın cemiyetten çıkarıldığının ilan edilmesini tekrar bildiriyordu.¹⁸⁸

Kazım Karabekir Paşa Sami Sabit Bey'in Müdafaa-i Hukuk Cemiyetiyle ilgili bu teklifini uygun görerek, Başkomutan M. Kemal Paşa'ya gönderdiği 30 Kasım 1921 tarihli bir telgrafta; Trabzon Müdafaa-i Hukuk

¹⁸⁷ Telgraf metinleri için bkz. Kazım Karabekir, a.g.e., s. 243.

¹⁸⁸ Bozuk Parti, Küçük Talat'ın Trabzon'da bulunduğu sırada Enver Paşa ve arkadaşları adına hükümet darbesi yapmak amacıyla kurulmuş bir teşkilattir. Başlıca üyeleri Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti içinde idi. Yahya Kahya'nın Halil Paşa'ya gönderdiği 21 Mayıs 1921, 22 Mayıs 1921 tarihli mektuplarda heyette bulunan Fethi, Fazıl, Zekeriya, İmam Rahmi Efendilerin adları belirtilmişti. (Bkz. Sami Sabit Kurumer, a.g.e., s. 133-134 vd; Kazım Karabekir, a.g.e. 272-290) Adı geçenlerin Bozuk Parti'den oldukları anlaşılıyor.

Merkez Heyeti'nin halkın güvenine layık hükümete sadık kişilerden yeniden oluşturulması gerekli gördüğünü bildirmişti.¹⁸⁹

Müdafaa-i Hukuk tahkikatının sürdüğü bir sırada uzun zamandır yakalanmasına çalışılan Yahya Kahya teslim olmuştu.¹⁹⁰ Teslim olmasının sebebi Müdafaa-i Hukuk tahkikatı sırasında zimmetinde gösterilen 17.000 liranın zimmetinde olmadığına kanıtlamaktı. Yahya Kahya büyük güvenlik tedbirleri içinde Vapura bindirilmiş, vapur alelade hareket ettirilmişti. Samsun'da serbest bırakılan Yahya Kahya buradan yargılanacağı Sivas'a gitmişti. Daha önce sevk edilen kardeşi ve adamlarıyla birlikte yargılanarak berat etmiş ve Trabzon'a dönmüştü.¹⁹¹

Tahkikatın sonuçlanmasını takiben Ali Sabit Paşa ile birlikte Elviye-i Selase tahkikatına memur edilen Hamza Bey, 11 Şubat 1922'de Sami Sabit Bey'e yazdığı tezkerede Dahiliye Vekaleti'nin de onayıyla kendisini vali vekili olarak görevlendirmişti.¹⁹²

Diğer yandan Trabzon tahkikatı sırasında Yahya Kahya ve Müdafaa-i Hukuk Heyetini korumaya çalışan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'den Sami Sabit Bey'in Trabzon'dan mutlaka alınmasını istemiş, isteğinin reddedilmesi üzerinde BMM'ne Ali Fethi Bey hakkında bir gensoru önergesi vermişti.¹⁹³ Ali Şükrü Bey ve ondört arkadaşının imzasını taşıyan 7 Mayıs 1922 tarihli önerge 18 Mayıs ve 1922 tarihli oturumda kabul edilmiş, böylece Trabzon meselesinde mücadelenin ağırlık merkezi TBMM kaymıştır.¹⁹⁴ Trabzon'dan gensoruyu destekleyici mahiyette bir kaç telgraf

189 Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 224.

190 Yahya Kahya'nın 12 Ocak 1921'de teslim olduğuna ilişkin Bkz. Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, s. 279.

191 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.XX, s. 275-276, 322-323.

192 Sami Sabit Kurumer, *a.g.e.*, s. 63.

193 *TBMM. Zabıt Ceridesi*, C.XX, s. 267.

194 *TBMM. Zabıt Ceridesi*, C.XX, s. 288.

daha gelmiş ve bu telgraflar 10 Haziran 1922'de Ali Şükrü Bey tarafından okunmuştu.¹⁹⁵ TBMM'de gensoru önergesi görüşülerek, oylaması yapılmış ve meclisin Ali Fethi Bey'e güveni yinelenmişti.¹⁹⁶

Bu sırada 5 Haziran 1922'de, 25 Mayıs'ta Trabzon'dan Erzincan'a nakline başlanan XIII. Tümen'in taşınması tamamlanmış, Trabzon'da ayrı bir sahil komutanlığı kurulmuştur.¹⁹⁷ Yine Kars'a atanmış bulunan, asıl vali vekilliğini sürdürdüğü için Trabzon'da bulunan Sami Sabit Bey'in Hazım Bey'in dönüşünden sonra buradan ayrılması gerekmektedir. Kazım Karabekir Paşa 9 Mayıs 1922'de Sami Sabit Bey'e çektiği telgrafta: Hazım Bey'in dönmesinden sonra kendisini bir süre daha bu havalinin komutanı olarak Trabzon'da bırakmayı uygun gördüğünü ve bu konuyu Erkanı Harbiye-i Umumiye'ye yazdığını bildirmişti.¹⁹⁸

Trabzon'da önemli bir olay cereyan etmiş, Sivas'ta yargılanıp beraat ettikten sonra Trabzon'a dönen Yahya Kahya bir suikast sonucunda öldürülmüştü.¹⁹⁹ İstiklal gazetesinin naklettiğine göre olay şöyle cereyan etmişti. Yahya Kahya otomobille Soğuksu'ya giderken yukarıdaki şosenin Hacı Kaşif Efendi semiline ayrılan kısmının biraz ilerisinde pusu kuran kişilerce öldürülmüştü. Yahya Kahya en önemlisi başından olmak üzere dokuz kurşun yarası almıştı. Şoför Mustafa ve otomobil delik deşik edilmiş, Yahya Kahya'nın beraberindeki misafiri Sivas Sanayii mektebi müzik muallimi İstanbul'lu İzzet Bey bir çok yerinden yara almışlardır.²⁰⁰ Katiller, gündüzleyin ve şehir kenarındaki yolun en işlek bir zamanında olmasına rağmen korku ve telaş göstermemişler ve son kurşunlarında cesetlerin üzerine

¹⁹⁵ Aynı yer. S. 313.

¹⁹⁶ S. 235. Oylamada, 117 güven, 36 güvensizlik, 11 çekimser, 1 geçersiz oy kullanmışlardı.

¹⁹⁷ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.284.

¹⁹⁸ Sami Sabit Kurumer, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁹⁹ Sami Sabit Kurumer, *a.g.e.*, s. 144.

²⁰⁰ Vakit, 13 Temmuz 1922, 1648; Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 300.

boşaltmışlardı. Olay çevrede büyük üzüntü yaratmıştı. Memleketin ileri gelenleri cenaze namazının kılınmasından sonra belediyede toplanmışlar, katillerin bulunması için valiye başvurmayı kararlaştırmışlardı. Vali olayın tahkikatının devam ettiğini belirterek, katillerin ortaya çıkarılacağını izah etmiştir.

İstiklal gazetesinin verdiği bu bilgilerin dışında, Trabzon'da katillerin asker oldukları civarındaki kışlaya girdikleri kuvvetle rivayet ettiğini ve bütün şüpheler Trabzon'dan ayrılmamış bulunan Sami Sabit Bey'in üzerinde toplanıyordu.²⁰¹

Vekiller Heyeti Yahya Kahya'nın öldürülmesini tahkik için 18 Temmuz 1922'de bir karar almış.²⁰² Bursa mebusu Mustafa Fehmi Efendi başkanlığında oluşturulan Tahkik Heyeti 4 Ağustos 1922 tarihinde Trabzon'a giderek çalışmalarına başlamıştır.²⁰³ Bu ilimizdeki Kafkas Pala oteline yerleşen heyet, polis ve adliyeden tahkikat evrakı suretlerini getirtmiş olay yerini gezerek gerekenlerin ifadelerine başvurmuştu. İfadeleri alınanlar arasında Kahya'nın ailesi ve çocukları da vardı. ²⁰⁴Trabzon'da Tahkik Heyeti'ne bir dilekçe ekinde eski Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti'nin hayvanlardan ve eşyalardan aldığı paralar ve kanunsuz hareketleri konusunda ondört maddelik bir liste verilmişti.²⁰⁵ Tahkik heyeti bu çalışmalar sonucu olayı aydınlatacak bir sürece girmeden, 12 Eylül 1922 tarihinde bir rapor hazırlayarak bu raporla bazı noktaları belirtiyordu. ²⁰⁶ Trabzon'dan 17 Eylül 1922'de ayrılan Tahkik Heyeti raporunda şu hususlara yer veriyordu; Katillerin üç kişi olduğunu buna mukabil olay mahallinde farklı

201 Sami Sabit Kurumer, *a.g.e.*, s. 145.

202 Bk. Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, ek-9, s. 410-412. Ayrıca bkz. *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, C, III, s. 546.

203 Goloğlu, *a.g.e.*, s.300.

204 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 1960, s. 343-346.

205 Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 344-345.

206 T.B.M.M. *Zabıt Ceridesi*, C.XXIII., Ankara 1960., s. 165.

görüşlerinde bulunduğuydu. Raporda ayrıca geçmişin değerlendirilmesi yapılırken Müdafaa-i Hukuk'un ve Hacı Ahmet Efendi ve arkadaşlarının hizmetlerinden buna karşılık Sami Sabit Bey'in sert tutumundan söz edilmişti.

Yahya Kahya'nın öldürülmesi olayı uzun süre esrarını korumuştur, olaydan sonra-yaklaşık elli beş yıl sonra-yayınlanan bazı hatıralar, Yahya Kahya'nın ve beraberindekilerin İsmail Hakkı Tekçe ve Topal Osman'ın iki fedaisi tarafından öldürüldüğünü ortaya koymuştur.²⁰⁷

Bilindiği gibi Enver Paşa ve Arkadaşları Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye el koymak için uygun yer olarak Trabzon'u görüyorlardı. Bunun için Trabzon'da fiili güç olarak Yahya Kahya'yı, Küçük Talat Bey vasıtasıyla sızdıkları Müdafaa-i Hukuk-u ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Trabzon mebuslarının çoğunu elde ederek başarılı olmaya çalışıyorlardı. Bu olayla ilgili olarak Yahya Kahya Sivas'ta yargılanarak beraat etmişti.

Sivas'tan Trabzon'a döndükten sonra uslu duran Yahya Kahya'nın yeniden eski oyunlara başlaması üzerine İsmail Hakkı Tekçe yanına Topal Osman'ın iki fedaisini alarak Trabzon'a gitmişti. İsmail Hakkı'nın Trabzon'a ani gidişi tümen komutanı (Sami Sabit bey) şaşırtdığından kendisini çağırarak geliş sebeplerini sormuş; İ. Hakkı Bey'de deniz havası almak, eski birliğiyle ilişkisini kesmek için geldiğini belirtmişti. İsmail Hakkı Bey, Trabzon'da Yahya Kahya'yı takip ederken, iki adamı da Polathane'de talimat beklemişti. Nihayet, Yahya Kahya'nın Soğuksu'ya gidip geldiğini öğrenen İsmail Hakkı Bey, iki adamıyla pusu kurmuş, Yahya Kahya ve beraberindekiler bu üç kişinin kurşunlarına hedef olmuşlardı.²⁰⁸

²⁰⁷ General İsmail Hakkı Tekçe'nin Hatıraları, Günaydın Gazetesi, 4 Aralık 1977, 32-45.

²⁰⁸ Vakit, 14 Temmuz 1922, 1649.

II. ALİ ŞÜKRÜ BEY

23 Nisan 1920'de ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı gerçekten Türk Milleti için bir dönüm noktası olmuştur. Dünyadaki ve Türk tarihindeki emsallerinden oldukça farklı hususiyetlere sahip olan bu meclisin farklılığı onu meydana getiren temsilcilerinden ileri gelmektedir. İşte olağanüstü kötü şartların ortasında tesis edilmiş bu teşkilatın üyelerinin bir kısım özelliklerine değindikten sonra asıl konumuza geçeceğiz.

B.M.M. açılıncaya kadar Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin arkasında gizli olarak çalışan ittihatçılar meclis açıldıktan sonra çalışmalarını milletvekili olarak mecliste sürdürmüşlerdir. Ülkenin içinde bulunduğu şartları kendi düşünceleri doğrultusunda iyi değerlendiren ittihatçılar, mecliste kurulan en sağdaki, en soldaki gruplarda ve bir takım hiziplerde yer almışlardı.

Bazı İttihatçılar Enver Paşa'ya bağlılıkları nedeniyle Mustafa Kemal'e karşı çıkmışlardı. Ancak ortam uygun olmadığından, susmayı tercih etmek durumunda kalmışlardı. Fakat yurt içindeki ve yurt dışındaki ittihatçılarla da bağlarını koparmamaya özen göstermişlerdir.²⁰⁹ Mustafa Kemal'in meclis içindeki ve dışındaki etkinliği, denilebilir ki ittihatçıları parçalamıştır. Bazıları M. Kemal'in yanında yer alırken ve kemalizmin en iyi savunuculuğunu yaparken, bazıları da Enver Paşa özlemiyle ona karşı açıkça cephe alabilmişlerdir.

Mustafa Kemal, İttihatçı meselesini büyük dikkatle ve yakından izlemiş, bir süre onlarla ters düşünmemeye dikkat etmiş ve yurt dışında ki ittihatçı önderlerle yazışmıştır.²¹⁰

²⁰⁹ İhsan Güneş, Birinci T.B.M.M. Düşünsel Yapısı (1920-1923), Eskişehir, 1985 s. 128.

²¹⁰ Kazım Karabekir, a.g.e., s. 740-741.

Yurt dışında bulunan ittihatçılar mecliste kendi adamlarının bulunduğunu bildiklerinden meclisi dışardan yönlendirmeye çalışmışlardır.²¹¹ Özellikle Trabzon İttihatçıların karargahı olmuştur. Bu İlin milletvekillerinin çoğunluğu ittihatçıdır.²¹²

Bilindiği üzere, 1921 yılı Türkiye'nin dönüm noktası olmuştur. Yılın başlangıcında Halk Egemenliğine dayalı yeni bir Anayasa yapılmıştı. Bu Anayasa'nın olgunlaşmasında bir takım muhalefetle karşılaşılıyordu. Bu yasanın gündemde olduğu bir sırada, Enver Paşa da Halk Şûraları Fırkasının programını Anadolu içine yayarak İttihatçı ve Sosyalist kesimi kendi yanına çekmeye çalışmıştır.²¹³

1921 yılı başlarında kazanılan Birinci İnönü Savaşı ve bu savaşın neticesinde Londra'da toplanan konferans, Milli Mücadele Hükümetinin yurt içinde ve yurt dışındaki etkinliğini artırmıştır. İkinci İnönü savaşından sonra bu etkinlik daha da artmıştır.

Vatanın bağımsızlığı ve özgürlüğü için B.M.M'nin, bir takım kararlar alabilmesi meclisin birlik içinde olmasına bağlıydı. 1920 yılı sonlarıyla 1921 yılı başlarında bu birliktelik yani meclisin birlik içinde olması ve karar alması güçleşmişti. Bu konuda İlk defa sol düşüncüyü susturmayı yeğleyen Mustafa Kemal daha sora İttihatçılara yönelerek onları kontrol altına almaya başlamıştır.²¹⁴ Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir Paşa'dan Enver'in yurda girmesini önleyici tedbirler almasını, Trabzon'da bulunan Halil Paşa'nın sınırışı edilmesini istemiştir. Fevzi Paşa'da Enver yurda döndüğünde tutuklanması için emir vermiştir.²¹⁵ Bilindiği gibi M. Kemal Paşa, ortaya

211 Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 798-799.

212 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 129.

213 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 129.

214 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 129-130.

215 Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 187.

çıkan siyasi anlaşmazlıkları azaltmak için çeşitli grupları birleştirmek için büyük gayret göstermiş, ancak bir sonuç alamayınca, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı ile bir grup kurmuştur. Ölüm-kalım savaşının yapıldığı bir sırada kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu ile sağlanan birlik, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasını sağlamıştır.

Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasından sonra meclisteki milletvekilleri üçe ayrılmışlardır. Bir yanda hükümet yanlıları, öte yanda hükümete muhalefet edenler, ortada tarafsızlar.²¹⁶

Bu şekilde meclisteki düşünce farklılıklarından en çok etkilenen kişilerden bir tanesi de Kazım Karabekir Paşa'dır. 5 Mayıs 1338 (1922) tarihli bir telgrafla meclisteki zıt fikir cereyanlarının nedenlerini Mustafa Kemal'den sorduktan sonra, Türk vatanının varlığının ve özgürlüğünün kurtarılması için ne gibi kararların alındığı yolunda bilgi istemiştir.²¹⁷

1922 yılı ortasına doğru mecliste olduğu gibi Müdafaa-i Hukuk Grubu içinde de tam bir dayanışma yoktur. Müdafaa-i Hukuk Grubunun seçtiği Fevzi Paşa başkanlığındaki hükümet istifa etmiştir. Fevzi Paşa'nın kabinesi yerine muhalefette sıcak baktığı, Rauf Bey başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur.²¹⁸

Meclisteki II. Grup adı verilen muhalefet örgütünün kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, Grubun için de bulunan veya o dönemin anılarını yazan milletvekillerinin verdikleri bilgiler birbiriyle çelişir mahiyettedir.²¹⁹

Mustafa Kemal, 1921 baharına kadar izlediği gruplar üstü politiklardan vazgeçerek, muhafazakar güçlerle birlikte, açık çalışmalarını

216 Kılıç Ali, Kılıç Ali Hatırlarını Anlatıyor, İst. 1955. s.70

217 Kazım Karabekir, a.g.e., s. s. 946.

218 Rauf Orbay, Yakın Tarihimiz, C.3, s. 371.

219 İhsan Güneş, a.g.e., s. 143.

durdurulan sol kesimi de denetim altında bulundurabilmek için ihtiyaç duyduğu yasaları meclisten çıkarabilmek amacıyla kendi düşüncesine uygun gördüğü milletvekilleriyle birlikte Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında bir grup oluşturmuştu (10 Mayıs 1921).²²⁰

Böyle bir grubun oluşturulması, meclisteki milletvekillerini üçe bölmüş olacak ki, hükümete yakınlıklarıyla bilinen milletvekilleri sağ tarafta, hükümete karşı olanlar sol tarafta ve nihayet tarafsız olanlar da ortada oturmaktadır.²²¹

I. T.B.M.M. Üyelerinden Damar Arıkoğlu, grubun Malta'daki tutukluların kurtarılacak T.B.M.M. katılmalarından sonra, muhalefetin daha örgütlü hareket etmeye başladığını belirterek, bu grubun 1921 sonlarında kurulduğuna dikkat çekmektedir.²²²

Bütün bu veriler değerlendirilirse görülür ki, II. grubun 1921 sonları ile 1922 başlarında örgütlenmiştir.

II. grubun başlangıçta 120 milletvekiline sahip olduğu, bu sayının daha sonra azaldığı ve hatta saltanatın kaldırılması ile birlikte bu grubun dağıldığını ileri sürenler olmuştur.²²³

II. grup birbirinden farklı amaç ve düşünceye sahip milletvekillerinden oluşmuştu. Görüşlerinde ortaklık yoktur. Şükrü Efendi "koyu bir mürteci, Hacı Tahir Efendi, muhafazakar" Vehbi Efendi mutlakiyet yanlısı, Cemal Paşa yalnız Cemal Paşacı, Ali Şükrü, Hüseyin Avni İslâmcı-saltanattır. Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey'e göre II. grubun üyelerinin tümü olmasa

²²⁰ İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 142.

²²¹ Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.70.

²²² Damar Arıkoğlu, *a.g.e.*, s. 272-276.

²²³ Damat Arıkoğlu, *a.g.e.*, s. 272-276. vd.; 2. Meclis Albümünde ise II. Grup'un üye sayısı 96 kişi olarak gösterilmiştir. Nakleden, İ. Güneş, *a.g.e.*, s. 144.

bile çoğunluğu ittihatçılardan oluşmaktadır. II. grup yöresel niteliklerde taşımaktadır.²²⁴

Bilhassa B.M.M. Hükümetinde yer alamayanlar, yer aldığı halde bu yeri koruyamayanlar, bu arada muhalefeti kendisine 'şiar' edinenler; Mustafa Kemal'den veya onun hükümetteki arkadaşlarından memnun olamayanlar hep bu grupta yer almışlardır. Mecliste var olan düşünce farklılıkları yeni yasalar çıkmaya başladıkça, bu yasaların belirlediği siyasal ve toplumsal düzene karşı olanlar hükümete karşı tavır almışlardır. Başta Teşkilat-ı Esasiye ve Başkomutanlık kanunları olmak üzere II. grup üyeler karşı çıkmışlardır. Onlar düşünüyordular ki, Meclis Başkanı olarak, hem icra heyetine ve hem de meclise nüfus edebileceği şekilde zihinlerinde endişe taşıyorlardı. Hatta onların bu yöndeki kuşkuları I. grup üyesi olarak bilinen M. Kemal'e yakınlıklarıyla tanınan kimi milletvekilleri, başkanın gerekirse "dikkatlice" davranabileceğini söylemeleri, var olan tepkileri daha da artırmaktadır.²²⁵

II. grubun isteklerinin meclisce benimsenmemesi, hükümete yönelttikleri eleştirilerin ve muhalefetin daha katı bir tutum almasına ve hükümet otoritesinin sarsılmasına yol açmıştır.²²⁶Bu arada içinde bulunulan nazik ortamdan kaynaklanan ve bilhassa Türkiye'nin savaş durumunda olduğu bazı ülkeler Anadolu'nun bir ihtilâl arefesinde olduğunu bile düşünmüşlerdir.²²⁷

224 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 144.

225 İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 145.

226 Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul, 1957, s. 26.

227 İhsan Güneş *a.g.e.*, s. 145. Rıza Nur'un belirttiği ne göre II. Grup üyelerinin Rauf Bey'in önerisi ile hükümet darbesi yapmaya kalkıştıklarını, fakat Mustafa Kemal'in yerine gelecek bir kişi bulamadıklarından, bu durumun uzun sürmesinin doğuracağı neticelerden de korktuklarını ileri sürerek darbe girişiminden vazgeçtiklerini kaydetmektedir. Bkz. Rıza Nur, *Hayatım ve Hatıralarım*, İstanbul, 1968, C.3, s. 889. Biz yine de çağdaşı bir belge bulunmadığından bu gibi fikirleri ihtiyatla karşılamak ve değerlendirmek taraftarıyız.

Büyük Millet Meclisi'nin içinde bulunduğu genel düşünce yapısı hakkında küçük bir tablo verdikten sonra; bu dönemde kendisinden pek sık olarak bahsedilen Ali Şükrü Bey'le ilgili olarak hakkında daha sıhhatli bilgi edinmek bakımından, yakından tanımamız icab eder. Bilindiği gibi Ali Şükrü Bey, 1301 yılında İstanbul Kasımpaşa'da doğdu. Vakfıbekir kazası Şarlı nahiyesi eşrafından emekli bahriye kolağası Reiszade Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. Bahriye mektebinden erkanı harp olarak mezun oldu. Donanma cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Donanma Cemiyeti hesabına gemi alımında bulunmak, cemiyet adına pul bastırmak gibi muhtelif görevlerle bir kaç defa Avrupa'ya gitti. Bu faaliyetleri sırasında askerlikten istifa etmişse de savaş sebebiyle kabul edilmemiş, daha sonra emekliye sevk edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan deniz lağımları ve kapsülleri getirme konusunda önemli yardımları olmuş, mütarekeden sonra Milli Kongre Cemiyeti'nde çalışmıştı. Meclis-i Mebusan'da mebusluk yapan Ali Şükrü Bey, BMM'de ikinci gruba mensub üyelerdendi. 27 Mart 1923 akşamı Topal Osman tarafından boğdurulan Ali Şükrü Bey, Donanma Mecmuasında yazılar yazmış, Gündoğuşu adıyla bir mecmua, yine bir arkadaşıyla İdman mecmuasını çıkarmıştı. Müteaddit eserleri olup Pusula Hatası ve Tashihi adlı eserini 1325'te bastırmıştır. Kuvvetli bir İngilizcesi olan Ali Şükrü Bey evli olup, ikisi kız biri erkek üç çocuk babasıydı.²²⁸

O'nun öldürülmesi olayı hakkında bazı ipuçlarını değerlendirebilmek için o dönem hakkında bilgi veren hatıraları incelemek faydalı olur, kanatindeyiz. Ancak yine de biz, bu hatıraların taraf olabileceği inancını ihmal etmeyerek bu gibi eserleri ihtiyatla değerlendirilmesinden yana olduğumuzu belirtmeliyiz.

²²⁸ Bkz. Vakıf, 31 Mart 1923, 1905, Kadir Mısıroğlu, Ali Şükrü bey'in Şarlı Nahiyesinde doğduğunu kaydetmişse de, İstanbul doğumlu olduğuna dair ayrıca bkz. Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru, Ankara 1971, s. 261.

1. T.B.M.M. Zabıt katiplerinden olarak mecliste olup biten birçok gizli celseyi izleme imkanı bulunan Mahir İz hatıralarında; Ali Şükrü ile diğer milletvekilleri arasında geçen bazı konuşmaları şöyle kaydetmektedir; "Hilafetin lağvı lüzumuna dair teklifin müzakeresine gizli celsede başlanmıştı. Çok hararetli müzakereler oldu ve gece yarısına kadar devam etti. Teklif eden tarafın sözcüsü İstiklal Mahkemesi Reisi İhsan Bey'di. Buna muhalif olan ve kendiliğinden ortaya çıkan sözcü, Ali Şükrü Bey olmuştu... Muhalifler, söz sırası gelince fikirlerini söylediler, meselenin müdafasını yaptılar. Ali Şükrü Bey konuşmacılara cevap vermek için belkide onbeş defa kürsüye gelmişti. Vakit çok geç olmuştu. Hamidiye Kahramanı Rauf Bey herkesin istisnasız hürmet ve muhabbetini kazanmıştı. Önüne doğru gelen Ali Şükrü Bey'in belinden tutarak "Şükrü! yeter, yeter! Şükrü, artık söz alma! " deyince, Ali Şükrü Bey birden bire Rauf Bey'e dönerek "Rauf! Ben bu işin fedaisiyim, anladın mı ? "dedi ve kürsüye çıktı.²²⁹

Mahir İz, Ali Şükrü Bey ile Osman Ağa arasındaki olayları anlatan hatıraları hakkında da bazı ipuçları veriyor; "...İşte bu esnada karşısına Topal Osman çıkarıldı. Eşkiyalıktan gelme, fakat Trabzon havalisinde Pontusçular'a karşı yaptığı şiddetli tenkil savaşıyla bütün günahlarını unutturan Giresun'lu Topal Osman, herkesin baş üstünde taşıdığı milli bir kahramandı. Çerkez Ethem ve emsali hükümet asileri ve bir takım İzmir efeleri bu meyanda idi. Hepsi kendi mıntıkasında büyük hizmetler etmişlerdi. Bu hizmetler günahlarına birer kefaret sayılmıştı.

Topal Osman'ın yüzelli neferi bulan çetesi, Çankaya'da resmi muhafız kıt'asının teşekkülünden evvel, orada Mustafa Kemal Paşa'yı koruma vazifesini görüyordu. Sonra bir muhafız taburu teşekkül etti. Kumandanlığına da İsmail Hakkı (Tekçe) tayin edildi. Onlarda Çankaya'nın

²²⁹ Mahir İz, Yılların İz, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975, s. 91.

diğer tarafında mevzi aldılar. Artık Osman Ağa'nın çetesine lüzum kalmamıştı. Fakat kimse buna ses çıkarmaya cesaret edemiyordu. Meclisin polisi, komiseri bile tabancasını kapıda bırakmak suretiyle meclise girebilirken, bu çete efradı, pür silah hatta küçük bombalarıyla, yani hiç kimseden izin almak lüzumunu hissetmeden doğrudan doğruya meclise giriyorlar ve toplantı salonunun kapısını açıp içeriye bir kaç kişi toplu halde bakabiliyorlardı. .. Elbette bu gayri tabii hal devam edemezdi. Galiba bir taşla iki kuş vurulsun diye Ali Şükrü Bey'in izale-i vucudu Topal Osman'a havale edildi."²³⁰değerlendirmesini yapıyor.

Hatıralarının devamında, Ali Şükrü Bey'in Osman Ağa ile çok iyi hemşehrilik ilişkilerinde olduklarından bahisle, bazen Karaoğlan'da Kuyulu kahvenin karşısındaki Merkez Kıraathanesi önünde akşam üstleri her fırsatta buluşup nargile içtiklerini söyleyen M. İz, olayın oluş şeklini de şöyle yazıyor : "Merkez Kıraathanesinde buluştuktan sonra Topal Osman'ın daveti üzerine nargile içmek için Samanpazarı'ndaki evine gitmişler. Odaya girildiği zaman orta yerde tabure gibi küçük bir şey ve karşılıklı arkalıksız hasır örme iki sandalye bulunuyormuş. Osman Ağa, kapıya bakan iskemleye geçmiş ve Ali Şükrü Bey'e karşısındaki iskemleyi göstermiş. Oturmuşlar, lakırdıya başlamadan önce hazırlanan iki nargile gelmiş. Bir taraftan nargile fokurdattırken, diğer yandan da sohbet başlamış. Tam bu sırada kahveler getirilmiş. Ali Şükrü Bey, kahve fincanını eline alırmaz. Kara donlu Çete efradından dördü yağlı ipi Ali Şükrü Bey'in eğilmeyen başına geçirmişler. Ali Şükrü o esnada: "Osman! Yaktın beni!" demiş ve bir eliyle oturduğu iskemlenin hasırlarına can havliyle o kadar kuvvetle sıyrılmış ki, naaşının avucunda o hasır parçaları görülmüştür."²³¹ şeklinde belirtiyor.

²³⁰ Mahir İz, a.g.e., s. 92. I T.B.M.M. Zabıt Katiplerinden olup, birçok gizli celseyi izleme imkanına sahip idi.

²³¹ Mahir İz, a.g.e.,s. 93.

Bundan başka Falih Rıfki Atay'da şu değerlendirmelerde bulunuyor. "Mecliste sert tartışmalar oluyordu. Bir defasında Trabzon Milletvekili Ali Şükrü kürsüde konuşan Mustafa Kemal'a ağır sözler söyledi. Birbirlerinin üstlerine yürüdüler. Bu olaya çok sinirlenen Topal Osman bir adamını yollayarak Ali Şükrü'yü konuşmak üzere Çankaya tarafından evine çağırır ve karşısındaki iskemleye oturur oturmaz boğdurur. Vak'a çok önemli idi. Boğduran Mustafa Kemal'in Muhafız komutanı. Mustafa Kemal'in evini bekleyen O'nun adamları. Düşmanlar cinayeti Mustafa Kemal 'den biliyorlardı."²³²

Osman Ağa, Ali Şükrü Bey'i öldürdüğü sırada Mustafa Kemal'in ve meclisin korunması görevini almış, milis yarbay rütbe ve üniformasına kavuşmuştu. Dilediği zaman meclise geliyor, özel yerine oturuyor ve konuşmaları izliyor. En yakın adamı Mustafa Kaptan da subay üniforması ile Meclis Muhafız komutanı olmuştu. Yani meclisin korunması görevi Topal Osman Ağa'ya verilmişti. Meclisin her şeyinin kendinden sorumlu olduğu kanatindeydi. Ali Şükrü Bey'de zaman zaman Mustafa Kemal'e karşı sert muhalefet yapıyordu. Hele son gizli toplantılarda Birinci ve İkinci Grup üyeleri eller cepte karşı karşıya gelmişlerdi ki, Topal Osman buna dayanamazdı.²³³

Bilindiği üzere Ankara'da 27 Mart 1923'de Osman Ağa'nın Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'i²³⁴ boğdurtması bir takım hoşnutsuzlukları gündeme

²³² Fatih Rıfki Atay, Çankaya, İstanbul 1969, s. 93.

²³³ Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, C.5, s. 166.

²³⁴ Ali Şükrü Bey, 1301 yılında İstanbul-Kasımpaşa'da doğdu. Vakıfbekir Kazası Şarlı nahiyesi eşrafından emekli bahriy kalagası Reiszade Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. Bahriye mektebinden erkaniharp olarak mezun oldu. Donanma cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Donanma Cemiyeti hesabına gemi alımında bulunmak, Cemiyet adına pul bastırmak gibi muhtelif görevlerle birkaç defa Avrupa'ya gitti. Bu faaliyetleri sırasında askerlikten istifa etmişse de savaş sebebiyle kabul edilmemiş, daha sonra emekliye sevk edilmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan deniz lağımları ve kapsülleri getirme konusunda önemli yardımları olmuştur. Mütarakeden sonra Milli Kongre Cemiyeti'nde çalışmıştı. Mecl-i Mebusan'da mebusluk yapan Ali

getirmişti. Vakfıkebir Belediye Başkanı olayın aydınlatılması, katillerin bulunmasını ve cenazesinin Trabzon'a nakledilmesini istiyordu. Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey hükümete baş vurarak Trabzon'a nakledilmek üzere cenazenin teslimini istemiş, bu istek kabul edilmişti. T.B.M.M. Ali Şükrü Bey'in cenazesini Trabzon'a götürmek üzere Trabzon mebusu Hamdi Bey ile Rize Mebusu Ziya Hurşit Bey'e izin vermişti.²³⁵ Bunun yanında B.M.M., Trabzon Belediyesiyle Müdafaa-i Hukuk Başkanlarına bir taziyet telgafi çekmişti.²³⁶ Ayrıca Meclis Ali Şükrü Bey'in çocuklarının istikbalini düşünmenin ve sağlamanın meclisin mukaddes borcu olduğu belirtiyordu.²³⁷ Bu olaylar üzerine İstikbal gazetesinde Trabzon Valisi Hamit Bey'in M. Kemal Paşa aleyhine makalesi yayınlanmıştı. T.B.M.M. seçimlerinin yenileneceği günlerde -1 Nisan 1923- aynı günlerde Meclis'teki ikinci grubun Karadeniz sahillerindeki vilayetlerde propaganda faaliyetlerinde buldukları görülmekte idi.²³⁸

T.B.M.M. bu vilayetlerimizdeki bazı hoşnutsuzlukları telafi etmek, ayrılıkları ortadan kaldırmak için T.B.M.M. hükümeti bir tahkik heyetini

Şükrü Bey, B.M.M.'de ikinci gruba mensup üyelerdendi. Şükrü Bey Donanma Mecmuasında yazılar yazmış, Gündoğuşu adıyla bir mecmua yine bir arkadaşıyla İdman mecmuasının çıkarmıştı. Müteaddit eserleri olup Pusula Hatası ve Tashihi adlı eserini 1325'te bastırmıştı. Ankara'da Tan adlı bir gazete çıkarmıştı. Kuvvetli bir İngilizcesi olan Ali Şükrü Bey evli olup, ikisi kız biri erkek çocuk babası idi . (Geniş bilgi için bkz. Vakit, 31 Mart 1923, 1905) Ayrıca kadir Mısırlıoğlu, Ali Şükrü Bey, İstanbul 1978, s. 16; vd; Mahmut Goloğlu, Cumhuriyeti Doğru, Ankara 1971, s. 261, Goloğlu, Erzurum Kongresi ek-7, s. 161-164. Aynı zamanda Fahrettin Kırzioğlu Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili, Türk Kültürü, Sayı: 85 Ankara 1969, s. 60. Ömer Sami Coşar, İstiklal Savaşı Gazetesi, 3 Haziran 1919.

235 Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, s. 94.

236 Tevhid-i Efkâr, 7 Nisan 1923, 3686-658.

237 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. XXVIII, Ankara 1961, s. 389-390. Ali Şükrü Bey'in cenazesi İstanbul üzerinden götürülmek istenmişse de buna engel olunarak, İnebolu'ya ve oradan Trabzon'a gönderilmişti. Yine TBMM 16 Nisan 1923'de yayınladığı bir kanunla Ali Şükrü Bey'in eşi Emine Hanım'a yardım olmak üzere bir defa da 3000 lira verilmesini, çocukları Baha Bey'le Suha ve Sena Hanımlar adına reşit olduklarından ödenmek üzere uygun bir bankaya yatırılmak kaydıyla herbiri için beşer bin lira yatırılmasını, Hükümetin uygun göreceği yatılı okulda parasız okutulmasını kabul etmişti. (Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C. XXIX, s. 229)

238 Damat Arıkoğlu , a.g.e., s. 326-327.

Trabzon'a göndermişti.²³⁹ Bu haliyle Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti arasındaki ilişkiler yeniden teşkil edildi.²⁴⁰

Netice olarak Milli Mücadele'ye el koymaya istekli bulunan Enver Paşa ve arkadaşları Anadolu'ya geçiş için en uygun yer olarak Trabzon'u görmüşler, İttihatçılık ilişkilerinden yararlanmak suretiyle gerekli ortamı sağlamaya çalışmışlardı. Bunda, Trabzon'da önemli bir fiili güç olarak Yahya Kahya'yı, Küçük Talat Bey vasıtasıyla sızdıkları Müdafaa-i Hukuk'u ve TBMM'deki Trabzon mebuslarının çoğunu elde ederek başarılı da olmuşlardı. Bu sırada Yahya Kahya'nın bir suikastla öldürülmesi Karadeniz'deki havayı bozmuştu. Ancak TBMM'nin gönderdiği tahkik heyeti olayı aydınlatmıştı. Bu arada Büyük Zafer'in kazanılması bu bölgedeki bir takım ihtilafları ve kırkınıkları unutturmuş ise de bir süre sonra, Ali Şükrü'nün öldürülmesi eski ihtilafların bir halkası olarak görülmüş ve M. Kemal ağır ithamlara hedef olmuştu. Ankara bu olaydan sonra Müdafaa-i Hukuk'un yönetimine el çektirmiş ve yerine yeni bir müteşebbis kurul oluşturdu. Yeni kurul M. Kemal'e bağlılık telgrafları göndermişti. Bu olaydan sonra tekrar ilişkiler normale dönüşecektir.

III. BÖLGEDE TÜRKİYE ALEYHTARI BAZI FAALİYETLER

a-) İtilaf Devletlerinin Roller ve Siyasi Faaliyetler:

Anadolu'daki milli hareketi yok etmek için, İngilizler'in Damat Ferit Hükümeti ile eylem ve fikir birliği içine girdiği görülmektedir. İngilizler ve diğer İtilaf devletlerinin destekleriyle 11 Nisan'da Şeyhü'l İslâm Durrizade

²³⁹ Damat Arıkoğlu, a.g.e., s. 327.

²⁴⁰ Tevhid-i Efkar, 26 Nisan 1923, 3705-676. vd; Mahmut Goloğlu, Atatürk ve Trabzon 1981, s. 44, Ali Beçil Bey'in gazetesi (Güzel Trabzon) İstikbal gazetesinin yayınlarına karşı Tahkik Heyetini savunan yayınlar yapıyordu (bkz.Damar Arıkoğlu, a.g.e., s. 333)

Efendi'nin fetvasını Anadolu'ya yaymışlardı. Bu işbirliğini belgeleyen bir çok olaylara tanık olmak mümkündür. 19 Mayıs 1920'de İstanbul'dan Trabzon'a gelen bir İngiliz Savaş gemisinden inen ve evvelce Trabzon'da kontrol memurluğu yapmış, Bavel adındaki bir İngiliz Subayı'nın, içinde fetva ve belgelerin bulunduğu paket gizlice alınmıştı.²⁴¹ Bu İngiliz subayın cadde ve sokaklarda rastladığı çocuklara dağıttığı beyannameler daha sonra toplattırılmıştır.²⁴²

Kazım Karabekir Paşa Dahiliye Vekaleti'ne gönderdiği 5 Ağustos 1920 tarihli bir şifreyle akıllı ve becerikli bir valinin Trabzon'a gönderilmesini istemiştir.²⁴³

Trabzon üzerinde tam bir asayiş temin edemeyen Ankara burasını güvenilir bir kişiye tevdi edilmesini istiyordu. Daha önce Trabzon mebusu seçilen Vali Hamit bey tekrar 16 Eylül 1920 de Trabzon valiliği için T.B.M.M.'den ayrıldı.²⁴⁴ Trabzon'un bu defa görünümü çok farklı idi. Rusya ile ilişkilerinde bu mıntıka bir kapı görünümünde ve rolünde olduğundan, bolşevik propagandanın en çok yapıldığı yer durumunda idi. İstikbal gazetesi, "Kızıl tehlike" adlı baş yazısıyla bu tehlikeyi 10 Şubat 1920'de kamuoyuna duyuruyordu.²⁴⁵

1920 Temmuz'unda Trabzon'da Türk İştirakiyun Teşkilatına mensup Süleyman Sami'nin ve Salih Zeki'nin gelmeleriyle bu propagandanın dozunda haliyle artmıştı.²⁴⁶

²⁴¹ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 632.

²⁴² Kazım Karabekir, a.g.e., s. 632-633.

²⁴³ Kazım karabekir, a.g.e., s. 784. Bu istek 1.5 ay sonra gerçekleşebilecekti.

²⁴⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, C. V., 2. baskı, Ankara 1942, s. 108-108. Bilindiği gibi 5 Eylül 1920'de çıkarılan bu kanunla bir kişi hem mebus ve hemde memuriyet görevlerini birlikte yürütemiyordu.

²⁴⁵ Ö. Sami Coşar, Milli Mücadele Basını, s. 222.

²⁴⁶ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953.s. 43-44vd; Feridun Kandemir, Atatürk'ün kurduğu Komünist Partisi ve Sonrası, İstanbul, 1965, s. 60-61. Ayrıca bkz. Stafanos Yerasimos, Türk-Sovyet ilişkileri, İstanbul 1979,

Bu kuruluşun amacı Türkiye'de Bolşevikliği yaymak ve Moskova'ya bağımlı bir Türkiye Sovyet Cumhuriyeti oluşturmaktır.²⁴⁷ 1 Eylül'de Bakü'de Şark Milletleri Kurultayı için Türkiye'den resmi ve gayri resmi davetiyeler yapılarak, Türkiye'den delegeler isteniyordu.²⁴⁸ Bahsi geçen kongreye Türkiye'den Trabzon'u temsilen Ali Kemal, Hafız Mehmet ve Abdulhalim Beyler iştirak etmişlerdi.²⁴⁹

Bu arada Bakü Kongresinden dönen Hafız Mehmet Bey, İstikbal gazetesine verdiği bir beyanatta "Her iki tarafın düşmanı bir olduğuna göre, Bolşeviklerle müttehiden yürümek ve fakat bu ittifadın siyasi sahadan harice çıkmamasını temine çalışmak menafii hayatımız ve istikbalimiz mukteziyatındadır" diyerek, bolşevik propangandanın Trabzon'daki önemini belirterek bu noktaya halkın dikkatini çekiyordu.²⁵⁰

Trabzon'un konumuna baktığımızda, Sovyet'lerden gelen levazımın ve donatımın aktarma noktası idi. Eylül 1920'den itibaren Sovyet'lerin memurları buraya yerleşmişler, fakat etkili olamamışlardı. Yalnız, mahalli basın kuruluşları, Mustafa Suphi'nin Komünist Partisi'nin Merkez Komitesince Bakü Kongresi'ne çıkarılan davetiyeyi basabilecek kadar Sovyet yanlısı bir tutum içinde olabilmışlerdi.²⁵¹

Yusuf Hikmet Bayur, "Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar", *Beleten*, CXXXV, No: 140, s. 613-619.

247 Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 43-44

248 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.III, 2.b., Ankara 1941, s. 189.

249 Mahmut Goloğlu, *III. Mesrutiyet*, Ankara 1970, s. 268.

250 Ö. Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 222.

251 Geoges, S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Çev. Enis Yedek, İstanbul, 1975, s. 130. Buradaki komünist faaliyetleri daha sonra Bakü'de yerleştirilmiş olan Yusuf Kemal üzerine almıştı. Bkz. Fathi Tevettoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, s. 107. Mustafa Suphi, 1883. yılında Giresun'da doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesinden ve Paris Siyasal Bilimler okulundan mezun oldu. Çeşitli gazetelerde, özellikle ifham gazetesinde yazılar yazdı. Mehmet Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra Sinop'a sürülenler arasında yer aldı. 1914'de Rusya'ya kaçtı. Savaş çıkınca sivil tutsak oldu. Tutsaklığı sırasında Bolşevik fikirleri benimsedi. 1918'de Bolşevik Partisine girdi. Bakü Kongresinden sonra 10 Eylül 1920'de Türkiye Komünist Partisini kurdu. Aynı tarihte faaliyet merkezinin Anadolu'ya taşınması kararlaştırıldı. Türkiye'ye girmeden önce M. Kemal ile yazışmalarda bulundu.

Öyle ki, Bolşevik Propaganda, Milli Mücadele liderlerinin özellikle, Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşaları hedef alıyor, onları halkın gözünden düşürebilmek için fikirlerini Anadolu sathına yaymaya çalışıyorlardı. Bu faaliyetler itilaf devletlerini endişeye sevketmiş olmalı ki, İngiliz ve Fransız uçakları 1920 yılında Trabzon, Giresun, Samsun ve İnebolu çevresinde Bolşevik aleyhine beyannameler yayınlıyor ve bunları alıyorlardı.²⁵² Trabzon valisi olarak ataması yapılan Hamit Bey, Erzurum Valisi olarak değiştirilecek. Trabzon valiliğine ise Ekim 1920'de Sabri Bey atanacaktı. Trabzon İstihbarat Müdürlüğü'ne ise Feridun Bey'in Trabzon'a hareketinden önce görüşmüş kendisine bazı tavsiyelerde bulunarak bölge hakkında bilgi vermişti. Feridun Bey, Trabzon'a çıktığında yerli eşraf "Trabzonlu gençler dururken, Ankara'nın buralara müdür göndermesine gerek yok" diyerek tepkilerini dile getirmişlerdi.²⁵³ Bu konuda Yahya Kahya'nın kendisini ziyaret ederek, bir takım tehditkar tavırlar sergilediğini belirtmektedir. Feridun Bey, bu durumu Tümen komutanına aktardığını, aldığı cevapta şu konuda Yahya Kahya ile başa çıkabilecek bir durumda olmadıklarını belirttiğini yazmaktadır.²⁵⁴ Trabzon İstihbarat Müdürü olarak bulunan Feridun Bey, görevi süresince limanda çok sıkı önlemler almıştı. Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu Harekatını neticelendirmesi üzerine bölgenin nezaketinden dolayı Trabzon İstihbarat Müdürlüğü'nün Tiflis'e nakli yapılmıştır.²⁵⁵

M. Suphi hakkında geniş bilgi için bkz. Y. Hikmet Boyu Hikmet Bayur "Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarda Akımlar", Belleten. C.XXXV, No:140 s.587; Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar (11908-1925), Ankara 1978, s.192. Mustafa Yılmaz, Mustafa Suphi Olayı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. s.2, Samsun 1987, s. 299-311 vd; Mustafa Yılmaz, Milli Mücadele'de Yeşil Ordu, Ankara 1986. s. 38-39.

252 Nami Malkoç, 1920 Yılı'nın Kurtuluş Savaşları, İstanbul 1937, s. 4.

253 Feridun Kandemir, Kazım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselenin İç Yüzü, İstanbul 1964., s. 158.

254 Feridun Kandemir, a.g.e.s., 77 vd; Feridun Kandemir, Enver Paşa Türkiye'de, s. 76-77.

255 Feridun Kandemir, Enver Paşa Türkistan'da, s. 9.

T.B.M.M.'de 30 Kasım 1920'de yapılan görüşmelerde, Trabzon sancağının yapısında bazı düzenlemelere gidileceği kararlaştırılmış ve Giresun ve Ordu kazaları müstakil birer liva haline getirilmesi aşaması 4 Aralık 1920'de karara bağlanmıştı.²⁵⁶

1921 başlarında elçilik heyeti olarak Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Yusuf Kemal ve Rıza Nur, Moskova'ya hareket ederken, Sovyet, elçisi Budu Mdivani Heyetiyle Mustafa Suphi ve arkadaşları Ankara'ya gitmek üzere sınırdan geçirmişler. Aralık 1920'de Kars'a gelmişlerdi.²⁵⁷ Türkiye Komünist Partisi, Eylül 1920'deki kuruluş toplantısındaki faaliyet merkezini Anadolu'ya taşımak ve Mustafa Suphi işte komünist hareketinin başına geçerek, bir bakıma Türkiye'nin Lenin'i veya Stalin'i derecesinde bir rol almak istiyordular.²⁵⁸

Mustafa Suphi'nin doğrudan doğruya Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine gelince, Ankara Hükümeti ile ilişki kurmak amacıyla, Bakü'deki teşkilatın merkez heyeti üyelerinden Süleyman Sami, 1920 Temmuz ayı içerisinde Trabzon'a gelen ve beraberinde "Türkiye Komünist Partisi Heyet-i Merkeziyesi Reisi Mustafa Suphi ve Azadan Mehmet Emin'in imzalarını taşıyan 15 Haziran 1920 tarihli ve BMM Reisi ve Kuvay-ı Milliye Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" hitaben bir de mektup getirmişti.²⁵⁹ Mektupta, Anadolu'da Bolşevikliğin uygulanmaya konulabilmesi için nelerin düşünüldüğü ve programın tahkiki konusunda BMM'nin görüşleri sorularak, bundan sonra yürütülecek işlerde Sovyet Hükümeti'nin bu komiteyi yetkili kıldığı ve Sovyet yardımlarının bu kanal

²⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. VI. S. 141-147, 192-199..

²⁵⁷ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 852-853.

²⁵⁸ Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, s. 51.

²⁵⁹ M. Yılmaz, a.g.e., s. 45 ve ayrıca Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, Ankara 1982, s. 44-46. Bilindiği gibi Süleyman Sami; Trabzon'da III. Kafkas Fırkası, Komutanı olan Rüştü Bey'in telgrafından Süleyman Sami'nin kominterin merkez heyeti azasından ve Türkiye iştirakıyyun teşkilatının siyasi ve harbi komiseri olduğu yolunda daha geniş bilgi için bkz. Ali fuat Cebesoy, a.g.e.,s. 46.

aracılığıyla yapılacağı bildiriliyordu.²⁶⁰ Bu teşebbüs sonrası Süleyman Sami'ye izin verilmiş ; o da Eskişehir'e ve sonra Ankara'ya giderek Türkiye Gizli Komünist Partililer ve Yeşilorducular ve resmi çevrelerle ilişki kurmuşlardır.²⁶¹

Kazım Karabekir, 3 Ağustos 1920 tarihli telgrafıyla M. Kemal'e bunları memnun edecek bir görev vererek, onlarla anlaşmasını tavsiye etmiş, M. Suphi ve arkadaşlarının geri çevrilmelerinin ülkede çıkaracağı muhtemel karışıklıklardan çekindiğini belirtmiştir.²⁶² Bununla birlikte, M. Kemal Paşa, Anadolu'nun içişlerine, Sovyetlerin müdahale edebilmelerine yol açabilecek herşeye kesinlikle karşı olduğudur. Ancak, Sovyet yardımlarının gerekliliği ve içinde bulunulan nazik durum, ihtiyatlı hareket gerektiriyordu. Kazım Karabekir'in tavsiyelerine rağmen, M. Kemal Paşa, Suphi'nin Bakü'deki örgütünün teklifini duymamış olmak yolunu seçerek, cevap için 13 Eylül tarihine kadar beklemeyi yeğlemiştir.²⁶³

M. Kemal Paşa daha önce belirtildiği üzere M. Suphi'nin tekliflerini duymazdan gelmiş ama zamanı gelince: "Bakü'de Türkiye İştirakiyyun Komitesi Heyet-i Merkeziye Reisi Mustafa Suphi Bey ve Azadan Mehmet Emin Yoldaşlara" başlığını taşıyan 13.9.1339 (1920) tarihli ve TBMM. Reisi M. Kemal imzasıyla bir mektup göndermiştir.²⁶⁴ Mektupta, Türkiye Komünist Fırkasıyla aynı gaye için çalışmakta olduklarından duyduğu memnuniyeti belirtmiş, Ankara'daki yönetimi Sovyet idaresine benzediğini, içtimai inkılabın da halktan doğmuş olan BMM'nce idare edildiğini bunun dışında girişilecek başka bir hareket ve teşkilatlanmanın milletin birliğini ve

²⁶⁰ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 45 vd; M. Yılmaz, a.g.e., s. 46.

²⁶¹ M. Yılmaz, a.g.e., s. 46. vd; Mete Tuncay, Sol Akımlar, s. 206.

²⁶² Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1969, s. 780-781.

²⁶³ Paul Duman, "Bolşevizm ve Doğu, M. Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi 1918-1922", Birikim, Mart 1980. s. 47.

²⁶⁴ Tevetoğlu Dış İşleri Bakanlığı Arşivini Kaynak göstererek bu mektubu vermektedir. s. 223, 225. Bkz. Poul Dumont, a.g.m. s. 47.

direnişini kıracağıını belirterek, aynı gaye uğruna çalışan Bakü'deki teşkilatın BMM ile ilişki kurması gerektiğini bildirmiş ve mektubuna Türk Komünist Partisiyle sıkı ilişkiler içine girmek için BMM nezdinde tam yetkiye sahip bir temsilci göndermelerini, ayrıca Ankara tarafından Bakü'ye gönderilen Menduh Şevki Bey'le temas kurmalarını isteyerek son vermişlerdir.²⁶⁵

Kars'a gelen M. Suphi heyeti ordu içinde propagandaya koyulmaları hatta Rus elçilik heyeti ile ilişkilere girmeleri, hakkındaki endişeleri iyice artırmıştır.²⁶⁶ Bu nedenle hükümet M. Suphi taraftarlarının Ankara'ya gönderilmelerini istemişti.²⁶⁷ Gerçekte, M. Suphi ülkeye girmesinin zararlı olacağını takdir eden, bunun için sınırdışı edilmesini bilen ve bunun planını yapan Kazım Karabekir Paşa'ydı.²⁶⁸ Bu kişiler Kars'tayken Komünizm Propagandasına başlamışlar, durumun Kazım Karabekir'e bildirilmesi üzerine bu iki subay tevkif edilmişti.²⁶⁹ M. Suphi ve arkadaşlarının Kars'taki faaliyetlerinin Erzurum'da duyulması üzerine, ileri gelenlerden bir heyet vali Hamit Bey'den bir açıklama yapılmasını istemiştir. Ertesi gün belediyede toplanarak dağılmış durumdaki Müdafaa-i Hukukun yerine Muhafaza-i Mukadderat Cemiyeti'ni diriltmeyi kararlaştırmışlar, idare heyeti için seçilen yirmi kişi Bolşevikliğin iç yüzüne ve tehlikelerine dair etraflı ve basılı bir bildiri yayınlamıştır.²⁷⁰ Öyle anlaşılıyor ki, Erzurum'daki bu tepkiler M. Suphi ve adamlarının kulağına kadar gettiğinden, 11 Ocak 1921 günü M. Suphi ve adamlarından Ethem Nejat, Kazım Karabekir Paşa'yı ziyaretle Erzurum'da kendilerine suikast veya hakaret edileceğinden söz ederek, arkadaşlarının Erzurum, kendilerinin de birkaç arkadaşlarıyla Tiflis üzerinden Ankara'ya gitmeyi düşündüklerini bildirmişlerdi. Ancak, isteklerinin kabul edilmemesi

²⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Karabekir, a.g.e., s.782-783. Vd; M. Yılmaz, a.g.e., s. 48.

²⁶⁶ Y. Hikmet Bayur, a.g.m., s. 639.

²⁶⁷ Kazım karabekir, a.g.e., s. 853.

²⁶⁸ TBMM. Gizli Çelse Zabıtları. C.I. s. 335-336.

²⁶⁹ Mete Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar, s. 229-234.

²⁷⁰ Hayri Orhun ve Diğerleri, Meshur Valiler İstanbul 1969, s. 436.

üzerine Erzurum yoluyla topluca yola devam etmeyi kararlaştırmışlardı.²⁷¹ Kazım Karabekir Paşa'nın bundan amacı Rusları M. Suphi ve arkadaşlarının Türkiye'de bir iş görecektir durumda olmadıklarını, dolayısıyla onlara artık önem verilmemesi gerektiğini anlatmak ve bunu yaparken de Ruslar ile bozuşmamaktı diye izah edilebilir.²⁷²

Aynı kişi, yani Mustafa Suphi, Ali Fuat Paşay'la yaptığı görüşmede asıl gayesini gizleyerek, III. Enternasyonalin Türkiye'de mutlaka Komünizmin uygulanmasını ve fakat Türkiye'nin sosyal geleceğinin kendisine ait olduğunu Anadolu hareketinin bir sosyal hareketten çok, emperyalizme karşı bir bağımsızlık hareketi olduğundan bahsederken bey ve paşaları burjuvazi sınıfından saymadıklarını da ayrıca belirtmekte bir mahsur görmüyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu olaylar karşısında gayet serin kanlı bir tavır sergilediği görülür, Mustafa Kemal Paşa Mustafa Suphi ve arkadaşlarının amaçlarının, Türkiye'de kızıl bir ihtilal ile duruma hakim olmak istediklerini iyi bilmektedir.²⁷³ Mustafa Kemal Paşa'nın Onlar hakkındaki görüşlerine göre; bu işi vatanperverlik duyguları ile değil, kendilerini koruyan her türlü destekleyen Moskova'ya yaranmak olduğu şeklinde değerlendiriyordu.²⁷⁴ Türkiye'de komünizm propagandası, o dönemde Sovyetlerle olan ilişkilerimizle açıklanıyordu. Yani Rus Cumhuriyeti'nin tamamen komünist bir idarede olması, diğer taraftan komünist fikirlere karşı sert önlemlerden ziyade fikirle mücadele yöntemi benimsenmiş ve etkili de olmuştur. Özellikle Kazım Karabekir Paşa'nın Kars'a gelen Rus elçilik ve Mustafa Suphi Heyeti'ni törenle karşılaması ve onların şerefine yemek

271 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 852-853.

272 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.m. s. 644.

273 Ali Fuat Cesesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953.s. 472-475.

274 Ayrıca bkz. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C.I, s. 333.

vermesi olayı, Ruslarla olan siyasi ilişkilerimizin müsbet olmasıyla izah edilebilir. Diğer bir ifadeyle Doğu siyasetinde bu şekilde başarı elde etmenin, Batı siyasetinde de ülkeyi ve milleti bir takım başarılarla namzet gösterecekti.²⁷⁵ Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Kars yöresindeki faaliyetlerinin Erzurum'da duyulması üzerine Vali Hamit Bey'den bir açıklama istenmişti. Bir kaç gün sonra Müdafaa-i Hukuk yerine Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyetini diriltmeyi tasarlamışlar, idare heyeti, Bolşevikliğin iç yüzünü açıklayan bir beyanname neşretmişlerdir.²⁷⁶ Esasen, Mustafa Suphi'nin bu zararlı fikirlerini bilen ve sınırdışı edilmesi planlarını tasarlayan ve takdir eden de Kazım Karabekir Paşaydı.

Bu olaydan sonra Erzurum'lular galeyana gelmişler ve bu şahısların memleketlerine girmesi halinde parçalayacaklarını ifade etmekten kendilerini alamamışlardı.²⁷⁷

Bu olay Komünizme ve Sovyetlere karşı değil, Mustafa Suphi ve etrafındakilere karşı tepkiler olarak gösterilecek ve olaylar nedeniyle Trabzon'a götürülüp oradan sınır dışı edilecekti. Kazım Karabekir Paşa'nın amacı, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının artık Ruslarca da güvenilir bir kişi olmadıklarını göstermek olacaktı.²⁷⁸

Mustafa Suphi ve arkadaşları Erzurum'a vardıklarında halk dükkanlarını kapatmış ve onlara bir tavır almıştı. Kendileri trene bindirilerek Bayburt'a ve oradan da Gümüşhane yoluyla Trabzon'a çıkarılacaktı. 28 Ocak 1921'de Mustafa Suphi'yi Trabzon garında karşılayanlar arasında Rus

²⁷⁵ Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi, s. 102; Ayrıca bkz. Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru, s. 35.

²⁷⁶ Hayri Orhun, a.g.e., s. 436.

²⁷⁷ T.B.M.M Gizli Celse Zabıtları, C.I.s. 327.

²⁷⁸ Stefanos Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul 1979, s. 207. Ayrıca Bkz. Y. Hikmet Bayur, "Milli Mücadele'ye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarıda Akımlar" Bellekten, C. XXXV, No: 140, s. 644.

konsolosu da vardı. Bu dönemde Trabzon havalisinde de Bolşeviklere karşı husumet yavaş yavaş başlamıştı.

Mustafa Suphi ve yanındakiler, Yahya Kahya ve adamları tarafından alınmış, karşılayıcıların beklediği üst yol yerine, hakaretler arasında alt yoldan götürülmüştü. Hazırlanan bir tertiple, burada görevlendirilen kimselerin hakaretleri arasında ilerleyebilmişti.²⁷⁹

Bu arada Sovyet Konsolosu, Valiyle görüşmüş ve Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Bakü'ye dönmek üzere Batum'a gönderilmelerini istemişti. Yahya Kahya, Mustafa Suphi ve arkadaşlarını önceden hazırlanmış bir motora bindirmiş ve yola devam etmişti.²⁸⁰

Oysa Mustafa Suphi ve arkadaşları kendilerini batıya değil, doğu yönde götürüldüklerini anlayınca Sürmene açıklarında, buna karşı çıkmışlar ve inebolu limanına götürülmelerini istemişlerdi. Bu sırada Faik Reis'inde içinde bulunduğu ikinci bir motor kendilerine yaklaşıyordu.²⁸¹ 29 Ocak 1921 gecesi bu yavaşmayla birlikte çatışma çıkmış ve Mustafa Suphi ile arkadaşlarının sonunu getirmişti.²⁸²

²⁷⁹ Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru, s. 44.

²⁸⁰ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 45. Mete Tuncay, motora binenler M. Suphi karısı ve 14 arkadaşı olduğunu kaydetmiştir. (bkz. aynı eser, s. 237), Harris (Bkz. aynı eser, s. 130) ve G. Joeschke (bkz. İslâmın ve Komünizmin İstiklal Harbindeki Rolü, Çev; Hüseyin Zamantılı, T. Dünyası Araştırma Sayı: 13 İstanbul, 1981, s. 201.) M. Suphi ve 14 arkadaşı olarak belirtmişlerdir. Goloğlu bu rakamı onuç olarak vermekte ve kesin olmamakla birlikte Yahya Kahya'nın M. Suphi'nin karısını kafileden ayırdığı Çömlekçi mahallesinde ki bir eve kapattığını kaydetmiştir. (bkz. Cumhuriyete Doğru, s. 453.) Aslında M. Suphi kafilesi Erzurum'a onsekiz kişi olarak gelmiş (bkz. Y.H. Bayur aynı eser s. 647-648), kafileden ayrılanlar olmuştu. Bunlardan Süleyman Sami ve M. Emin Erzurum'lu Y. Nedim Ağah ve Yüzb. Yakup Bayburt'ta, Trabzon'lu veteriner Y. Abdülkadir de Mackada ayrılmışlardı. (bkz. Mahmut Goloğlu, aynı eser, s. 42-43.)

²⁸¹ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 44-45, Goloğlu'na göre bu tertip Kahya tarafından düzenlenmişti. Goloğlu, çocukken tanıdığı Faik'i iki ruhlu bir adam olarak niteler, iyi giyimli şık biri olduğunu, günün modasına uyduğunu akşam olup içmeye başlayınca adeta bir canavar olduğunu anlatır.

²⁸² Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.43-45vd; Y. Hikmet Bayur, a.g.m., s. 648. Yahya Kahya'nın M. Suphi ve arkadaşlarının bir tertiple öldürüttüğü konusunda bir şüphe bulunmakta (bkz. Y. Hikmet Bayur, aynı eser, s. 651-654); Mahmut Goloğlu, aynı eser, s. 43-45; Mete Tuncay, aynı eser, s. 237; George Harris, aynı

O dönemin Erzurum Valisi Hamit Bey, Mustafa Suphi ve adamları için; "Komünist namı altında memleketin menafine mugayır ve başka bir hükümetin hesabına hareket eden kimselerdi" şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır.²⁸³

Ortaya çıkarılan belgeler Mustafa Suphi ve adamlarının kimlere hizmet ettiği ve ne yapmaya çalıştıkları hakkında yeterince bilgi veriyordu.²⁸⁴

Batı cephelerinde arka arkaya zaferlerin kazanılması, gerek Giresun Mutasarrıflığı ve gerekse Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmalarlarıyla yörenin sevincine ortak olmuştur. Ayrıca bu başarılardan dolayı T.B.M.M. nezdinde kutlama telgrafları gönderilmişti.²⁸⁵

eser, s. 130-133; Ahmet Kemal Varınca, aynı eser, s. 16) sadece Yahya Kahya'nın M. Suphi ve arkadaşlarını neden öldürttüğü konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Olayı Kazım Karabekir Paşa'nın mal eden görüşlere (Mete Tuncay, bu konudaki emrin ondan çıkmış olmasını muhtemel görmüş, Türkiye Komünist Partisi çevrelerinin de bunu Karabekir' atfettiklerini, Şevket Süreyya Aydemir'in Küçük Talat'ın bir mektubuna dayanarak bu konudaki düzenleyicilerin Karabekir, Erzurum Valisi Hamit Bey ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri olarak açıkladığını kaydetmiştir. (bkz. aynı eser, s. 239-241) katılmak güçtür. Kazım Karabekir'in kişiliği bir yana, M. Suphi ve arkadaşlarını öldürmek için yüzlerce km. devam eden bir kara yolculuğundan sonra Sürmene açıklarını uygun görmesi çok inandırıcı gelmiyor. Bu konuda Türk halkının Bolşevikliğe olan duyarlılığını ifade eden resmi emir ve telkinlerin teşvik edice bir rol oynamış olabileceği söylenebilir. M. Suphi ve arkadaşlarının öldürülmelerine Yahya Kahya ve İttihatçı parmağı arayan görüşler (bkz. Y. Hikmet Bayur, aynı eser, s. 651 vd; A. Kemal Varınca, aynı eser, s. 16; Mahmut Goloğlu, aynı eser, s. 43. George Harris, aynı eser, s. 130-131). mantıklı görülmektedir. Nitekim, Kazım Karabekir Paşa'nın ve Sami Sabit Bey'in Mustafa Fehmi Efendi Tahkik Heyeti'ne sundukları listenin 8. maddesinde Müdafaa-i Hukuk Reisi Hacı Ahmet Efendi'nin M. Suphi ve arkadaşlarının üzerindeki yaklaşık 30.000 Rus ve Osmanlı altını ile birçok mücevheratı Müdafaa-i Hukuk adına alarak suistimal edildiğini bütün memleket halkınca bilindiği ifade edilmişti. (bkz. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkanı, İstanbul 1967, s. 344.). Bu konuda farklı bir görüş de Kemal Tahir'in Lenin ve arkadaşlarıyla Sultan Galiyef arasında Marksizmin yaşamındaki anlaşmazlıktan hareketle Galiyef'in ortadan kaybolmasından sonra en yakın adamı M. Suphi'nin öldürülmesinin de ardında Sovyetlerin bulunduğu görüşüdür. (bkz. İsmet Bozdağı, Kemal Tahir'in Sohbetleri, İstanbul 1980, s. 157-164).

283 Y. Hikmet Bayur, a.g.m. s. 648.

284 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 41 ve Ayrıca bkz. Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası, İstanbul 1965, s. 184.

285 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. VII, s. 290-321.

T.B.M.M Hükümeti Mart 1921 tarihi itibariyle Giresun Livası Meclis-i umumisinin açılmasını istemiş ve başkanlığına da Dr. Sadrettin Bey getirilmişti. Bu Meclis-i Umuminin ikinci reisliğine ise Belediye reisi olan Osman Ağa'nın seçilmiş olmasıyla birlikte meclisin diğer üyeleri şunlardan oluşuyordu: Akköy nahiyesinden Zubeyr Efendi, Göreleden Abdusselam Efendi, Keşap nahiyesinden Aziz Efendi, Trabzon'dan Salim ve Hacı Emin Efendiler, Piraziz nahiyesinden Hasan Efendi seçilmişti.²⁸⁶

Bilindiği gibi Rusların Türkiye'deki casuslar ve haber alma faaliyetlerinin en önemli merkezi Trabzon'daki istihbarat teşkilatlarıydı. Bu yörede yabancıların oturma izinleri ve onların tesbiti ülke menfaati bakımından oldukça önemli idi. Daha önce merkezi Tiflis'e nakledilen Trabzon İstihbarat Müdürlüğü, tekrar Trabzon'da teşkilatlandırılarak, müdürlüğüne Feridun Bey tekrar alınmıştı.²⁸⁷

b-) Rusya ve Kafkasya'daki Faaliyetlerle, Karadeniz Sahillerindeki Hareketlerin Birbirleriyle Olan İlişkileri

Rumların Pontus Bölgesinde ne şekilde bir teşkilatlanma içine girdiklerini ve dolayısıyla geçici bir hükümet özelliği taşıyan Batum Milli Meclisi ile Karadeniz sahillerindeki teşkilatın ilgisinin fevkaledede bir şekilde olduğunu görmekteyiz. I. Dünya Savaşına kadar Pontus Cumhuriyeti teşkili bir mefkure gibi görünürken, ilk defa olarak Çar Rusya'sı, Rusya'daki Yunan siyasi memurları aracılığıyla Trabzon ve Samsun'daki merkezler ile haberleşmiş Batum da oluşturulan bir komite eliyle gizlice silah ve cephane gönderilerek buradaki Rumların çalışmalarının daha da artırılması sağlanmıştır. Ateşkesten sonra öyleki, daha ileriye gidilerek bu komite tarafından düzenlenen plan gereğince Rus subaylarından Rum asıllı

²⁸⁶ Bkz. İkdam, 15 Mart 1921, 8622.

²⁸⁷ (Feridun Kandemir), İkdam, 12 Mayıs 1921, 86-79.

Ananyon'un yönetimi altında Rumlar'dan bir birlik oluşturulmuş ve Yunan Kuvvetleri ile birlikte Pontus'un Türkler'in elinden kurtarılması için ayrılmıştı.²⁸⁸ Ancak Kafkasya'nın Bolşevikler tarafından istilası ile bu birliğin dağıldığını görmekteyiz. Şurası varki, arta kalanlar Türk topraklarına geçerek çetelerin kumandasını üzerine almışlardır. Batum'daki bu pontus komitesi daha sonra Pontus Milli Meclisi adını almış ve sanki bir geçici hükümet teşkil olunmuş gibiydi.

Mondros Ateşkes antlaşmasından sonra, ordumuz küçülüp bütün silahlarımız elimizden alınınca artık Türk Hükümetinin Rum çetelerine karşı müslüman halkı savunmak için bile bir kuvvete sahip olmadığı görülünce Pontus çeteleri genel olarak denilebilir ki, saldırgan bir duruma geçmişlerdir. Bizim ellerimizden silahların alınmasına karşılık onlara açıkça yurt dışından silahlar getirtiliyordu. İngilizler Samsun'a çıktıklarında Rum çeteleri ne10.000 silah dağıttılar. Sonra Pontus bölgesinde sayıları pek az olan Rumları çoğaltabilmek arzusu ile Rusya'da iskân eden ve fakat Bolşevik idaresinden hoşnut olmayan Rumları gemilerle Karadeniz kıyılarına çıkarmaya ve iskân ettirmeye başladılar. Bunun yanında bölgedeki İslam ezici çoğunluğunu ortadan kaldırabilmek maksadıyla Türkleri öldürmek için müslüman köylerine baskınlar düzenlediler. Bu mezalim ve katliamlar geniş bir bölgede yapılmıştır. Bu bölgeler coğrafi mıntıkalar şeklinde isimleri şunlar idi: Bafra, Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Köprü, Ladik, Gümüşhacı köy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara kazaları Pontus çetelerinin korkunç olaylarına sahne olmuştur.²⁸⁹

Pontus Rumları, yalnız teşkilat ile, bütün Rumları Pontus fikri etrafında hazırlamakla yetinmemişler, aynı zamanda silahlı çeteler kurarak

²⁸⁸ Pontus Meselesi, s. 170.

²⁸⁹ Pontus Meselesi, s. 187.

geniş ve tertipli bir plan dahilinde uygulama alanına geçmişlerdi. Esasen Hükümet Pontus teşkilatının bütün sırlarını ancak Rumların bu çetelerle faaliyete başlamasından sonra öğrenebilmişti. Sayı bakımından binlere ulaşan bu çetelerin siyasi emelleri korkunç olaylar ve zulümler yapmaya başlamaları özellikle Samsun, Amasya, Tokat illerinin bütün bölgelerinde düzenli ve intizamlı bir planla çalışmaları, hükümeti karşı güvenlik tedbirleri almaya itmiş ve netice itibariyle yapılan araştırmalarda Pontus teşkilatına ait bir çok döküman ve evrak elde edilmiştir. Pontusçuluğu idare edenlerle, bu fikirleri düşünceden fiiliyata dökenler, yani silahlı çete halinde çalışanlar arasında nasıl bir ilişki ve bağ bulunduğunu çeşitli kiliseler, okullar ve kulüplerde ele geçirilen bir çok belgede tesbit edilmiştir.²⁹⁰

290 Aynı eseri, s. 187.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMAN AĞA'NIN SONU

I- Ali Şükrü Cinayeti Sonucunda Gelişen Olaylar

Ali Şükrü cinayeti sonrasında Hükümet ve Mustafa Kemal ve Başbakan Rauf Orbay arasında şu konuşmalar geçmiştir:

"Atatürk : Şimdi ne düşünüyorsun?"

Orbay : Bir şey düşündüğüm yok. Osman Ağa'yı yakalamak gerek, Çankaya'nın arkasında, Ayrancı tarafında Papazın Bağı denilen yerde bulunduğu sanılıyor.

Atatürk: Nasıl Yakalatacaksın?

Orbay : Meclis Muhafızı Birliği ile.

Atatürk : Meclis Muhafız Birliğinde Osman Ağa ile gelmiş olan Karadeniz'liler var. Bunlar birbirine ateş etmezler, ne sen, ne ben, ne Ankara... Bir şey kalmaz...

Orbay : Suçluları yakalatmak mutlak gerek... Eğer Başkomutan olarak ve herhangi bir düşünce ile sizce buna gerek görülmüyorsa, benim bunu yarın mecliste anlatmam gerekecektir."²⁹¹

Rauf Bey, Ankara'nın Bala kazasından bir jandarma teğmenini seçerek, jandarma taburuyla Osman'ın karargahına sevketmiş, askerler, çadırların sınırına yaklaşınca silahla karşılaşmışlar. Jandarma da mukabelede bulunmuştur. Müsademe sonunda Osman Ağa yaralanmış, çete efradı bunun üzerine teslim olmuşlar. Çarpışma devam ederken Osman Ağa'nın cetesine

²⁹¹ Rauf Orbay, Yakın Tarihimiz, C.4, s. 82.

silahlarını Çankaya'ya çevirmelerini emrettiği, fakat Rauf Bey'in daha jandarmalar hareket etmeden evvel Çankaya'ya telefon ederek, herhangi bir hadisenin vuku bulmaması için Mustafa Kemal Paşa'nın istasyon binasına gelmesini tavsiye etmiş olduğu belirtilmektedir.²⁹²

Topal Osman ve adamları üstüne Meclis Muhafaza birliğini değil, Muhafız Taburu komutanı İsmail Hakkı Tekçe'nin harekete geçirildiği de belirtilmektedir. Bununla birlikte Osman Ağa üzerine gelindiğini öğrenince, Çankaya Köşkü'ne hücum etmiş, kapıyı kırıp içeri girerek ne bulmuş ise her şeyi darma-dağınık etmişti. Neticede bir süre silahlı müsademe yapılmış, Osman Ağa, altı adamı ile vurulduğu öğrenilmişti.²⁹³

Bilindiği gibi Giresun Alayı Komutanı Osman Ağa'nın alayından birkaç bölük, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı köşkte çevresinin tamamlayan binaları korumakla görevlendirilmişti. Bu nedenle Osman Ağa'nın hem Ankara içinde Samanpazarı'nda bir evi vardı, hem de Papazın bağı adıyla tanınan bir bağ ile binası ona verilmişti. Ali Şükrü Bey'i 26-27 Mart akşamı saat 16.00'dan sonra adamlarından Mustafa Kaptan yardımıyla Samanpazarı'ndaki evine çağırtmış, orada Mustafa Kaptan'a katılan öteki adamları ile birlikte boğdurtmuştu. Karanlık bastıktan sonra bir sandık içinde çevredeki Mühye Köyüne gönderterek gömdürmüştür. Kendisi de Papazın Bağı'na çekilerek sonucu beklemeye başlamıştı. Osman Ağa ile maiyetinin katil oldukları anlaşılınca yakalanmaları önemli bir konu olmuştu. Çünkü alayına bağlı bölükler, Mustafa Kemal Paşa'nın koruyucuları idi. Osman Ağa'nın yakalanmasından bir gün önce Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yapılan bir bakanlar kurulu toplantısında Ağa'nın Muhafız bölükleri, Meclis Muhafız Taburu ile yakalanıp adliyeye teslim edilmesine

²⁹² Mahir İz. *a.g.e.*, s. 93.

²⁹³ Feridun Kandemir, *Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler*, İstanbul 1955, s. 106.

köşkteki muhafızların değiştirilmesinden önce Gazi ile eşi Latife Hanım'ın köşkten istasyondaki binaya inmelerine karar verilmişti.²⁹⁴

Bu dönemde Meclis Başkanlığında bulunan Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın anlattıklarında, üzerinde durulması gereken fevkalade önemli noktalar vardır. Bunlardan en önemlisi Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya Köşkünden ayrılması olayıdır. Bize göre belkide Mustafa Kemal Paşa, olayın genişlemesini önlemek için böyle bir yola başvurmuştu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya Köşkünden istasyondaki binaya aktarılmasından sonra, güvenlik kuvvetleri harekete geçmiş ve Topal Osman'ın teslim olmasını bildirmişlerdir. Karşı koyunca yaklaşık yirmi dakikalık müsademe sonrasında yanındakilerden bazıları öldürüldüler. Topal Osman önce yaralı olarak ele geçirilmiş ise de bir süre sonra ölmüştür.²⁹⁵

Olayların içerisinde bilfiil bulunmuş olan, Muhafız Taburu Komutanı General İsmail Hakkı Tekçe'de şu görüşlere yer vermektedir:

"Aldığım emir üstüne Muhafız Taburunu toplayıp harekete geçtim. Topal Osman'ın bulunduğu Papazın Köşkünü kuşattım. Çember daralırken Topal Osman'ın müfrezesi tarafından üzerimize ateş açıldı. Bir erimiz şehit oldu. Çatışmaya başladık. Gün doğarken çatışma devam ediyordu. Çatışma öğleden önce bitti. Topal Osman müfrezesi bertaraf edilmişti. Topal Osman'da vurulmuştu. Ölenleri oraya gömdüm. Sağ kalanları Atatürk'ün bulunduğu istasyondaki binaya götürdüm. Meclis'in kararı üzerine Topal Osman'ın ceseti gömüldüğü yerden çıkarılarak meclisin önünde ayağından baş aşağı asılarak herkese gösterildi."²⁹⁶ Bilindiği gibi o dönem kaynaklarında

²⁹⁴ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıraları, İstanbul 1953.s. 295.

²⁹⁵ Feridun Kandemir, aynı yer.

²⁹⁶ İsmail Hakkı Tekçe, Hatıraları, Milliyet Gazetesi, 16.11.1968.

Biz bu doğrultudaki görüşleri, çağdaşı belgeler bulunana kadar ihtiyatla karşılamaktan yanayız.

II-Osman Ağa'nın Ortadan Kaldırılması

Bilindiği üzere Milli Mücadelenin zaferle neticelenmesinden sonra, Giresun Alay Komutanı Osman Ağa'nın alayından bir kaç bölük Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı köşkte çevreyi korumakla görevlendirilmişti.

Osman Ağa'nın Milli Mücadelede emeği geçmiş bir Kuva-yı Milliyeci olması sıfatıyla Musafa Kemal'in yanında önemli bir yeri vardı.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayına adı karışmış ve olayın faili olarak Osman Ağa'nın adı geçiyordu. Bilhassa Mecliste muhalif milletvekilleri mutlaka Ali Şükrü Bey'in failinin bulunmasını istiyorlardı. Bu olaylar üzerine Osman Ağa'nın yakalanması istenmiş ve operasyon esnasında adamlarının karşı koyması neticesinde ölü ele geçirilmişti.²⁹⁷

Esasen Osman Ağa'nın bu şekilde yargılanmadan bir anda öldürülmesi, arkasından bir takım tereddütleri de akla getirebiliyor. Bunlardan birisi Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Meclisteki Muhalif Grubun liderliğindeki aşırı çıkışları, 1. Grupta hoşnutsuzluk yaratmış olacak ki, ölümle cezalandırma yoluna gidilmiştir. Bu işide, Osman Ağa'nın yaptığına ilişkin olarak bir takım görgü tanıkları ve onların yazdıkları hatıralar olayı destekler mahiyettedir.

²⁹⁷ Feridun Kandemir, a.g.e., s. 107.

Bunun yanında M. Kemal ile Osman Ağa'nın öteden beri yakın-dostu oldukları bir gerçek. Çankaya'nın korumasının Osman Ağa'dan sorulur olması O'na bir takım hareket serbestisi sağlamış gibi gözüküyor. Acaba M. Kemal'in Ali Şükrü'nün öldürülmesini Osman Ağa'dan istemiş olması-O günün şartları içinde-mümkün müdür? Bize göre uzak bir ihtimal gibi gözüküyor. Öte yandan akıldan çıkarılmamalı ki, Trabzon Mebusu Ali Şükrü ile olan Osman Ağa'nın sıcak samimiyeti de bir hemşehrilik dairesi içinde ele alınıp değerlendirilmelidir. Olayın oluş şekli neticesi itibariyle öyle anlaşılıyor ki, M. Kemal'in Osman Ağa üzerindeki yaptırıcılığı aynı zamanda Osman Ağa'nın M. Kemal'e bağlılığı böyle bir olayı yaptırmış da olabilir.

Osman Ağa'nın hemen ortadan kaldırılması ise, Trabzon Mebusu, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi sonucunda B.M.M. oluşan infialin bastırılması ve bu yöndeki yoğun muhalefetin önünün alınması için böyle bir yola gidilmiştir de denilebilir. Diğer yandan Osman Ağa'nın kendisine çok bağlı adamlarının bulunması ve kendisinin Milli Mücadelede bir kahraman olarak tanınmış ve Karadeniz Bölgesinde etkili bir kişiliğinin bulunması ve dahası B.M.M. içine kadar silahla girerek zaman zaman -özellikle de Atatürk'e muhalefet eden -milletvekillerine karşı takındığı tehditkâr davranışlar, Atatürk ve çevresini Osman Ağa gıyabında dikkatli olmaya ve çaresi bulunduğu pasifize edilmesi önceden benimsenmiş, şartlar oluşuncada böyle bir yola gidilmiş olması herhalde kuvvetli bir olgu olsa gerek. Belki de Osman Ağa'nın sağ olarak ele geçirilmemiş olması, bir takım sırlarıda kendisiyle birlikte götürmüş olması doğabilecek daha büyük hoşnutsuzlukları da önlemiş olabilir. Esasen bu gibi konularda çağdaşı belgeler bulunana kadar bir takım

hatıraları ve görgü tanıklarının ifadelerini-subjektif yaklaşımlar olabileceği için-ihtiyatla karşılamaktan yanayız.

Hemen ifade edelim ki, bu araştırmamızın konusu Osman Ağa'nın nasıl ortadan kaldırıldığı değildir. O'nun ister bu şekilde ortadan kaldırılması ister sıradan her fani gibi ölmüş olması onun bölgesinde bir Kuva-yı Milliye Reisi olarak yapmış olduğu başarılı hizmetleri eksiltmiş ya da ortadan kaldırmış olmuyor. Osman Ağa'nın Vatanına yapmış olduğu -o günün şartları içinde- Milli Mücadele de Karadeniz mntıkasında üstlenmiş olduğu misyondur.

SONUÇ

Bu araştırmamızda, Pontus Meselesi üzerinde durarak, İtilaf devletlerinin faaliyetlerine değindik. Karadeniz mıntıkasında çok kalabalık Pontus çetelerine karşı iyi organize bir birlik Osman Ağa'nın çetesinin Türkiye'nin bu en müşkil durumlarında ortaya koyduğu eşsiz direnişi, ayaklanmaları bastırmadaki cesareti çeşitli yönleriyle ele almaya çalıştık. Bu arada kendilerine laz denilen insanların menşei, ne zamandan beri Karadeniz Bölgesinde iskan ettikleri, yerli unsurlarla ilişkileri, Helenleştirme siyasetlerine karşı tepkileri gibi akla gelebilecek bir takım soruları, bu araştırmamızla cevaplamaya çalıştık.

Türkler'in Anadolu'ya gelip Bizans'la ilişkiye girmeleri ile başlayan ve zaman içinde yapılan fetihlerle Hıristiyan-Müslüman ve Doğu-Batı çatışması belirmişti. Hristiyanlık için duygusal önemi bulunan İstanbul'un Türkler tarafından alınması ve Avrupa'da ilerleyen Türk yürüyüşü, Avrupalı'ların ortak bir noktada birleşmelerini zorunlu kılmıştı. Bu noktada, Türkler aleyhine belirlenen hedefler ilk önce Türkler'i Avrupa'dan çıkarmak daha sonra Anadolu'dan atmak gibi çeşitli amaçlar gündeme gelmişti.XVIII. Yüzyılın sonlarında itibaren zayıflayan Osmanlı Devleti buna mukabil sanayileşerek markentilist bir politika takip edecek olan Avrupa her alanda Osmanlı zararına bir gelişme içine girmişti.

Bu defa Avrupa konuya "Doğu Sorunu" kendisi için "Şark Politikası" adını koyarak, çalışmalarının önemli bir kısmını bu sorunun çözümü için harcamıştı. Avrupa'nın sanayileşmesine paralel olarak, sorunun kaynakları içine duygusal etkenlerden ayrı olarak, maddi çıkarlar, stratejik ve ticari etkenlerde girmiştir. Öyleki bu dönemde Avrupa sömürgecilik ve kolonyalist yarışında dini faktörleri bir araç olarak görüp kullanmaya başlamıştır.

Bilindiği üzere 1774'de Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imza edilen Küçük Kaynarca Anlaşması ile, Osmanlı Devleti idaresinde yaşayan Hristiyan unsurlar ve sınırları içindeki kutsal yerler Avrupa'nın müdahalesine açık hale gelmişti. Bu noktada Avrupa, Osmanlı iç işlerine karışmak için, kendisince bir bahane aramış ve her defasında da müdahale etmişti. Osmanlı himayesindeki Hristiyan unsurlar için insan hakları ve demokrasi isteyerek, Osmanlı'ya ekonomik dolayısıyla siyasi konularda yardımlarının karşılığı olarak, Osmanlı topraklarında etkinlik kurmanın peşinde idiler. Bu arada Boğazlar ve onların kontrol merkezi olan İstanbul, Emperyalist Avrupalı devletlerin kendi içlerinde de bir çatışma ve anlaşmazlık konusu olmuştu. Boğazlar, paylaşılmayan bölge olarak Doğu Sorununun çözümünü geçiktirmiş Osmanlı Devleti, denge politikası oluşturarak ömrünü uzatmasını sağlamıştı. Bu özelliği ile Boğazlar 1841'de Londra Anlaşması ile uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. 1856 Paris Andlaşmasıyla Boğazlar statüsü korunmuş, Karadeniz'de tarafsızlaştırılmıştır.

1871'de ise Rusya'nın isteğiyle Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılmışken, 1878'de Berlin Anlaşması'nda da Boğazlar'ın 1841'deki statüsü korunmuştu.

Yine bilindiği gibi ileriki yıllarda da Almanya'nın sömürgecilik yarışına girmesi, İngiltere'nin Osmanlı'yı terketmesi, Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul yanında, doğudan da, yeni projelerle sıcak deniz yolları için harekete geçmesi ve paylaşılmayan Boğazlar I. Dünya Savaşı sürecini başlatmıştı.

Birinci Dünya Savaşı içinde yapılan gizli anlaşmalarda ve sonrasında Boğazlar bir türlü paylaşılamamıştı. Karadeniz'de Rusya'nın gücü, bir donanma oluşturması, Karadeniz'in tek bir su yolu olması, Karadeniz'i de bu soruna dahil ediyordu. Savaş içinde Rusya'dan yararlanmak isteyen İngiltere

ve Fransa Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteklerini kabul ederek bölgeyi bu devlete bırakmak zorunda kalmıştı. Rusya'da Bolşevik ihtilalinin gerçekleşmesi Boğazlar'da ve Karadeniz'de Rus yayılmacılığını engelledi.

Müttefikler Mondros, Mütarekesi imza edildikten sonra aralarına Yunanistan ve İtalya'yı da alarak İstanbul'a girip Boğazları kontrollerine almışlardı. Özellikle stratejik bölgeleri hemen işgale başladılar. Bu işgallerde kendi aralarında sessizce bir yarış vardı.

İttilaf Devletleri bu durumda en öncelikli olarak Rusya'daki Bolşovizmin yayılmasının önlenmesi ve yok edilmesi işine yöneldiler. Bu çerçevede Fransa ve İngiltere, Güney Rusya'yı, Fransa'ya, Kafkaslar ve doğu Karadeniz'deki Türk kıyılarını İngiltere'ye veren bir anlaşmada yaptılar. İttilaf Devletleri Sovyetlere ve Türkler'e karşı Kafkaslarda ve Karadeniz kıyılarında bir güvenlik kuşağı oluşturma çabasına girdiler. Orta Doğu, Petrol, Hint yolu, Boğazlar, Karadeniz yine Avrupa ve Rusya rekabeti içine giriyordu. Rusya, Türk Milli mücadelesini hem güvenliği hem yayılmacılığı ve hem de Türkiye, Boğazlar ve Kafkaslardan kuşatılmasını engellemek için destekleyerek, Avrupalıların bölgede nüfuz kurmasını engellemeye çalışmıştı. Bu konuda 1918 yılının Aralık ayında Boğazlardan geçerek Karadeniz üzerinden Rusya'ya asker çıkarıp Çarlık yanlısı generallerle işbirliği içinde Bolşeviklerle çarpışmaya başladılar. 1920 yılı sonuna kadar asker, mühimmat ve uzman kadrolarla bu işi sürdürdüler. Nihayet isteklerini elde edemedi, çekildiler. Kafkaslarda ve Güney Rusya'da savaşmak ve girdikleri yerleri korumak için yeterli askerleri yoktu. Bu konuda taze ve eksikliği kısa bir sürede giderilebilecek olan Yunan ordusu gündeme geldi ve bunlar kullanıldılar.

Bunun yanında Çarlık yanlısı olan genareller Ermenicilik ve Pontusçuluk hareketleri ile Kafkaslarda kendilerine bağlı hükümetler

oluşturarak amaçlarına bu kanaldan ulaşmaya başladılar. Amerikalıları da yanlarına alarak işlerini hafifletmek istiyorlardı. Amerika ise ekonomik çıkarlar ve bölgedeki Hristiyanlar üzerinde türlü politikalar nedeni ile istekli davranıysada sonucu çıkmaz yol olması nedeni ile fazla ısrarlı bir tutum sergilemedi.

İtilaf Devletleri Türk Milletinin savaş göçünü yok edecek mütareke şartlarını uygulamaya başlamışlardı. Böylelikle herşeyi kontrol altına almaya çalışırken, Anadolu'da önceleri mahalli direniş hareketleri ve arkasından 19 Mayıs 1919'dan sonra M. Kemal'in önderliğinde planlı ve genel bir direniş başlamıştı. İtilaf Devletleri bu durumda, Anadolu'daki Milli Hareketin neticesi kadar O'nun sömürge alanlarında sebep olacağı sonuçları tahmin etmekten güçlük duymamıştır. Onun içindir ki Türk Milli Mücadelesini Anadolu'nun bağrında boğmak için bir takım önlemler almakta geç kalmadılar. Yunan Ordusununu her yönüyle donatılmış olarak İzmir'den Anadolu'ya çıkardılar. Karadeniz ve Kafkaslar'da güçlü donanması ile karakol ve kontrol uygulayarak, Kafkaslarda kendine bağlı hükümetler ve etnik grupları harekete geçirerek milliyetçilerin kaynaklarını kurutmaya çalıştılar. Karadeniz'deki Türk köylerinin bastılar ve donanmaları ile Türk kıyılarını vurdular. Ermeni ve Pontus olaylarına her türlü desteği verdiler. İstanbul Hükümetini de bir süre kullandılar.

Yunan ordusu batıdan ilerlerken, Karadeniz, kıyılarından çıkarma yaparak, Pontusçularla beraber Samsun'dan Sivas'a, Trabzon'dan Erzurum'a ilerleyecekti. Bu plan bütün çabalara rağmen proje olarak kursaklarda kaldı. Yunan ilerlemesi sırasında Karadeniz'de Yunan ablukası çok şiddetli bir şekilde devam etti. Yunan donanması Karadeniz yoluyla Türk ordusuna gelecek silah ve cephaneyi engellemek, Pontusçuları kışkırtarak ve

Karadeniz kıyılarına çıkartma yapılacağını yayarak-Psikolojik olarak-Türk ordusunun bir kısmının Karadeniz bölgesinde kalmasını amaçlıyordu.

Rusyadan, İstanbul'da ve Doğu Cephesi'nde Karadeniz yoluyla Batı Karadeniz limanlarına ve ordan Batı Cephesine taşınan silah, cephane, melzeme ve askerler ile Büyük Taaruz için hazırlıklar devam ettirildi. 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile savaş durduruluyordu. Mudanya Ateşkes antlaşmasına gelene kadar verilen mücadelede karadeniz'de faaliyet gösteren denizciler ve yardımcı kuruluşlar önemli hizmetlerde bulundular. Karadeniz Anadolu'nun ve Milli Mücadele'nin ikmal yoluydu. Rusya'dan İstanbul'dan, Doğu Cephesinden gelecek silah, cephane, malzeme asker Karadeniz yoluyla gelecekti. Düşmanda bunu bildiği için çok sıkı kontrol, karakol ve abluka uygulamıştı.

Bunların yanında Türkler'in elinde yeterli taşıma filosuda yoktu. Bu olumsuz şartlarda, İstanbul, Ankara ve Karadeniz'deki Türk limanları ile Sovyet Rusya, Tuapçı, Novrosiski limanları ile Batum arasında çok sıkı bir işbirliği ve haberleşme ağı kurulması sayesinde abluka etkisiz hale getirildi. Karadeniz kıyılarında düşman hareketlerini etkisiz bir hale getiren karakol ve istasyonlar kurularak, elde edilen bilgiler merkeze aktarıldı. Düşmanın seyrine göre Türk gemileri, motorları, kayıkları ve takaları Karadeniz'de sefere çıkarıldı. İtilaf Devletlerinin Karadeniz'deki hareketlerinin temel unsurlarından birisi Türk taşımacılığını engellemek, diğeri ise Sovyet yayılmasını engellemekti. Ermeni ve Pontus davalarına yardımcı Kafkas Cumhuriyetlerini ayaklandırmaya çalışmaları, hepsi bu iki nokta üzerinde toplanıyordu

Pontus Meselesi XIX'nci yüzyılın XX. Yüzyıla bıraktığı bir miras idi. Rumlar, İnebolu'dan tutunuzda, Batum'a kadar uzanan Karadeniz

kıyılarında, Trabzon merkez olmak üzere, bir Rum-Pontus devleti kurmak istiyorlardı. Karadeniz halkı bu durum karşısında bir ve beraber olarak Şubat 1919'da Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kurdular. İleriki tarihlerde ise Rum ve Ermeni tehlikesine karşı Erzurum ve diğer Doğu illeriyle birlikte çalışmaya karar verdiler. Bu birlik düşüncesi, Mustafa Kemal'in 9'uncu Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkıp Erzurum Kongresini toplamasından sonra daha kuvvetlendi.

Rum çeteleri Türk unsurlara karşı her türlü mezalimde bulunurlarken Rum ileri gelenleri bu olayları desteklemiş ve hatta alkış bile tutmuşlardır. Rumlar, çarşı ve pazarda rastladıkları Türkler'e ağır hakaretlerde bulunmuşlardır.

1917' Aralık ayında yapılan Erzincan Mütarekesi ile Sovyet Hükümeti, Doğu Anadolu ve Karadeniz muntikasındaki birlikleri geri çekmeyi kabul etmişlerdi. Bu olaylardan sonra Doğu Anadolu'da Ermenilerin Türkler'e karşı giriştiği mezalim başladı. Ermeniler Doğu'da Türkler'i katletmeye giriştiler. 1918 Şubat'ında Erzincan Mütalarekesi'nin artık tanınmayacağını bildiren II. Kafkas Ordusu Komutanı Vehip Paşa 12 Şubat'da ileri harekate başladı. Miralay Hamdi Bey komutasındaki 37'nci Tümen Giresun'dan harekete geçerek kıyı boyunca Trabzon'a doğru hareket ettiler. En büyük destekçileri Yunanlılar olan Rum unsur, I. Dünya Savaşı sırasında Ruslar'dan yardım gördüler ve mütareke sonrasında İngilizler'i ve diğer İtilaf Devletlerini yanlarında buldular.

Yunan propagandasının fevkalade olduğu o yıllarda, Türkler arasında yaygın olan bir görüşe göre, Rum adı altında Anadolu kıyılarında bulunanların hemen hepsinin Selçuklular öncesinde bölgeye gelen Hristiyanlığı kabul etmiş Türkler oldukları ileri sürülmüştür. Hristiyan Türkler dil, adet ve ahlâklarını

devam ettirmişlerdi. Ancak hemen belirtelim ki, buraya gelenlerin hepsini Türk unsura bağlamak ve Türk talâkki etmek o dönemin nazik durumuna bağlamak gereği umumiyetle kabul görmektedir. Bununla birlikte yörede Türk Kültürünün hakim özelliği hiçbir zaman gözardı edilmemeli ve başka türlü de izah edilmemelidir. Zira ilmi verilerden yoksun olarak ulu-orta yapılan izahlar ve söylenenler, mesnetsiz birer varsayımdan öte bir işede yaramayacaktır.

Göç olayı Rum unsurların yabancı olmadıkları bir uygulama idi. O nedenle Rumlar dünyanın birçok yerine göç etmişler ve öylede tanınmışlardı. Bu göç olayı nedeni ile olmalı ki, dünyanın bir çok ülkesinde Yunan kolonileri teşekkül etmiştir.

Öncede ifade edildiği gibi Rum çetecileri yüzünden bir çok Türk köyü yakılmış, Türkler öldürülmüştür. Samsun'daki kırkdan fazla Rum çetecileri gibi Giresun ve Trabzon'daki çetecilerinde amaçları siyasi idi. M. Kemal Paşa, Türkler'den sadece Giresun'da, Topal Osman çetesinin önemli olduğunu daha Amasya'da iken vurgulamıştı. Özellikle de Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliyet Cemiyeti'nin Giresun'da Topal Osman'la anlaşmasından sonra özellikle 1920'den itibaren Giresun ve Trabzon mıntikasında Rum çetesinden bahsedilmez olmuştu.

Karadeniz Bölgesinde önemli üretim mallarıyla ticareteti elinde tutan yeni bir Rum tüccar grubu hakim bir duruma gelmişti. Rumlar, Türklerin elindeki toprakları satınalmak ya da tefecilik yoluyla ele geçirmişler dolayısıyla zengin bir görünüm sağlamışlardır. Tabiyatıyla ekonomik üstünlük Rumlarda, siyasi bir takım isteklerde kamçılıyordu.

Bilindiği gibi Topal Osman çetesinden dolayı Giresun mıntikasında bir varlık gösteremeyen Rum çeteleri, Samsun ve yöresinde hainane bir takım

faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu bakından Sakarya Savaşı öncesinde ordunun arka cenahının-cephe gerisi-boşaltılması çok tehlikeli olabilirdi. Zira Yunan taarruzu ile harekete geçerek ve Türk kuvvetlerini arkadan vurup, dağıtılması için iyi yetiştirilmiş çeteler önemli noktalara yerleştirilmişti.

Bu bölgede huzuru ve görevini temin etmek için Osman Ağa'nın komutasındaki 42'nci Piyade Alayından faydalanmak cihetine gidilmiştir. Sözü edilen Alay, 16 Nisan 1921'de Ümit Vapuru ile Samsun'a intikal etmiş ve burada XV. Tümen'den donatılmış, Ankara'dan gelen bu kuvvete daha sonra 49'ncü alay adı verilmiştir.

Topal Osman'ın emrinde bu gönüllü kuvvetler, düzenli orduya geçilmesiyle birlikte cephelerde Yunanlılar'a karşıda kullanılmıştır. 42'nci ve 47'nci Alaylar Osman Ağa ile Hüseyin Avni Alpaslan Bey'in komutasında 1921 Ağustos'unda Sakarya cephesinde düşmanla çarpışmıştır.

Bu arada Osman Ağa'nın kişiliği üzerinde bir çok şeyler söylenmiş ve bazı hatıralarda bir takım değerlendirmelerde yapılmıştır. Bu araştırmamızda da bu değerlendirmeler, hatta sahibinin kişiliği-görevi-tanıklık derecesi gibi durumlar ele alınarak, ihtiyatla karşılanmıştır. Herkescede kabul göreceği gibi en objektif bir değerlendirmenin çağdışı kaynakların tetkiki ile olabileceği inancını taşımaktayız.

Osman Ağa vatana hizmeti ve vefakarlığı ile tanınmıştır. Bunda kimsenin aksini iddia etmeye hakkı olmaması gerekir. Pontuscu-Rum çetelerine karşı fedakarlık dolu hayatı olmuştur. Şurası unutulmamalı ki, çete halindeki birliklerden her zaman ve şartta, düzenli ordu disiplini göstermesi istemek harhalde haksızlık olur. Çünkü ordu birliğindeki hiyerarşik sistem her zaman sağlanamadığı gibi silah ve mühimmat gibi ihtiyaçlarını çoğu defa halktan toplamak cihetine gittikleride olmuştur. İşte

Balkan Savaşından itibaren tutunuzda, bütün hayatı ateş ve barut kokuları içinde çarpışmakla geçmiş Osman Ağa'nın faaliyetlerini bu açıdan değerlendirerek daha sağlıklı sonuçlara varılacağı kanısı içindeyiz. Okuması-yazması olmayan Osman Ağa, bütün yaptıklarının, ülkenin yararına olduğu inancındaydı. O' 47'nci Gönüllü Alayı ile Ankara'ya ulaştığı zaman kendisini karşılayan milletvekillerine hitaben olarak "Ben bu millet uğruna bacağımı kaybettim. Bu seferde her iki ayağımı tamamıyla kayıp ve mehvetsen bile sedye üzerinde çalışarak düşmanı denize dökünceye kadar bu alaylarımla birlikte muharebe edeceğime ahdettim." şeklinde düşüncelerini belirtiyordu. Bu sözleri O'nun vatanına hizmeti ve fedakarlığını teyid etmesi bakımından önemlidir.

Netice itibareyle, Karadeniz bölgesinde Pontus tehlikesinin sonucu olan Kuvay-ı Milliye hareketleri bilhassa İzmir'in işgalinden sonra hız kazanmış, bölgede kısa bir zamanda güçlü bir Kuvay-ı Milliye teşkilatı oluşturulmuştu. Mahalli liderlerle muvazzaf subayların işbirliği neticesinde oluşturulan bu teşkilatın komutanlığına Halit Bey'in atandığını yukarıda belirtmiştik. Bölgede oluşturulan kuvvetlerin lojistik destekleri ve her türlü ihtiyaçları İstanbul'daki Karadeniz'lilerin katkılarıyla XV. kolordu'nun kaynakları önemli yer tutmuştur. Osman Ağa, hakkında ileri sürülmüş, çoğu yerli-yersiz bir çok iddia var ise de bu faaliyetler içerisinde fevkalade bir yeri olmuş, zaman içinde Pontusçu hareketin korkulu bir rüyası haline gelmiştir.

T.B.M.M. Hükümeti bu isyancı Rumlara karşı caydırıcı önlemleri almıştır. Yunan donanmasının 9 Haziran 1921'de İnebolu'yu topa tutması olayı ile Karadeniz Bölgesi harp sahası ilan edilmiştir. Pontus isyancılarına karşı başlatılan bu çalışmalar, 1921 ve 1922 yılı boyunca devam etti. Yunanistan'ın İtilaf devletlerine dayanarak sahnelediği bu trajedi 6 Şubat

1923'te sona ermiştir. Bu olayların bastırılmasında, Giresunlu Topal Osman Ağa'nın yeri bu araştırmamızda konusunu teşkil ettiği gibi apayrıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Lozan'da yaptığı muahede ile yani Rumlar ve Türkler arasındaki ahali değişimi ile bütün Anadolu gibi Karadeniz Bölgesinde günümüz de salt Türk unsurların iskân ettiği bir yapıya sahip olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

1- Belgeler

A- Arşivler

ATASE Arşivi

Klasör No: 183, 247, 604, 605, 1120, 1877, 1880, 2479.

1 Belge ve dosya numaraları dipnotlarda verilmiştir.

B- Milli mücadele Basını

Vakit

Işık

Tasvir-i Efkar (Sonra Tevhid-i Efkar)

İstikbal

Albayrak

Giresun

İkdam

İstiklal Harbi Gazetesi (Haz. Ömer Sami Coşar)

İstiklal Savaşı Gazetesi (Hazırlayan Ö. Sami Coşar)

Hakimiyet-i Milliye

1- Tarihleri ve Sayıları dipnotlarda verilmiştir.

C- Süreli Yayınlar ve Zabıt Ceridesi

H.T.V.D.: Sayı:43 (Mart 1963)

Vasika :1010.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi C. XII., Ankara 1958.

-, C. XX, Ankara 1959
-, C. III, Ankara 1941
-, C. XXIII, Ankara 1960.
-, C. XXVIII, Ankara 1961.
-, C. CV., Ankara 1942.
-, C. III, 2. Baskı, Ankara 1959.
-, C. I. 3. Baskı, Ankara 1959.
-, C. II, Ankara 1940.
-, C. VII, Ankara 1944.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtalari, C. I-III, Ankara 1975.

1- Zabıtlarin sayfa numaralari dipnotlari altinda gosterilmistir.

D- Dergiler

Belleten

Belgelerle Turk Tarihi Dergisi

Harp Tarihi Vesikalar Dergisi

Tarih Incelemeleri Dergisi

Turk Kulturü

Toplum ve Bilim

Yakin Tarihimiz.

II. Eserler

Aralov, S.İ., Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, İstanbul, 1967,

Çev. Hasan Ali Ediz.

Arıkoğlu, Damar; Hatıralarım, İstanbul, 1961.

Akgün, Seçil; General Harbord'un Doğu Anadolu Gezisi ve Ermeni

Meselesine Dair Raporu, İstanbul 1981.

Akyüz, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)

Ankara, 1975,

Armaoğlu Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1985.

Artuç, İbrahim; Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul 1987.

Arsan, Nimet, Atatürk'ün Tamim, Telgraf, ve Beyannameleri Ankara

1964,

Atay, Falih Rıfki; Çankaya, İstanbul 1969.

Asarkay, Halis, Ulusal Savaşta Tokat, Tokat, 1936.

Avcioğlu, Doğan; Milli Kurtuluş Tarihi I, İstanbul 1989.

- ; Milli Kutluş Tarihi II, İstanbul, 1988.
- Aybars, Ergün; İstiklal Mahkemeleri, İzmir 1988, C. I
- ; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1984.
- Aydın, Mesut; "Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar," A.Ü.T.İ.T.E. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1988.
- Balcıoğlu, Mustafa; "Merkez Ordusu Kuruluş ve Faaliyetleri", A.Ü.T.İ.T.E. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990.
- Bayar, Celâl, Ben de Yazdım, C.V. İstanbul, 1967.
- Bayur, Y. Hikmet,; "Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarda Akımlar", Belleten, C.XXXV, no: 140, s. 613-619.
- ; Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara 1973.
- ; XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Ankara 1974.
- Belen, Fahri; Türkiye Kurtuluş Savaşı, Ankara 1973.
- Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1978.
- Bıyıklıoğlu, Tefvik; Atatürk Anadolu'da (1919-1921), İstanbul, 1981.
- Borak, Sadi; İktidar Koltuğundan İdam Sehbasına, İstanbul 1962.
- Bozalioğlu, İsmail, "Osman Ağa Gerçeği", Giresun, S. 69. Ekim 1993.
- Burçak, Rıfki Salim; Türk-İngiliz Münasebetleri 1791-1941, İstanbul 1946.
- Çapa, Mesut; Trabzon ve Giresun'da Rum Faaliyetleri (1919-1922), A.Ü.T.İ.T.E., Basılmamış Yüksek Lisans, Tezi, Ankara 1986.
- ; Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Ankara, 1993.
- Çay, Abdulhaluk; "I. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şebekeleri", Türk Kültürü Dergisi, Yıl XX, S. 227, Mart 1982, s. 312.

- Corthy, Justin M.c, Muslim and Minorities, New York, 1983.
- Cebesoy, Ali Fuat; Moskova Hatıraları, Ankara, 1982.
-; Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953.
- Coşar, Ömer Sami; Milli Mücadele Basını, İstanbul, 1964.
-; "Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa"Topal Osman", İstanbul 1971.
-; İstiklal Harbi Gazetesi, 20 Mayıs 1919.
- Cuinet, Vital; La Turguie D'asie, C. I, Paris 1982.
- Dağ, Mustafa; Gurbetçi Giresun Dergisi, S. 11, Giresun, 1964, s. 14.
- Demiray, Muhittin, Boğazların Tarihi Durumu, İzmir, 1955.
- Develioğlu, Ruhi; "Karadeniz'de İstiklal Savaşında Bir Safha ve Cumhuriyet Denizciliğine Bir Bakış", Deniz Mecmuası, 1 Nisan 1938, s. 348.
- Driault, Edovard; Şark Meselesi, İstanbul, 1328, Çev. Nafiz Muhtar.
- Dinamo, Hasan İzzetin; Kutsal İsyanı, C. II, İstanbul, 1973.
- Dursunoğlu, Cevat; Milli Mücadele'de Erzurum, Ankara, 1946.
- Duru, Orhan; Amerika Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul ,1978.
- Erdeha, Kamil; Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, İstanbul, 1975.
- Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekatı İhtilaliyesi, İstanbul, 1332.
- Erzurum Kongresi'nin 60. Yıldönümüne Armağan, Yay, Haz. Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Dergisi, Erzurum, 1979.
- Gentizon, Paul; Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, Çev. Fethi Ülkü, Ankara, 1983.

- Goloğlu, Mahmut; Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Ankara, 1973.
-; Atatürk ve Trabzon, Ankara, 1981.
-; Cumhuriyete Doğru, Ankara, 1971.
-; Erzurum Kongresi, Ankara, 1968.
-; Sivas Kongresi, Ankara, 1969.
-; Trabzon Tarihi, Ankara, 1975.
-; III. Meşrutiyet, Ankara, 1970.
- Gökbilgin, M. Tayyib; Milli Mücadele Başlarken, Ankara, 1959. Milli Mücadele Başlarken, II. Kitap, Ankara 1965.
- Güler, Ali; İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları, Ankara, 1988, K.T.B. Yayınları.
- Gürün, Kamuran, Ermeni Dosyası, 3. Baskı, Ankara, 1985.
- Güneş, İhsan, Birinci T.B.M.M. Düşünsel Yapısı (1920-1923), Eskişehir, 1985.
- Gönlübol, Mehmet-Sar, Cem; Olaylarla Türk Dış politikası (1919-1973), Ankara, 1982.
- Harris, George S.; Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, Çev. Enis Yedek, İstanbul, 1975.
- Himmetoğlu Hüsnu; Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, C.I., İstanbul, 1975.
- Işın, Mithat; İstiklal Harbi Deniz Cephesi, İstanbul, 1946.
- İz, Mahir; Yılların İzi, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975.
- Jaesehke, Gotthard; Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1986, Cev. Cemal Köprülü.

- ; Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, 30 Ekim 1918-11 Eylül 1922, Ankara, 1970.
- Kandemir, Feridun; İstiklal Savaşında Bozgunculuk ve Casusluk, İstanbul, 1964.
- ; Enver Paşa Türkistan'da (İstanbul) 1945.
- ; Atatürk'ün Kurduğu Komünist Partisi ve Sonrası, İstanbul 1965.
- Karabekir, Kazım; İstiklal Harbimiz, 2. Baskı, İstanbul, 1969.
- ; İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkân.İstanbul 1967.
- ; İstiklal Harbinin Esasları, İstanbul, 1981.
- Kalkavanoğlu, İhyas Sami; Milli Mücadele Hatıralarım, İstanbul, 1957.
- Kansu, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, C.I, Ankara 1966, C.II, Ankara, 1968.
- Karal, E. Ziya ;Osmanlı Tarihi, C.V., 5. Baskı Ankara, 1985.
- Korpat, Kemal., "Ottoman Population Record and the census of 1881/82-1893", International Journal of Middle East Studies, C.IX, 1978
- Kitsikis, Dimitri; Yunan Propagandası, İstanbul, 1964.
- Kılıç, Ali; İstiklal Mahkemesi Hatıraları, İstanbul, 1955.
- Lord, Kinross; Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, C.I, Çev. Ayhan Tural, 4. Baskı, İstanbul, 1972.
- Kurat, Akdes Nimet; Türkiye ve Rusya, Ankara, 1970.
- ; IV ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara, 1972.

..... ; Türk-Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış (1800-1959), Ankara 1959.

Kutay, Cemal; "Venizelos'la Lloyd George'un Gizli Mektupları" Tarih Konuşuyor, Aralık 1965, s. 1848.

..... ; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, C. XVIII., s.10998.

..... ; Mütarekede Pontus Suikastı, İstanbul, 1959.

Kural, E. Ziya; Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı, Ankara, 1943.

Kırzioğlu, Fahrettin; Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Münessili, Türk Kültürü, Sayı 85, Ankara, 1969, s. 59-60.

Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Ankara, 1988.

Kuran, Ercüment; Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri, Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, 1988.

Kurat, Yuluğ Tekin; "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları-Sevr," B.T.T.D., S.58, İstanbul, 1972.

Kodaman, Bayram, Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul, 1983.

Koçgiri Halk Hareketi (1919-1921), Komal Yayınları, Ankara, 1975.

Malkoç, Nami; 1920 Yılı'nın Kurtuluş Savaşları, İstanbul, 1937.

Nur, Rıza; Hayat ve Hatıratım, C.III, İstanbul, 1968.

Nutku, Emrullah; İstiklal Savaşında Denizciler, Yakın Tarihimiz, C.I, II, III, IV, İstanbul.

Müderrişoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1974.

Melek, Kemal; Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, İstanbul, 1985.

Nutku, Emrullah.; "Giresunlu Osmanlı Ağa", Yakın Tarihimiz, C. II.

Nurettin, Paşa; "Nurettin Paşa Pontuscuları Anlatıyor", Yakın Tarihimiz, C.II.

Öztoprak, İzzet; Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.

.....; Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliyet Cemiyeti, Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun 1988.

Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.

Pontus Meselesi, (Yayına Hazırlayan Dr. Yılmaz Kurt) T.B.M.M. Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Yayın No: 68, Ankara, 1995.

Peker, Nurettin; 1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri. (İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Hareketi ve Hatıraları), İstanbul 1955.

Orhun, Hayri ve Diğerleri, Muşhur Valiler, 1969.

Okyar, Fethi, Üç Demirde Bir Adam, Yay, Hz. Cemal Kutay, İstanbul, 1980.

Özalp, Kazım; Milli Mücadele, C.I., Ankara, 1985.

Salıxık Selahattin; Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya, İstanbul, 1968.

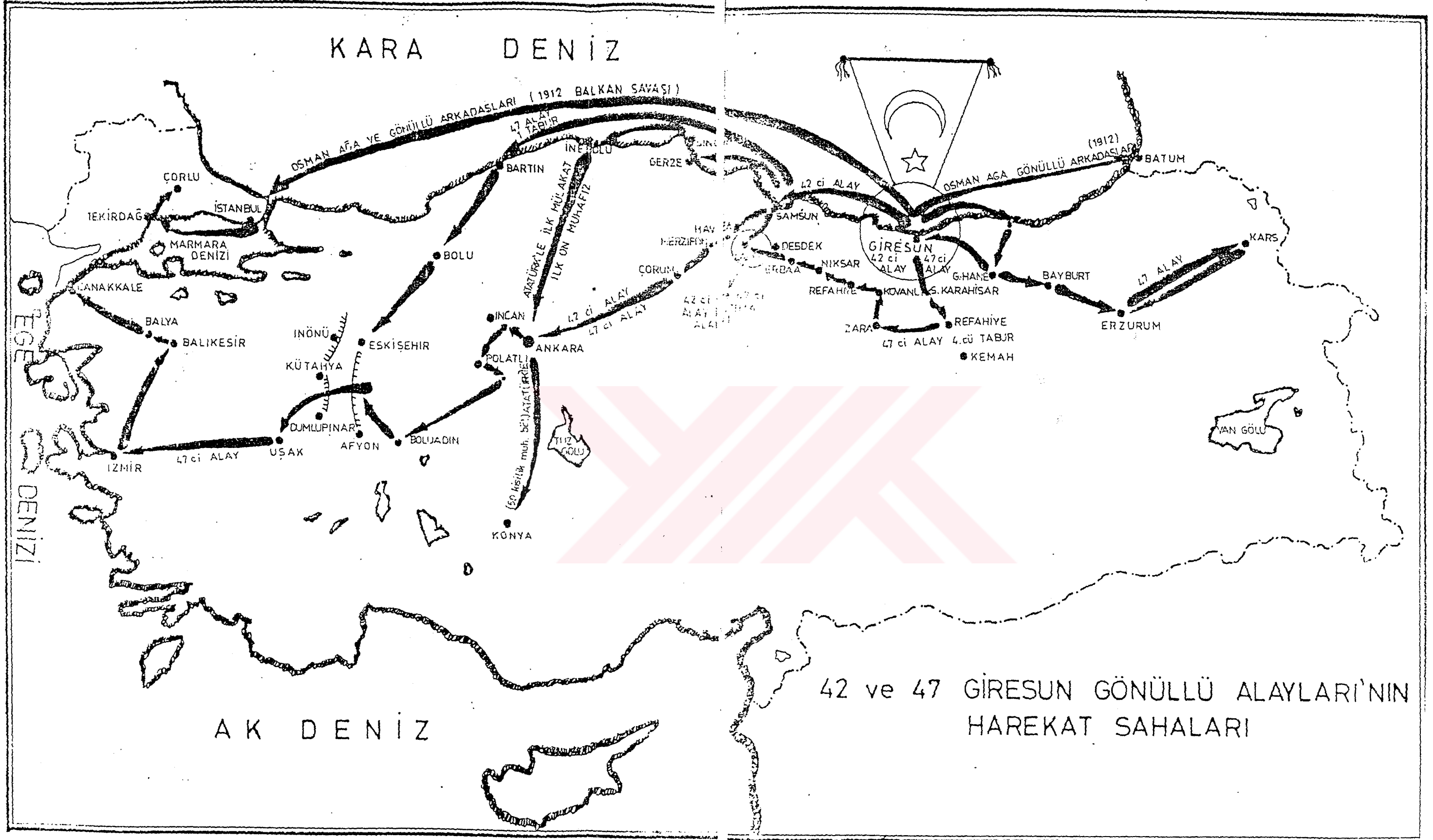
Sarıbayraktaroğlu, M. Şakir; Osman Ağa ve Giresun Uşakları Konuşuyor, İstanbul, 1975.

Sonyel, Selahi R.; Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, 1986.

- ; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Ankara 1987.
- Sarıkoynca, Ali; Milli Mücadelede Zonguldak ve Havalisi, A.Ü.T.İ.T.E. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990.
- Soysal İsmail; Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), C.I., Ankara 1989.
- Stefanos, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri. (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul 1979.
- Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C.I, Ankara 1973.
- ; İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), İstanbul 1989.
- Sabis, Ali İhsan; Harb Hatıralarım, C. II. Ankara 1951.
- Sümer, Faruk; Oğuzlar, İstanbul 1980.
- Sertoğlu, Murat; "Atatürk'ün Fedaisi Topal Osman", Tercüman, 20 Şubat /4 Eylül 1964.
- Sertoğlu, Mithat; Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor., BTTD, s. 14, İstanbul 1968
- Süslü, Azmi, "Osmanlı İmparatorluğunu Paylaşma Projeleri 1807-1812", Belleten, C. XLVII, Sayı 187, Temmuz 1983.
- Şapolyo, Enver Behnan; Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, İstanbul, 1944.
- Şemseddin Sami, Kamusu'l - Alam, C.IV, İstanbul 1311.
- General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları, Günaydın, 4 Aralık 1977.
- Tekeli, İlhan, Osmanlı İmparatorluğunda Mekan Organizasyonundaki Değişmeler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Bölgesel Politikası-II, BTTD, S. 46, İstanbul 1971.

- Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I., İstanbul, 1991.
- Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971.
- Tevetoğlu, Fethi; Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara 1967.
- Tekindağ, Şehabettin, "Trabzon Madd", İslam Ansiklopedisi, C. 12/1. s. 458.
- Tukin, Cemal; Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul 1947.
- Trabzon Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti Program ve Beyannamesi, Şems Matbaası, İstanbul 1335.
- Türk İstiklal Harbi, C.VI. Gnkur. Basımevi, Ankara 1964.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Lozan (1922-1923), T.C.Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1985.
- Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973.
- Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara 1962.
- Türkgeldi, Ali Fuat; Görüp İştittiklerim, 3. Baskı, Ankara 1978.
- Tuğ, Salih, İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, İstanbul 1969.
- Turan, Şerafettin; "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri" I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildiri, Samsun, 1988.
- Tunçay, Mete; Türkiye'de Sol Akımlar, I. Baskı, Ankara 1978.
- Ulubelen, Erol; İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982.
- Ulugay, Osman; Amerika Basınında Türk Kuruluş Savaşı, İstanbul 1974.

- Uras, Esat; Tarihte Ermeniler ve Eremani Meselesi, İstanbul, 1976.
- Uzunçarşılı, İsmail hakkı; Osmanlı Tarihi, C.II, 5. Baskı, Ankara, 1985.
- Ulman, Haluk; Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947), Ankara, 1961.
- Ünal, Tahsin; Türk Siyasi Tarihi, Ankara, 1978.
- Yarınca, Ahmet Kemal; Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'i Devirme Tasavvuru (I), Meydan, Sayı:70
- Yerasimos, Stefanos; Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul, 1979.
- ; "Pontus Meselesi (1912-1923)", Toplum ve Bilim, 43/44 Güz 1988, Kış 1989, s. 33-76.
- Yazıcı, Nuri; Milli Mücadelede (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faliyetler(1918-1922), Ankara, 1989.
- Yediyıldız, Bahaeddin; Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara, 1955.
- Yavuz, Ünsal, "Fransız Resmi Belgelerine Göre Ulusal Bağımsızlık Savaşında Karadeniz Limanları Üzerine Bir Deneme", İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, 1990.
- Yılmaz, Mustafa; Mustafa Suphi Olayı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.2, Samsun, 1987.
- ; Milli Mücadele'de Yeşil Ordu, Ankara, 1986.

Giresun Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi _____

İsmail Bozalıoğlu'nun Özel Arşivinden Temin Edilmiştir _____